

หลวงปู่ฝากไว้

Gifts He Left Behind

บันทึกคติธรรมและธรรมเทศนา
ของ พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)
The Dhamma Legacy of Phra Ajaan Dune Atulo

พระราชวรคุณ (สมศักดิ์ ปณฺทิตโต) ผู้รวบรวมและบันทึก,
Phra Bhavana Vidhanapreecha (Geoffrey DeGraff) ผู้แปล.

หลวงปู่ฝากไว้
Gifts He Left Behind

บันทึกคติธรรมและธรรมเทศนา

ของ พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)

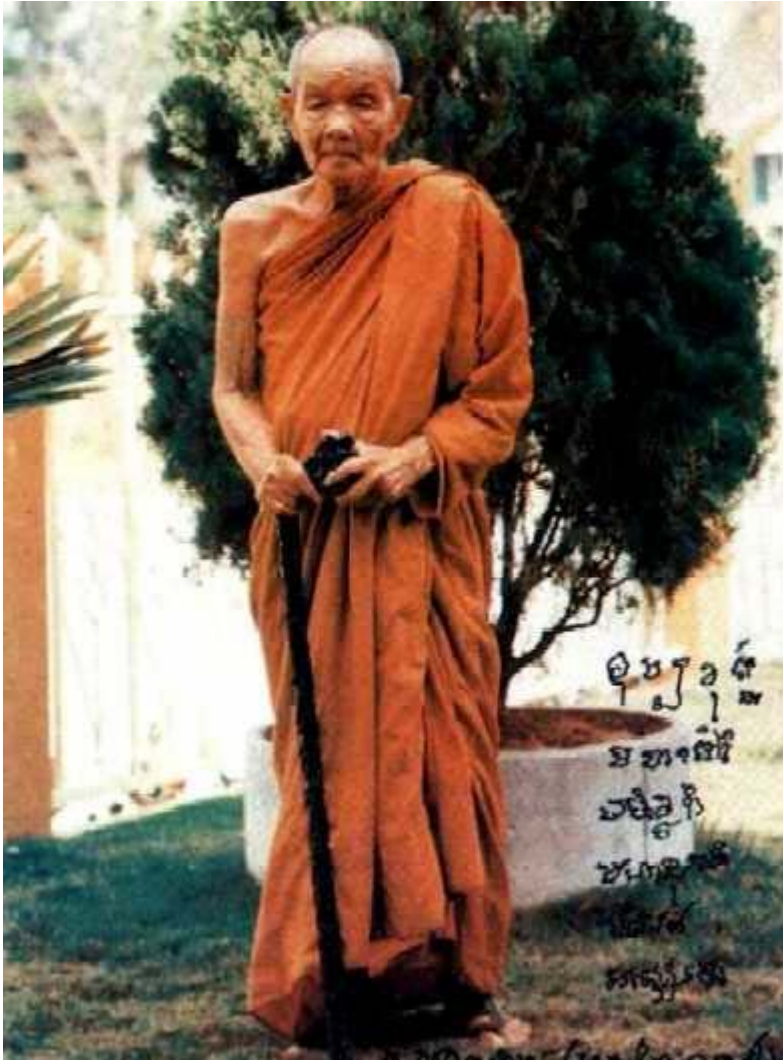
The Dhamma Legacy of Phra Ajaan Dune Atulo

Compiled by
Phra Rajavarakhun Somsak Pandito

Translated from the Thai by
Phra Bhavana Vidhanapreecha
(Geoffrey DeGraff)

Published to dedicate to His Majesty King Bhumibol
on the occasion of his 80th birthday anniversary.

(Printed in Thailand)

PHRA AJAAN DUNE ATULO
1888-1983

Their Majesties the King and Queen paid a private visit to Luang Pu at Wat Burapha, Surin Province, on December 18, 1979.

Their Majesties the King and Queen paid a private visit to Luang Pu at Wat Burapha, Surin Province, on December 18, 1979.

❖ NEW INTRODUCTION

This book consists of two sections. The first section is "Gifts He Left Behind" translated by Phra Bhavana Vidhanapreecha (Geoffrey DeGraff) Metta Forest Monastery, Valley Center, California, USA. The other is a Thai version compiled by Phra Rajavarakhun Somsak Pandito who currently serves as an abbot of Wat Burapha in Muang district, Surin province.

I pay my respects to Phra Rajavarakhun Somsak Pandito and Phra Bhavana Vidhanapreecha who kindly allow me to publish "The Dhamma Legacy of Phra Ajaan Dune Atulo (Phra Rajavuddhacarija)." I would like to give a special thanks to Khun Chanchoom Chanpuelksa whose extra efforts have made this book possible.

Finally, I have corrected some spellings from the manuscript for the purpose of completeness without any intention to deviate the meanings from the original. If this is inappropriate, unseemly, or faulty in anyway, I ask that the reader please forgive me.

Mongkholvisarn

June, 2007

Gifts He Left Behind

❖ A BIOGRAPHICAL SKETCH

Phra Ajaan Dune Atulo was born on October 4, 1888 in Praasaat Village in Muang District, Surin province. At the age of 22 he ordained in the provincial capital. Six years later, disillusioned with his life as an uneducated town monk, he left to study in Ubon Ratchathani, where he befriended Ajaan Singh Khantiyagamo and reordained in the Dhammayut sect. Shortly thereafter, he and Ajaan Singh met Ajaan Mun Bhuridatto, who had just returned to the Northeast after many years of wandering. Impressed with Ajaan Mun's teachings and with his deportment, both monks abandoned their studies and took up the wandering meditation life under his guidance. They were thus his first two disciples. After wandering for 19 years through the forests and mountains of Thailand and Cambodia, Ajaan Dune received an order from his ecclesiastical superiors to head a combined study and practice monastery in Surin. It was thus that he took over the abbotship of Wat Burapha, in the middle of the town, in 1934. There he remained until his death in 1983.

As one of the most senior members of the Forest tradition founded by Ajaan Mun, Ajaan Dune was widely known as Luang Pu, a term of great respect and affection, meaning "Venerable Grandfather."

❖ INTRODUCTION

Many people have asked for Luang Pu's Dhamma talks, out of a desire to read them or listen to them, and I have to confess frankly that Luang Pu's Dhamma talks are extremely rare. This is because he never gave any formal sermons or discoursed at any great length. He simply taught meditation, admonished his students, answered questions, or discussed the Dhamma with other elder monks. He would speak in a way that was brief, careful, and to the point. In addition, he never gave sermons at formal ceremonies.

So in response to the desire and interest that many people have shown in Luang Pu's Dhamma, I have compiled this book of his short teachings—pure truths at the highest level, lessons and admonishments he gave his students, answers to questions, and passages from the Buddha's words in the Canon that he always liked to quote. Because I lived with him for a long time, to the end of his life, I have gathered these passages from memory or from notes I took. I have also included the events, locations, and people who were involved, to help make the passages easier to understand and more inviting to read.

It was remarkable—and amazing—that even though Luang Pu normally wouldn't speak, or would speak as little as possible, he was still very quick and astute in his expression, never missing his mark. His words were brief but full of meaning, every sentence containing a message complete in itself. It was as if he would hypnotize his listeners, forcing them to ponder his words for a long time with their deepest discernment.

The reader—noticing that some of the passages here contain teachings that are ordinary, some that are amusing, and some that are pure truth on the ultimate level—may wonder why they weren't placed in ascending order, from easy to difficult, or from low to high. The

reason I didn't place them in order like that is because each passage is complete on one page, and I wanted to vary the atmosphere. If this is inappropriate, unseemly, or faulty in any way, I ask that all those who are learned will be kind enough to forgive me, an author of very little intelligence.

Phra Khru Nandapaññabharana
(currently, Phra Bodhinandamuni)
July 1, 1985

❖ A DHAMMA WELCOME

On December 18, 1979, Their Majesties the King and Queen paid a private visit to Luang Pu. After asking about his health and well-being, and engaging in a Dhamma conversation, the King posed a question: “In abandoning the defilements, which ones should be abandoned first?”

Luang Pu responded,

“All the defilements arise together at the mind. Focus right at the mind. Whichever defilement arises first, that’s the one to abandon first.”

❖ NO RESISTANCE

Each time, after Their Majesties came to visit Luang Pu and had dealt with the purpose of their visit, on taking their leave the King would say, “We request that you keep your aggregates (*khandhas*) going for more than one hundred years, to provide the general public with an object of respect. Can you accept our request?” Even though this was simply a polite formality, and the King’s way of giving a blessing to Luang Pu, Luang Pu didn’t dare accept, for he couldn’t resist the nature of fabricated things. So he would respond,

“I’m afraid I can’t accept. It all depends on how fabricated things go of their own accord.”

❖ ON THE FOUR NOBLE TRUTHS

A senior monk of the meditation tradition came to pay his respects to Luang Pu on the first day of the Rains Retreat in 1956. After giving him instruction and a number of teachings on profound matters, Luang Pu summarized the four noble truths as follows:

*“The mind sent outside
is the origination of suffering.
The result of the mind sent outside
is suffering.
The mind seeing the mind
is the path.
The result of the mind seeing the mind
is the cessation of suffering.”*

❖ ABOVE & BEYOND WORDS

A well-read layman was conversing with Luang Pu, saying, “I firmly believe that in our present day and age there are not just a few monks who have practiced to the point of reaching the paths, fruitions, and nibbana. So why don’t they make their knowledge public, so that those who are interested in the practice will know of the levels of Dhamma they have attained, as a way of giving them encouragement and hope so that they’ll accelerate their efforts to the utmost of their ability?”

Luang Pu answered,

“Those who have awakened don’t talk of what they’ve awakened to, because it lies above and beyond all words.”

❖ **A WARNING FOR HEEDLESS MONKS**

A monk who lives heedlessly simply counts his precepts as they're found in the textbooks, proud of himself that he has all of 227 precepts.

“But as for the number he’s actually intent on observing, how many are they?”

❖ REAL, BUT NOT FOR REAL

It's normal that when people practicing concentration start getting results, they can have their doubts about what they've experienced—for example, when they experience conflicting visions or start seeing parts of their own bodies. Many people came to Luang Pu, asking him to resolve their doubts or to give them advice on how to continue with their practice. And a lot of people would come to say that when meditating they saw hell or heaven or heavenly mansions, or else a Buddha image inside their body. "Was what I saw real?" they would ask.

Luang Pu would respond,

"The vision you saw was real, but what you saw in the vision wasn't."

❖ LETTING GO OF VISIONS

The questioner might then ask, “You say that all these visions are external, and that I can’t yet put them to any use; if I stay stuck simply on the vision I won’t make any further progress. Is it because I’ve been staying so long with these visions that I can’t avoid them? Every time I sit down to meditate, as soon as the mind gathers together it goes straight to that level. Can you give me some advice on how to let go of visions in an effective way?”

Luang Pu would respond,

“Oh, some of these visions can be lots of fun and really absorbing, you know, but if you stay stuck right there it’s a waste of time. A really simple method for letting go of them is not to look at what you see in the vision, but to look at what’s doing the seeing. Then the things you don’t want to see will disappear on their own.”

❖ EXTERNAL THINGS

On December 10, 1981, Luang Pu participated in the annual celebration at Wat Dhammamongkon on Sukhumvit Road in Bangkok. A large number of temporarily ordained women from a nearby teachers' college came to discuss the results of their vipassana practice, telling him that when their minds settled down they would see a Buddha image in their hearts. Some of them said that they saw the heavenly mansions awaiting them in heaven. Some saw the Culamani Stupa [a memorial to a relic of the Buddha kept in heaven]. They all seemed very proud of their success in their practice of vipassana.

Luang Pu said,

“All the things that appeared for you to see are still external. You can't take them as a substantial refuge at all.”

❖ STOPPING TO KNOW

In March, 1964, a large number of scholarly and meditating monks—the first group of “Dhamma Missionaries”—came to pay their respects to Luang Pu and to ask for teachings and advice that they could use in their work of spreading the Dhamma. Luang Pu taught them Dhamma on the ultimate level, both for them to teach others and for them to put into practice themselves so as to reach that level of truth. In conclusion, he gave them a piece of wisdom for them to take and contemplate:

*“No matter how much you think, you won’t know.
Only when you stop thinking will you know.
But still, you have to depend on thinking so as to know.”*

❖ ADVANCEMENT OR DESTRUCTION

On that occasion, Luang Pu gave an admonition to the Dhamma missionaries, at one point saying,

“When you go out to disseminate and proclaim the Buddha’s teachings, it can either lead to the advancement of the religion or to its destruction. The reason I say this is because the person of each Dhamma missionary is the determining factor. If, when you go, you behave in an appropriate way, keeping in mind the fact that you’re a contemplative, with manners and behavior corresponding with what’s proper for a contemplative, those who see you, if they don’t yet have faith, will give rise to faith. As for those who already have faith, your behavior will increase their faith. But as for the missionaries who behave in the opposite fashion, it will destroy the faith of those who have faith, and will drive those who don’t yet have faith even further away. So I ask that you be consummate both in your knowledge and your behavior. Don’t be heedless or complacent. Whatever you teach people to do, you yourself should also do as an example for them.”

❖ **ON THE ULTIMATE LEVEL
THERE'S NO DESIRE**

Before the Rains retreat in 1953, Luang Phaw Thaw, a relative of Luang Pu's who had ordained late in life, returned from many years of wandering with Ajaan Thate and Ajaan Saam in Phang-nga province to pay his respects to Luang Pu and to learn more about meditation practice. He spoke with Luang Pu on familiar terms, saying, "Now that you've built an ordination hall and this large, beautiful meeting hall, you've probably reaped a really huge amount of merit."

Luang Pu replied,

"What I built was built for the general good, the good of the world, of the monastery, and of the religion, that's all. As for reaping the merit, what would I want with merit like this?"

❖ TEACHING HIM A LESSON?

Six years after the Second World War was over, the legacy of the war remained in the form of the poverty and difficulties caused by the shortages of food and materials that affected every home. In particular, there was a great shortage of cloth. If a monk or novice had even one complete set of robes, he was fortunate.

I was one of a large number of novices living with Luang Pu. One day Novice Phrom, another one of Luang Pu's nephews, saw Novice Chumpon wearing a beautiful new robe, so he asked him, "Where did you get that robe?" Novice Chumpon told him, "I was taking my turn attending to Luang Pu. He saw that my robe was torn, so he gave me a new one."

When it came Novice Phrom's turn to give Luang Pu a foot massage, he wore a torn robe, with the idea that he'd get a new robe, too. When he had finished his duties and was leaving, Luang Pu noticed the tear in the robe and was struck with pity for his nephew. So he got up, opened a cabinet, and handed his nephew something, saying,

"Here. Sew that up. Don't go around wearing a robe all torn like that."

Disappointed, Novice Phrom had to quickly accept the needle and thread from Luang Pu's hand.

❖ WHY DO THEY SUFFER?

A middle-aged lady once came to pay respect to Luang Pu. She described her situation in life, saying that her social position was good and she had never lacked for anything. She was upset, though, over her son, who was disobedient, disorderly, and had fallen under the influence of every kind of evil amusement. He was laying waste to his parents' wealth, as well as to their hearts, in a way that was more than they could bear. She asked Luang Pu to advise her on an approach that would lessen her suffering, as well as getting her son to give up his evil ways.

Luang Pu gave her some advice on these matters, also teaching her how to quiet her mind and how to let go.

After she had left, he commented,

“People these days suffer because of thoughts.”

❖ INSPIRED WORDS

Luang Pu continued with a Dhamma talk, saying, “Material things are already there in the world in a way that’s perfectly complete. People who lack the discernment and ability can’t take possession of them and so they have difficulties in providing for themselves. Those with the discernment and ability can take possession of the valuables of the world in large quantities, making life convenient and comfortable for themselves in all circumstances. As for the noble ones, they try to conduct themselves for the sake of gaining release from all those things, entering a state where they have nothing at all,” because—

“In the area of the world, you have things that you have. In the area of the Dhamma, you have something you don’t have.”

❖ MORE INSPIRED WORDS

“When you can separate the mind from its involvement with all things, the mind is no longer tied to sorrow. Whether sights, sounds, smells, tastes, or tactile sensations are good or bad depends on the mind’s going out to fashion them in that way. When the mind lacks discernment, it misunderstands things. When it misunderstands things, it gets deluded under the influence of all things that are binding, both physically and mentally. The ill effects and punishments we suffer physically are things from which other people can help free us, to at least some extent. But the ill effects within the mind, to which the mind is in bondage through defilement and craving, are things from which we have to learn to free ourselves on our own.

“The noble ones have freed themselves from ill effects of both sorts, which is why suffering and stress can’t overcome them.”

❖ STILL MORE INSPIRED WORDS

“When a person has shaved his hair and beard and put on the ochre robe, that’s the symbol of his state as a monk. But it counts only on the external level. Only when he has shaved off the mental tangle—all lower preoccupations—from his heart can you call him a monk on the internal level.”

“When a head has been shaved, little creeping insects like lice can’t take up residence there. In the same way, when a mind has gained release from its preoccupations and is freed from fabrication, suffering can’t take up residence at all. When this becomes your normal state, you can be called a genuine monk.”

❖ WHAT BUDDHO IS LIKE

Luang Pu was invited to teach in Bangkok on March 31, 1978. During a Dhamma conversation, some lay people expressed their doubts about what “*buddho*” was like. Luang Pu was kind enough to answer:

“When you meditate, don’t send your mind outside. Don’t fasten onto any knowledge at all. Whatever knowledge you’ve gained from books or teachers, don’t bring it in to complicate things. Cut away all preoccupations, and then as you meditate let all your knowledge come from what’s going on in the mind. When the mind is quiet, you’ll know it for yourself. But you have to keep meditating a lot. When the time comes for things to develop, they’ll develop on their own. Whatever you know, have it come from your own mind.

The knowledge that comes from a mind that’s quiet is extremely subtle and profound. So let your knowledge come out of a mind quiet and still.

Have the mind give rise to a single preoccupation. Don’t send it outside. Let the mind stay right in the mind. Let the mind meditate on its own. Let it be the one that keeps repeating buddho, buddho. And then genuine buddho will appear in the mind. You’ll know for yourself what buddho is like. That’s all there is to it. There’s not a whole lot....”

(Transcribed from a tape)

❖ FOR THOSE WHO WANT SOMETHING GOOD

In early September, 1983, the Housewives Association of the Interior Ministry, led by Mrs. Juap Jirarote, came to the Northeast to do some charity work. One evening they took the opportunity to stop by and pay their respects to Luang Pu at 6:20 p.m.

After they had paid their respects and asked after his health, they received some amulets from him. Seeing that he wasn't feeling well, though, they quickly left. But there was one lady who stayed behind and took this special opportunity to ask Luang Pu, "I'd like something good [a euphemism for an amulet] from Luang Pu, too."

Luang Pu replied, "You have to meditate to get something good. When you meditate, your mind will be at peace. Your words and deeds will be at peace. Your words and deeds will be good. When you live in a good way like this, you'll be happy."

The lady replied, "I have lots of duties, and no time to meditate. My government work has me all tied up, so where am I going to find any time to meditate?"

Luang Pu explained,

"If you have time to breathe, you have time to meditate."

❖ HE DOES, BUT HE DOESN'T

In 1979, Luang Pu went to Chantaburi to rest and to visit with Ajaan Somchai. On that occasion, a senior monk from Bangkok—Phra Dhammavaralankan of Wat Buppharam, the ecclesiastical head of the southern region of the country—was also there, practicing meditation in his old age, being only one year younger than Luang Pu. When he learned that Luang Pu was a meditation monk, he became interested and engaged Luang Pu in a long conversation on the results of meditation. He mentioned his responsibilities, saying that he had wasted a lot of his life engaged in study and administration work well into his old age. He discussed different points of meditation practice with Luang Pu, finally asking him, “Do you still have any anger?”

Luang Pu immediately answered,

“I do, but I don’t pick it up.”

❖ AWARE IN TIME

When Luang Pu was undergoing treatment at Chulalongkorn Hospital in Bangkok, large numbers of people came to pay their respects and listen to his Dhamma. Mr. Bam-rungsak Kongsuk was among those who were interested in the practice of meditation. He was a student of Ajaan Sanawng of Wat Sanghadana in Nonthaburi province, one of the strict meditation centers of our day and time. He broached the topic of the practice of the Dhamma by asking, “Luang Pu, how does one cut off anger?”

Luang Pu answered,

“There’s nobody who cuts it off. There’s only being aware of it in time. When you’re aware of it in time, it disappears on its own.”

❖ CUTTING NO SLACK

Many monks and novices attending to Luang Pu late at night in Chulalongkorn Hospital were perplexed and amazed when they noticed that on some nights, well after 1:00 a.m., they could hear Luang Pu explaining the Dhamma for about ten minutes and then chanting a blessing, as if there were large numbers of listeners right in front of him. At first, no one dared ask him about this, but after it had happened many times they couldn't contain their doubts, and so they asked.

Luang Pu told them,

“These doubts and questions are not the path for practicing the Dhamma.”

❖ FRUGAL WITH HIS WORDS

A large group of Dhamma practitioners from Buriram province—headed by Police Lieutenant Bunchai Sukhontamat, the provincial prosecutor—came to pay their respects to Luang Pu, to listen to the Dhamma, and to ask questions about how to progress further in their practice. Most of them had practiced with all the famous ajaans, who had explained the practice in a variety of ways that weren't always in line with one another, and this had caused them more and more doubts. So they asked Luang Pu's advice as to the way of practice that was correct and easiest, as they had difficulties in finding time to practice. If they could learn of a way that was really easy, it would be especially right for them.

Luang Pu answered,

“Watch the mind right at the mind.”

❖ SIMPLE, BUT HARD TO DO

The group of Duangporn Tharichat from the Air Force Radio Station 01 in Bang Syy, headed by Akhom Thannithate, came to the northeast to present group donations and to pay their respects to the ajaans in the various monasteries. When they stopped off to pay respect to Luang Pu, they presented their donations and received small mementos. After that, some of them went shopping in the market, while some of them found a place to rest. However, there was one group of about four or five people who stayed behind and asked Luang Pu to advise them on a simple method to get rid of mental distress and depression, which was a constant problem for them. What method, they asked, would give the quickest results?

Luang Pu answered,

“Don’t send your mind outside.”

❖ THROW IT AWAY

A lady professor, after hearing Luang Pu give a talk on Dhamma practice, asked him the proper way to “wear suffering” [the Thai idiom for observing a period of mourning]. She continued, “These days, people don’t wear suffering in the correct way or in line with a common pattern, even though King Rama VI established a good standard in the time of his reign. When a member of your immediate family or a senior member of your extended family died, the pattern was to wear suffering for seven days, 50 days, or 100 days. But nowadays people don’t follow any pattern. So I’d like to ask you: What is the correct way to wear suffering?”

Luang Pu answered,

“Suffering is something to be comprehended. When you comprehend it, you let it go. Why would you want to wear it?”

❖ A TRUTH IN LINE WITH THE TRUTH

A Chinese lady, after paying her respects to Luang Pu, asked him, "I have to move to Prakhonchai District in Buriram Province to set up a store near my relatives there. The problem is, my relatives have been recommending that I sell this, that, and the other thing in the store, in line with their opinion as to what would sell well, but I can't make up my mind as to what would be good to sell. So I've come to ask your advice as to what would be good for me to sell."

Luang Pu answered,

"Anything is good to sell, as long as there are people to buy it."

❖ THAT WASN'T HIS AIM

On May 8, 1979, a group of ten or more army officers came to pay their respects to Luang Pu quite late in the evening before heading on to Bangkok. Two of the members of the group had the rank of Lieutenant General. After conversing with Luang Pu for a while, the members of the group took the amulets from around their necks and placed them in a tray for Luang Pu to bless with the power of his concentration. He obliged them, and then returned their amulets to them. One of the generals asked him, "I've heard that you've made many sets of amulets. Which of them are famous?"

Luang Pu answered,

"None of them are famous."

❖ WORLDS APART

A group of three or four young men from a distant province came to see Luang Pu as he was sitting on the porch of the meeting hall. You could tell from their behavior—in the casual way they sat and spoke—that they were probably familiar with a rogue monk someplace. On top of that, they seemed to believe that Luang Pu was interested in talismans, for they told him of all the great tantric ajaans who had given them talismans of extraordinary magical power. Finally, they pulled out their talismans to display to one another right there in front of him. One of them had a tusk of a wild boar, another a tiger's fang, another a rhinoceros horn. Each of them claimed extraordinary powers for his talisman, so one of them asked Luang Pu, "Hey, Luang Pu. Which of these is more extraordinary and good than the others for sure?"

Luang Pu seemed especially amused and said with a smile,

"None of them are good, none of them are extraordinary at all. They all come from common animals."

❖ ONE THING ONLY

Luang Pu once said, “In the Rains Retreat of 1952 I made a vow to read the entire Canon to see where the endpoint of the Buddha’s teachings lay—to see where the end of the noble truths, the end of suffering, lay—to see how the Buddha had summarized it. I read the Canon to the end, contemplating along the way, but there was no passage that made contact deeply enough in the mind that I could say for sure, ‘This is the end of suffering. This is the end of the paths and fruitions, or what’s called nibbana.’

“Except for one passage. Ven. Sariputta had just come out of the attainment of the cessation, and the Buddha asked him, ‘Sariputta, your skin is especially bright, your complexion especially clear. What is the dwelling place of your mind?’

“Sariputta answered, ‘My mind’s dwelling place is emptiness.’

“That’s the one thing that made contact with my mind.”

❖ WHAT TO STUDY & WHAT NOT TO STUDY

Ven. Ajaan Suchin Sucinno received his law degree from Dhammasaat University a long time ago and held the practice of the Dhamma in high regard. He was a student of Luang Pu Lui for many years and then, after hearing of Luang Pu Dune's reputation, came to practice with him. Eventually he took ordination. After staying with Luang Pu for a while, he came to take his leave so that he could wander off in search of solitude.

Luang Pu advised him,

“In the area of the Vinaya, you should study the texts until you correctly understand each and every rule to the point where you can put them into practice without error. As for the Dhamma, if you read a lot you'll speculate a lot, so you don't have to read that at all. Be intent solely on the practice, and that will be enough.”

❖ WHAT TO WATCH

Luang Taa Naen ordained well after middle age. Illiterate and unable to speak a word of Central Thai, he had his strong point in that he was well-intentioned, tractable, and diligent in his duties, to the point where you couldn't fault him. When he saw other monks taking their leave to go wandering or to study with other ajaans, he decided that he wanted to go, too. So he came to ask permission to leave, which Luang Pu granted. But then he felt worried: "I can't read, I don't know their language. How will I be able to practice with them?"

Luang Pu advised him,

"The practice isn't a matter of the letters of the alphabet or of spoken words. The fact that you know you don't know is a good place to start. The way to practice is this: In the area of the Vinaya, watch their example, the example set by the ajaan. Don't deviate in any way from what he does. In the area of the Dhamma, keep watch right at your own mind. Practice right at the mind. When you understand your own mind, that, in and of itself, will make you understand everything else."

❖ PROBLEMS & RESPONSIBILITIES

One of the problems in administering the Sangha, in addition to having to deal with all the other major and minor issues that come up, is the lack of monks who will be abbots. We sometimes hear news of monks competing to become abbot of a monastery, but Luang Pu's students had to be cajoled or forced into taking on the abbotship in other monasteries. Every year without exception, groups of lay people would come to Luang Pu, asking him to send one of his students to become the abbot at their monastery. If Luang Pu saw that a particular monk should go, he would plead with him to go, but for the most part the monk wouldn't want to go. The usual excuse was, "I don't know how to do construction work, I don't know how to train other monks, I don't know how to give sermons, I'm no good at public relations or receiving guests. That's why I don't want to go."

Luang Pu would respond,

"Those things aren't really necessary. Your only responsibility is to follow your daily duties: going for alms, eating your meal, sitting in meditation, doing walking meditation, cleaning the monastery grounds, being strict in observing the Vinaya. That's enough right there. As for construction work, that depends on the lay supporters. Whether or not they do it is up to them."

❖ THE POORER, THE HAPPIER

To the end of his life, Luang Pu would have his daily warm-water bath at 5:00 every evening, assisted by a monk or novice. After he had dried off and was feeling refreshed, he would often speak a few words of Dhamma that occurred to him at the time. For instance, once he said,

“We monks, if we establish in ourselves a sense of satisfaction with our status as monks, will find nothing but happiness and peace. But if we have the status of a monk and yet hanker after any other status, we’ll be engulfed in suffering all the time. When you can stop thirsting, stop searching, that’s the true state of being a monk. When you’re truly a monk, the poorer you are, the more happiness you have.”

❖ THE LESS, THE BETTER

“Even if you’ve read the whole Canon and can remember lots of teachings; even if you can explain them in poignant ways, with lots of people to respect you; even if you build a lot of monastery buildings, or can explain inconstancy, stress, and not-self in the most detailed fashion—if you’re still heedless, you haven’t tasted the flavor of the teachings in any way at all, for those other things are all external. The purposes they serve are all external: as a benefit to society, a benefit to other people, a benefit to posterity, or a symbol of the religion. The only thing that serves your own true purpose is release from suffering.”

“And you’ll be able to gain release from suffering only when you know the one mind.”

❖ DIDN'T THINK OF THAT

In one of Luang Pu's branch meditation monasteries there lived a group of five or six monks who wanted to be especially strict in their practice, so they made a vow not to talk throughout the Rains Retreat. In other words, no word would come out of their mouths except for the daily chanting and the bi-weekly Patimokkha chant. After the end of the Rains they came to pay their respects to Luang Pu and told him of their strict practice: In addition to their other duties, they were also able to stop speaking for the entire Rains.

Luang Pu smiled a bit and said,

"That's pretty good. When there's no speaking, then no faults are committed by way of speech. But when you say that you stopped speaking, that simply can't be. Only the noble ones who enter the refined attainment of cessation, where feeling and perception stop, are able to stop speaking. Aside from them, everyone's speaking all day and all night long. And especially those who vow not to speak: They talk more than anyone else, simply that they don't make a sound that others can hear."

❖ DON'T AIM IN THE WRONG DIRECTION

In addition to the wisdom that came straight from his heart, Luang Pu would also quote passages from his having read the Canon. Any passage that he saw as important, as a short and direct lesson in the practice, he would repeat to us. For instance, one of the Buddha's teachings that he liked to quote was this: "Monks, this holy life is not practiced for the sake of deceiving the public, nor for the sake of gaining their respect, nor for the sake of gains, offerings, and fame; nor for the sake of defeating other sectarians. This holy life is lived for the sake of restraint, abandoning, dispassion, and the cessation of suffering."

Luang Pu would then add,

"Those who ordain and those who practice have to aim in this direction. Any directions other than this are all wrong."

❖ IN THE BUDDHA'S WORDS

Luang Pu once said, "People, as long as they're run-of-the-mill, have their pride and their opinions. As long as they have pride, it's hard for them to see in line with one another. When their views aren't in line with one another, it causes them to keep quarreling and disputing. As for a noble one who has reached the Dhamma, he has nothing to bring him into a quarrel with anyone else. However other people see things, he lets it go as their business. As in one of the Buddha's sayings,

"Monks, whatever the wise people of the world say exists, I too say exists. And whatever the wise people of the world say doesn't exist, I too say that it doesn't exist. I don't quarrel with the world; the world quarrels with me."

❖ **THOSE WITH NO FAULT
BY WAY OF SPEECH**

On February 21, 1983, when Luang Pu was seriously ill and staying at the Chulalongkorn Hospital in Bangkok, Luang Pu Saam Akiñcano came to visit him in the hospital room. At that time, Luang Pu was resting. Luang Pu Saam sat down near him and raised his hands in respect. Luang Pu responded by raising his hands in respect. Then the two of them sat there, perfectly still, for a long time. Finally, after an extremely long time, Luang Pu Saam raised his hands in respect once more and said, "I'll be leaving now."

"OK," Luang Pu responded.

For the entire two hours, those were the only words I heard them say. After Luang Pu Saam left, I couldn't help but ask Luang Pu, "Luang Pu Saam came and sat here for a long time. Why didn't you say anything to him?"

Luang Pu responded,

"The task is done, so there's no need to say anything more."

❖ THE PERFECTION OF ENDURANCE

During all the many years I lived near Luang Pu, I never saw him act in a way to indicate that he was bothered by anything to the point where he couldn't stand it, and I never heard him complain about any difficulty at all. For example, when he was the senior monk at a function, he never made a fuss or demanded that the hosts alter things to suit him. Whenever he was invited any place where he had to sit for long periods of time or where the weather was hot and humid, he never complained. When he was sick and in pain, or if his food came late, no matter how hungry he was, he never grumbled. If the food was bland and tasteless, he never asked for anything to spice it up. On the other hand, if he saw any other elder monk making a fuss to get special treatment from other people, he would comment,

“You can't endure even this little thing? If you can't endure this, how are you going to win out over defilement and craving?”

❖ NO TROUBLE THROUGH HIS WORDS

Luang Pu was pure in his speech, for he would speak only of things that served a purpose. He never created any trouble for himself or for others through his words. Even when people tried to bait him so that they could hear him criticize others, he wouldn't fall for the bait.

Many were the times when people would come to say to him, "Luang Pu, why is it that some of our nationally renowned preachers like to attack others or denounce society or criticize other senior monks? Even if you paid me, I couldn't respect monks like that."

Luang Pu would respond,

"That's the level of their knowledge and understanding. They say what comes easily in line with the level of their knowledge. Nobody's paying you to respect them. If you don't want to respect them, then don't respect them. They probably won't mind."

❖ MONKS WHO VICTIMIZE SPIRITS

Generally speaking, Luang Pu liked to encourage monks and novices to take a special interest in the practice of wandering in the forest to meditate and observe the ascetic practices. Once, when a large number of his students—both senior and junior—came for a meeting, he encouraged them to search for seclusion in the wilderness, living on mountains or in caves for the purpose of accelerating their practice. That way they'd be able to release themselves from their lower states of mind.

One of the monks said thoughtlessly, "I don't dare go to those places, sir. I'm afraid that spirits might victimize me."

Luang Pu shot right back,

"Where have there ever been any spirits who victimize monks? There are only monks who victimize spirits—and they make a big production of it to boot. Think about it. Nearly all the material things lay people bring to donate are for the sake of dedicating the merit to the spirits of their dead ancestors and relatives: their parents, their grandparents, their brothers and sisters. And do we monks behave in a fitting way? What mental qualities do we have that will send the merit to those spirits? Be careful that you don't become a monk who victimizes spirits."

❖ NICE, BUT...

At present there are a lot of meditators who get enthusiastic about new teachers or new meditation centers. Just as lottery enthusiasts get excited about monks who forecast lottery numbers, or amulet enthusiasts get excited about monks who make powerful amulets, in the same way, vipassana enthusiasts get excited about vipassana teachers. A lot of these people, when taken with a particular teacher, will praise that teacher to others and try to persuade them to share their opinion and respect for the teacher. And especially at present, there are famous speakers who tape their Dhamma talks and sell them all over the country. One woman once brought many tapes of a famous speaker's talks for Luang Pu to listen to, but he didn't listen to them. One reason was that he had never had a radio or tape player since the day he was born. Or supposing that he had had one, he wouldn't have known how to turn it on. Later, someone brought a tape player and played many of these tapes for Luang Pu to listen to. Afterwards, she asked him what he thought. He said,

“Nice. He has a beautiful way of expressing himself, and an abundance of words, but I couldn't find any substance to them. Each time you listen, you should be able to get the flavor of study, practice, and attainment. That's when there's substance.”

❖ MEDITATORS WHO ARE UNCERTAIN

At present, many people who are interested in meditation practice are extremely confused and doubtful about the correct way to practice. This is especially true of people just beginning to get interested, because meditation teachers often give conflicting advice on how to practice. What's worse, instead of explaining things in a fair and objective way, these teachers seem reluctant to admit that other teachers or methods of practice might also be correct. There are not a few who show actual disdain for other methods.

Because many people with these sorts of doubts would often come to ask Luang Pu's advice, I frequently heard him explain things in this way:

“When you start practicing meditation, you can begin with any method at all, because they all lead to the same results. The reason there are so many methods is because people have different tendencies. This is why there have to be different images to focus on or words to repeat—such as “buddho” or “arahang”—as means of giving the mind a point around which to gather and settle down as the first step. When the mind has gathered and is still, the meditation word will fall away on its own, and that's where every method falls into the same track, with the same flavor. In other words, it has discernment as its surpassing state, and release as its essence.”

❖ WHEN DWELLING, DWELL ABOVE

Everyone who came to pay respect to Luang Pu would say the same thing: Even though he was almost 100 years old, his complexion was bright and his health strong. Even those of us who lived near him all along rarely saw his face darken or look exhausted or get furrowed in displeasure or pain. His normal state was to be quiet and cheerful at all times. He had few illnesses and was always in a good mood, never excited about events or affected by praise or blame.

Once, in the midst of a gathering of elder meditation monks who were conversing about how to characterize the normal state of mind of those who live above suffering, Luang Pu said,

“Not worrying, not being attached: That’s the mental dwelling of those who practice.”

❖ LOOKING FOR NEW TEACHERS

People practicing the Dhamma at present are of two sorts. The first are those who, when they learn the principles of the practice or receive advice from a teacher and get on the path, are intent on trying to follow that path to the utmost of their ability. The other sort are those who—even though they've received good advice from their teacher and have learned the correct principles of the practice—aren't sincerely intent. Their efforts are lax. At the same time, they like to go out looking for other teachers at other centers. Wherever they hear there's a good center, there they go. Meditators of this sort are many.

Luang Pu once advised his students,

“When you go to a lot of centers and study with a lot of teachers, your practice won't get results, for when you go to a lot of centers, it's as if you go back to the beginning over and over again. You don't gain any sure principles in your practice. Sometimes you get uncertain and bewildered. Your mind isn't solid. Your practice degenerates and doesn't progress.”

❖ HOLDING ON VS. PUTTING ASIDE

Students and practitioners of the Dhamma are of two sorts. The first sort are those who genuinely study and practice to gain release from suffering. The second are those who study and practice to brag about their accomplishments and to pass their days in arguments, believing that memorizing a lot of texts or being able to quote a lot of teachers is a sign of their importance. Many times, when people of this second sort came to see Luang Pu, instead of asking his advice on how to practice, they would spray out their knowledge and ideas for him to hear in great detail. Still, he was always able to sit and listen to them. In fact, when they had finished, he would add one more comment to theirs:

“Those who are obsessed with scriptures and teachers won’t be able to gain release from suffering. But still, those who want to gain release from suffering do have to depend on scriptures and teachers.”

❖ WHEN THE MIND RESISTS GROWING STILL

In practicing concentration, there's no way everyone will get results at the same speed. Some people get fast results, others get slow results. There are even those who never seem to gain a taste of stillness at all. Still, they shouldn't get discouraged. The act of making an effort in the area of the heart is, in itself, a higher form of merit and skill than the act of giving gifts or observing the precepts. A large number of Luang Pu's students would ask him, "I've been trying to practice concentration for a long time, but my mind has never been still. It keeps wandering off outside. Is there another way I might be able to practice?"

Luang Pu would sometimes recommend this other method:

"When the mind isn't still, you can at least make sure it doesn't wander off far. Use your mindfulness to stay mindful solely of the body. Look to see it as inconstant, stressful, and not-self. Develop the perception of its being unattractive, with nothing of any substance to it at all. When the mind sees clearly in this way, it will give rise to a sense of dismay, disenchantment, and dispassion. This, too, can cut through the clinging-aggregates."

❖ THE GENUINE BASIS OF THE DHAMMA

There's one thing that meditators love to talk about, and that's, "What do you see when you sit in meditation? What appears when you meditate?" Or else they complain that they've been sitting in meditation for a long time and yet nothing has appeared for them to see. Or else they talk about seeing this thing or that all the time. This makes some people misunderstand things, thinking that when you meditate you get to see what you want to see.

Luang Pu would warn these people that this sort of aspiration is all wrong, for the purpose of meditation is to enter into the genuine basis of the Dhamma.

"The genuine basis of the Dhamma is the mind, so focus on watching the mind. Get so that you understand your own mind poignantly. When you understand your mind poignantly, you've got the basis of the Dhamma right there."

❖ A WARNING NOT TO BE HEEDLESS

To ward off any heedlessness or carelessness in the behavior of his monks and novices, Luang Pu would choose a poignant way of reprimanding them:

“Lay people work hard at their living with lots of difficulties so that they can gain the material things, the food and the money they need to support their families, their children and grandchildren. No matter how tired or exhausted they are, they have to keep struggling. At the same time, they want to gain merit, which is why they sacrifice some of their belongings to make merit. They get up early in the morning to fix good food to put in our alms bowls. Before they put the food in our bowls, they lift it above their heads and make a wish. When they’ve finished putting the food in the bowl, they back away, squat down, and raise their hands in respect once more. They do this because they want merit from supporting our practice.”

“And what merit is there in our practice that we can give to them? Have you behaved yourself in a way that you deserve to receive their food and eat it?”

❖ SOMETIMES HE CAME DOWN HARD

Ajaan Samret had ordained from when he was a child until he was almost 60 years old. He had been a meditation teacher, strict in his practice, good in his reputation, and respected by many people. But he didn't make it all the way. His state of mind deteriorated because he fell in love with the daughter of one of his supporters. So he came to take his leave of Luang Pu in order to disrobe and get married.

Everyone was shocked at this news and didn't believe it could possibly be true because, looking at his practice, they had assumed he would stay in the contemplative life to the end of his days. If the news were true, it would be a major blow to the meditative community. For this reason, fellow elders and his students tried everything they could to get him to change his mind and not disrobe. In particular, Luang Pu called for him and tried to talk him out of his plans, but to no effect. Finally, Ajaan Samret said to him, "I can't stay on. Every time I sit and meditate, I see her face floating right in front of me."

Luang Pu responded in a loud voice,

"That's because you aren't meditating on your own mind. You're meditating on her rear, so of course you're going to keep seeing her rear. Get out of here. Feel free to go wherever you want."

❖ NOT SIDETRACKED

I lived with Luang Pu for more than thirty years, attending to his needs all the way to the end of his life, and I observed that his practice was right in line with the Dhamma and Vinaya, right in line with the path that leads solely to release from suffering. He never got sidetracked into magical spells, sacred talismans, or any other dubious activities, not even the least little bit. When people asked him to bless them by blowing on their heads, he'd ask, "Why should I blow on your head?" When people asked him to put an auspicious mark on their car, he'd say, "Why put an auspicious mark?" When people asked him to determine an auspicious day or month for their activities, he'd say, "All days are good." Or if he were chewing betel and people would ask for the chewed remains, he'd say,

"Why would you want that? It's dirty."

❖ SIMPLY A MOTION

There were times when I felt ill at ease, fearing that I may have done wrong in being party to those who talked Luang Pu into doing things that he wasn't interested in doing. The first time was when he joined in the opening ceremonies for the Phra Ajaan Mun Museum in Wat Pa Sutthaavaat in Sakon Nakhorn. There were lots of meditation teachers and lots of lay people who went to the teachers to pay respect and ask for favors. Many people asked Luang Pu to blow on their heads. When I saw him just sitting there without responding, I pleaded with him, "Please just do it to get it over with." So he blew on their heads. After a while, when he couldn't get out of it, he'd make auspicious marks on their cars. When he grew tired of their requests for amulets, he allowed them to make amulets in his name. When he felt pity on them, he'd light the "victory" candle at their chanting rituals and join in their ceremonies for consecrating amulets.

But then I felt extremely relieved when Luang Pu said,

"My doing things like this is simply an external physical motion in line with social norms. It's not a motion of the mind that leads to states of becoming, levels of being, or to the paths, fruitions, and nibbana in any way at all."

❖ SEIZE THE OPPORTUNITY

“All 84,000 sections of the Dhamma are simply strategies for getting people to turn and look at the mind. The Buddha’s teachings are many because people’s defilements are many. Still, the way to put an end to suffering is only one: nibbana. This opportunity we have to practice the Dhamma rightly is very rare. If we let it pass by, we’ll have no chance of gaining release in this lifetime, and we’ll have to get lost in wrong views for a long, long time before we can meet up with this very same Dhamma again. So now that we’ve met with the Buddha’s teachings, we should hurry up and practice to gain release. Otherwise, we’ll miss this good opportunity. When the noble truths are forgotten, darkness will overwhelm beings with a mass of suffering for a long time to come.”

❖ THE LIMITS OF SCIENCE

It wasn't just once that Luang Pu taught the Dhamma using comparisons. Once he said,

“External discernment is the discernment of suppositions. It can't enlighten the mind about nibbana. You have to depend on the discernment of the noble path if you're going to enter nibbana. The knowledge of scientists, like Einstein, is well-informed and very capable. It can split the smallest atom and enter into the fourth dimension. But Einstein had no idea of nibbana, which was why he couldn't enter nibbana.”

“Only the mind that has been enlightened in the noble path can lead to real Awakening, full Awakening, complete Awakening. Only that can lead to release from suffering, to nibbana.”

❖ HOW TO EXTINGUISH SUFFERING

In 1977 a lot of undesirable events overwhelmed the senior officials in the Interior Ministry—loss of wealth, loss of status, criticism, and suffering. And of course, the pain and sorrow spread to affect their wives and children as well. So one day some of their wives came to pay respect to Luang Pu and told him of their suffering so that he might advise them on how to overcome it.

He told them,

“One shouldn’t feel sad or miss things external to the body that are past and gone, for those things have performed their function correctly in the most consummate way.”

❖ THE TRUTH IS ALWAYS THE SAME

Many well-read people would comment that Luang Pu's teachings were very similar to those of Zen or the Platform Sutra. I asked him about this many times, and finally he replied in an impersonal way,

“All the truths of the Dhamma are already present in the world. When the Buddha awakened to those truths, he brought them out to teach to the beings of the world. Now, because those beings had different propensities—coarse or refined—he had to use up a lot of words: 84,000 sections of Dhamma in all. When wise people try to select the words best suited to explain the truth to those who aim at the truth, they have to use the methods of the truth that, on reflection, are the most correct and complete, without worrying about the words or getting fixated on the letters of the texts in the least way at all.”

❖ REFINED

Ajaan Bate of Khoke Mawn Forest Monastery came to converse with Luang Pu about the practice of concentration, saying, “I’ve been practicing concentration for a long time, to the point where I can enter fixed penetration (*appana samadhi*) for long periods. When I leave meditation, there are times when I feel a rapturous sense of ease long afterwards. Sometimes there’s a sense of bright light, and I can fully understand the body. Is there anything else I should do next?”

Luang Pu answered,

“Use the power of that fixed penetration to examine the mind. Then let go of all preoccupations so that there’s nothing left at all.”

❖ EMPTY

At a later time, Ajaan Bate, together with two other monks and a large number of lay people, came to pay respect to Luang Pu. After Luang Pu had advised the newcomers on how to do the practice, Ajaan Bate questioned Luang Pu further on the advice he had received on his last visit. “Letting go of all objects is something I can do only momentarily,” he said. “I can’t stay that way for long periods of time.”

Luang Pu said,

“Even if you can let go of all objects for a moment, if you aren’t really observant of the mind, or your mindfulness isn’t completely all-around, it may be that you’ve simply let go of a blatant object to move to a more refined object. So you have to stop all thoughts and let the mind settle on nothingness.”

❖ NOT ALL THAT CLEAR

Someone said: “I’ve read the passage in your biography where it says that, while you were wandering, you came to a good understanding about the issue of the mind concocting defilements and defilements concocting the mind. What does that mean?”

Luang Pu answered,

“The mind concocting defilements’ refers to the mind’s forcing thoughts, words, and deeds to make external things come into being, making them good, making them bad, giving rise to the results of kamma, and then latching onto those things, thinking, ‘That’s me. That’s my self. That’s mine. That’s theirs.’

“Defilements concocting the mind’ refers to external things coming in to force the mind in line with their power, so that it fastens to the idea that it has a self, assuming things that keep deviating from the truth.”

❖ KNOWLEDGE FROM STUDY VS. KNOWLEDGE FROM PRACTICE

Someone said: “The teachings about virtue, concentration, discernment, and release that I’ve memorized from books and from the teachings of various ajaans: Are they in line with Luang Pu’s understanding of their essence?”

Luang Pu answered,

“Virtue means the normalcy of a mind that’s free of faults, the mind that has armored itself against doing evil of any kind. Concentration is the result that comes from maintaining that virtue, i.e. a mind with solidity, with stillness as the strength sending it on to the next step. Discernment—“what knows”—is a mind empty, light, and at ease, seeing things clearly, all the way through, for what they really are. Release is a mind that enters emptiness from that emptiness. In other words, it lets go of the ease, leaving a state where it is nothing and has nothing, with no thought remaining at all.”

❖ A STRATEGY FOR LOOSING ATTACHMENT

Someone said: “When I bring the mind to stillness, I try to keep it firmly in that stillness. But when it meets up with an object or preoccupation, it keeps tending to lose the foundation I’ve been trying to maintain.”

Luang Pu responded,

“If that’s the way it is, then it shows that your concentration isn’t resilient enough. If these pre-occupations are especially strong—and in particular, if they concern your weak points—you have to deal with them using the methods of insight. Start out by contemplating the coarsest natural phenomenon—the body—analyzing it down to its details. When you’ve contemplated it so that it’s perfectly clear, move on to contemplating mental phenomena—anything at all, in pairs, that you’ve ever analyzed, such as black and white, or dark and bright.”

❖ ON EATING

A group of monks came to pay their respects to Luang Pu before the Rains Retreat and one of them said, “I’ve been meditating for a long time and have attained some peace, but I have this problem about eating meat. Even just looking at meat, I feel sorry for the animal to whom the meat belonged, that it had to sacrifice its life simply for me to consume it. It’s as if I really lack compassion. When I start worrying about this, I find it hard to bring my mind to peace.”

Luang Pu said,

“When a monk partakes of the four requisites, he should contemplate them first. If, on contemplating, he sees that eating meat is a form of oppression and shows a lack of compassion for animals, he should abstain from eating meat and eat vegetarian food instead.”

❖ MORE ON EATING

About three or four months later, the same group of monks came to pay their respects to Luang Pu after the Rains Retreat and told him, “We ate vegetarian food throughout the rains, but it was very difficult. The lay people where we were staying in Khoke Klaang village, Praasaat district, knew nothing about vegetarian food. We had trouble finding any, and it was troublesome for the people who were supporting us. Some of the monks ended up in poor health, and some of us almost didn’t make it all the way through the Rains Retreat. We weren’t able to put as much effort into our meditation as we should have.”

Luang Pu said,

“When a monk partakes of the four requisites, he should contemplate them first. If, on contemplating, he sees that the food in front of him—whether it’s vegetables, meat, fish, or rice—is pure in three ways in that he hasn’t seen or heard or suspected that an animal was killed to provide the food specifically for him, and also that he himself obtained the food in an ethical way, that the lay people donated it out of faith, then he should go ahead and eat that food. This is how our teachers have practiced as well.”

❖ STILL MORE ON EATING

On the second day of the waning moon in the third month of 1979, Luang Pu was staying at Prakhonchai Forest Monastery. After 8 p.m. a group of monks who liked to wander around, pitching their tents near populated areas, came to the monastery to spend the night there, too. After paying their respects to Luang Pu, they talked about what they felt was the outstanding feature of their practice, saying, “Those who eat meat are supporting the killing of animals. Those who eat only vegetables show a high degree of compassion. The proof of this is that when you convert to eating just vegetables, the mind becomes more peaceful and cool.”

Luang Pu responded,

“That’s very good. The fact that you can be vegetarians is very good, and I’d like to express my admiration. As for those who still eat meat, if that meat is pure in three ways—in that they haven’t seen or heard or suspected that an animal was killed to provide the food specifically for them—and they obtained it in a pure way, then eating the meat is in no way against the Dhamma and Vinaya. But when you say that your mind becomes peaceful and cool, that’s the result of the strength that comes from being intent on practicing correctly in line with the Dhamma and Vinaya. It has nothing to do with the new food or old in your stomach at all.”

❖ BUSINESS PRACTICES & DHAMMA PRACTICES

A group of merchants said, “We have our duties as merchants, which means that sometimes we have to exaggerate things or take excessive profits, but we’re extremely interested in practicing concentration and have already started practicing. Some people have told us, though, that, with our livelihood, we can’t practice meditation. What do you say about this, Luang Pu? For they say that selling for a profit is a sin.”

Luang Pu said,

“In order to survive, every person needs an occupation, and every occupation has its own standards of what’s right and appropriate. When you follow those standards in a proper way, that counts as neutral—not meritorious, not sinful. As for practicing the Dhamma, that’s something you should do, for only those who practice the Dhamma are fit to work in all circumstances.”

❖ BURIED MEMORIES

Once when Luang Pu was staying at Yothaaprasit Forest Monastery, a large number of monks and novices came to pay their respects. After they had listened to his teachings, Luang Taa Ploi—who had ordained when he was old but was well restrained in his practice—said to Luang Pu, “I’ve ordained for a fairly long time now, but I can’t yet cut my attachments to the past. No matter how firmly I set my mind on the present, I find that mindfulness lapses and I keep slipping back. Could you tell me another method to stop this sort of thing?”

Luang Pu responded,

“Don’t let the mind run out after external preoccupations. If your mindfulness lapses, then as soon as you’re aware of it, immediately pull it back. Don’t let it go looking into preoccupations that are good or bad, pleasant or painful. Don’t fall in line with them, but don’t use force to cut them off.”

❖ IN HIS OWN STYLE

Sometime around 1977, Luang Pu was invited to a celebration at Wat Dhammamongkon on Sukhumvit Road in Bangkok. During the celebration, he was invited to “sit in protection” as part of a consecration ceremony for Buddha images and amulets. After the ceremony was over, he went outside to rest in a small hut where he spoke with a large number of his monk-students who were studying in Bangkok at the time. One of the monks commented that he had never seen Luang Pu participate in a ceremony like this before, and wondered if this was his first time. He then went on to ask how one goes about sitting “in protection.”

Luang Pu replied,

“I have no idea what the other ajaans do when they’re sitting ‘in protection’ or sitting ‘in blessing.’ As for me, I simply sit in concentration in my same old style.”

❖ **“I WANT TO DO WELL
IN MY STUDIES...”**

A young girl once said to Luang Pu, “I heard Grandfather Sorasak Kawngsuk say that anyone who wants to be intelligent and do well in her studies should first practice sitting in meditation to get the mind concentrated in stillness. I want to be intelligent and do well in my studies, so I’ve been trying to meditate and bring my mind to stillness, but it’s never been willing to grow still. Sometimes I get even more restless than before. When my mind doesn’t grow still in this way, how can I do well in my studies?”

Luang Pu answered,

“Simply focus on knowing what it is that you’re studying, and that in itself will help you do well in your studies. When the mind’s not still, have it know that it’s not still. It’s because you want so much for it to be still that it’s not still. Just keep at your meditation in a calm way, and the day will come it’ll grow still in line with your wishes.”

❖ THE PURPOSE OF WANDERING

Some monks and novices, after the Rains Retreat, like to go off wandering in groups to various places. Each of them makes a big production out of preparing his requisites and a full set of dhutanga accessories. But many of them go in a manner that deviates from the purpose of wandering for seclusion. For instance, some of them wear their dhutanga accessories on air-conditioned coaches. Some go visiting their old friends in company offices.

So Luang Pu once said in the midst of a gathering of meditation monks,

“To make yourself a good-looking wandering monk isn’t proper at all. It goes against the purpose of going out to wander. Each of you should reflect a great deal on this. The purpose of wandering in meditation is only one thing: to train and polish the heart so that it’s free of defilements. To go wandering in meditation only in body, but without taking along the heart, is nothing excellent at all.”

❖ TO STOP YOU HAVE TO KNOW HOW

A meditator once said to Luang Pu, “I’ve been trying to stop thinking in line with what you’ve taught, but I’ve never been able to succeed. What’s worse is that I’ve gotten frustrated and my brain seems dazed. I’m convinced, though, that what you’ve taught isn’t wrong, so I’d like to ask for some advice on what to do next.”

Luang Pu responded,

“That shows that you’ve missed the point. You’re told to stop thinking, but all you do is think about stopping your thinking, so how can the actual stopping come about? Get rid of all your ignorance about stopping to think. Abandon your thoughts about stopping your thinking, and that’ll be the end of the matter.”

❖ **SIMILAR RESULTS,
BUT NOT THE SAME**

The second day of the waning moon of the eleventh month, Luang Pu's birthday, falls on the second day after the end of the Rains Retreat every year. So his students—both scholarly monks and practicing monks—liked to travel to pay their respects to him on that day, to ask his advice on the practice or to report the results of their practice from the preceding Rains. This is one tradition they observed as long as he was alive. Once, after giving detailed advice on how to practice,

Luang Pu ended with the following words,

“Studying the Dhamma by reading and listening results in perceptions and concepts. Studying the Dhamma by practicing it results in actual levels of Dhamma in the heart.”

❖ THERE'S ONLY ONE PLACE

Phra Maha Thaweesuk was the first of Luang Pu's students to pass the ninth and final level of the Pali exams. Thus, in Luang Pu's name, Wat Burapha sponsored a celebration of his achievement.

After Phra Maha Thaweesuk had paid his respects to Luang Pu, Luang Pu gave him a short admonition:

“To be able to pass the ninth level exams shows that you're very industrious, sufficiently intelligent, and an expert in the Canon, for this counts as the completion of the study course. But to be interested just in study can't bring release from suffering. You have to be interested in the practice of training the mind as well.

“All 84,000 sections of the Dhamma came out of the Buddha's mind. Everything comes out of the mind. Whatever you want to know, you can look for it in the mind.”

❖ THE WORLD VS. THE DHAMMA

On March 12, 1979, Luang Pu went to Sri Kaew Cave Monastery on Phu Phaen Mountain, Sakon Nakorn province, for more than ten days of solitude and rest. On the evening of the last day before he was to leave, Ajaan Suwat together with the other monks and novices in the monastery came to pay their respects.

Luang Pu commented, “It’s been comfortable resting here. The air is good, and the meditation easy. It makes me think of the old days when I was wandering.”

Then he gave a Dhamma talk, which included the following passage:

“That which can be known all belongs to the world. As for that which has no thing that can know it, that’s the Dhamma. The world always has things that come in pairs, but the Dhamma is one thing all the way through.”

❖ SHOULD YOU ASK?

Many people interested in the practice, whether lay or ordained, are not only intent on their practice but also like to search out teachers who are skilled in giving advice. Once a group of meditating monks from the central region of Thailand came to spend many days listening to Luang Pu's Dhamma and to his advice on meditation. One of the monks told Luang Pu of his feelings: "I've searched out many teachers, and although they all teach well, they generally teach just about the Vinaya, or the practicing of wandering and following the ascetic practices, or else the bliss and stillness that come from practicing concentration. But as for you, you teach the straight route to the top: not-self, emptiness, nibbana. Forgive me for being so forward as to ask, but in teaching about nibbana, have you attained it yet?"

Luang Pu answered,

"There's nothing that will attain, and nothing that won't attain."

❖ THE PURPOSE OF THE PRACTICE

Ajaan Bate, a close relative of Luang Pu's, lived at Khoke Mawn Monastery. Even though he ordained only late in life, he was extremely strict in his practice of meditation and the ascetic practices. Luang Pu once praised him, saying that his practice had gotten good results. When Ajaan Bate fell seriously ill and was near death, he said that he wanted to see Luang Pu one last time, to bid him farewell before dying. I informed Luang Pu, who went to see him. On his arrival, Ajaan Bate got up and bowed down to him and then lay back on his sleeping mat as before, without saying a word. But his smile and the happy look on his face were easy to see.

Luang Pu said to him in a voice both clear and gentle,

“All the practices you’ve been trying to practice are specifically meant for use at this time. When the time comes to die, make the mind one, then stop focusing and let go of everything.”

❖ HOPING FOR FAR-OFF RESULTS

When lay people came to visit Luang Pu, he ordinarily wouldn't ask them about anything far away. He'd usually ask, "Have you ever meditated?" Some would respond that they had, others that they hadn't.

One woman, a member of the latter group, was more outspoken than the rest. She said, "As I see it, there's no reason we have to go to all the trouble of meditating. Every year I hear the Mahachaad sermon [a long, poetic chant of the Buddha's penultimate life, as Prince Vessantara] at least 13 times at many different temples. The monks there say that listening to the Mahachaad story guarantees I'll be reborn in the time of the Buddha Sri Ariya Metteya, where I'll meet with nothing but pleasure and ease. So why should I make things difficult for myself by meditating?"

Luang Pu said,

"Things that are excellent are right in front of your face, and yet you don't show any interest. Instead, you place your hopes on far-off things that are nothing but rumors. This is the mark of a person who's hopeless. When the paths, fruitions, and nibbana of the dispensation of the Buddha Gotama are still with us, totally complete, and yet you dither around and don't show any interest in them, then when the dispensation of the Buddha Sri Ariya Metteya comes, you'll dither around even more."

❖ NOTHING MORE THAN THAT

Sometimes, when Luang Pu noticed that the people who came to practice with him were still uncommitted, still pining after the happiness and enjoyment of purely worldly things to the point where they weren't ready to let them go and practice the Dhamma, he'd give them a teaching to think about so as to see things clearly for what they are:

"I ask you all to examine happiness, to see exactly where was the point of greatest happiness in your life. When you really look at it, you'll see that it's just that—nothing more than anything else you've ever experienced. Why wasn't it more than that? Because the world has nothing more than that. That's all it has to offer—over and over again, nothing more than that at all. Just birth, aging, illness, and death, over and over again. There's got to be a happiness more extraordinary than that, more excellent than that, safer than that. This is why the noble ones sacrifice limited happiness in search of the happiness that comes from stilling the body, stilling the mind, stilling the defilements. That's the happiness that's safe, to which nothing else can compare."

❖ IT'S EASY IF YOU'RE NOT ATTACHED

Wat Burapha, where Luang Pu spent each Rains Retreat without exception for 50 years, is situated in the heart of the town of Surin, right in front of the Provincial Offices and next to the provincial court. For this reason, the noise of cars and trucks was constantly disturbing the peace and quiet of the monastery. Especially during the annual Elephant Fair or any of the holidays, there would be noise and bright lights for seven or fifteen days at a time. The monks and novices whose minds still lacked resilience would be especially bothered by this.

Whenever they'd bring this to Luang Pu's attention, they'd always get the same response:

“Why waste your time being interested in those things? It's the nature of light to be bright. It's the nature of noise to be loud. That's what their functions are. If you don't focus on listening, that's the end of the matter. Act in a way that's not in opposition to your surroundings, for that's just the way they are. Simply reach a genuine understanding with them using deep discernment, that's all.”

❖ **SOMETIMES WHAT I HEARD AMAZED ME**

One of my weaknesses was that I liked to talk with Luang Pu half in jest. This was because he never took offense, and was always approachable to the monks and novices who lived close to him. Once I asked him, “In the texts they say that devas came by the tens of billions to listen to the Buddha. Would there be enough space to hold them all? Was his voice loud enough for all of them to hear?”

When I heard Luang Pu’s answer I was stunned and amazed, for I had never read anything like it in the texts and had never heard anyone say such a thing before. On top of that, I heard him say this only when he was seriously ill and nearing death.

He said,

“There would be no problem even if the devas gathered by the millions of billions, for the space of one atom can hold up to eight devas.”

❖ EVEN THIS SORT OF QUESTION

That insoluble problem that people—whether children or adults, intelligent or stupid—argue about uselessly and without ever coming to an agreement, is this: Which came first, the chicken or the egg? For the most part, they argue about this only in jest and can never come to any conclusion. Still, there were people who would bring this question to Luang Pu, thinking that he probably wouldn't answer a question of this sort. But eventually I heard him give an answer like nobody else's when one day Phra Berm came to massage his feet and asked him, "Luang Pu, which came first, the chicken or the egg?"

Luang Pu answered,

"They came at the same time."

❖ A SCOLDING

There were times when Luang Pu seemed almost annoyed with people who, having hardly meditated at all, asked him how to push things along so that they could see results right away.

He would scold them,

“We practice for the purpose of restraint, for the purpose of abandoning, for the purpose of unraveling our desires, for the purpose of putting an end to suffering, not for the purpose of seeing heavenly mansions. We don’t even make it our goal to see nibbana. Just keep on practicing calmly without wanting to see anything at all. After all, nibbana is something empty, without shape. There’s no foundation to it, and nothing to which it can be compared. Only if you keep at the practice will you know for yourself.”

❖ LETTING GO OF ONE THING TO GET STUCK ON ANOTHER

One of Luang Pu's lay students came to pay his respects and to report proudly on the results he had gained from his practice, saying, "I'm really glad to see you today because I've been practicing in line with your advice and have been getting results step by step. When I start meditating, I let go of all external perceptions, and the mind stops its turmoil. It gathers together, grows still, and drops into concentration. All other pre-occupations disappear, leaving just happiness, an extreme happiness, cool and refreshed. I can stay there as long as I want."

Luang Pu smiled and said,

"It's good that you're getting results. Speaking of the happiness in concentration, it really is happy. There's nothing else that can compare. But if you get stuck just on that level, that's all you get. It doesn't give rise to the discernment of the noble path that can cut through becoming and birth, craving and attachment. So the next step is to let go of that happiness and contemplate the five aggregates to see them clearly."

❖ A COMPARISON

“The mind of a noble one who has reached the transcendent, even though it may live in the world, surrounded by whatever the surroundings, can’t be pulled by the world into getting perturbed or mixed up with those things at all. In other words, the affairs of the world [gain, loss, status, loss of status, praise, criticism, pleasure, and pain] can’t overwhelm it, can’t pull it back to the level of a run-of-the-mill person’s mind. It can’t be brought under the power of defilement or craving ever again.”

“It’s like coconut milk. Once you squeeze it out of the coconut flesh and boil it over high heat until the oil separates, you can’t turn it back into coconut milk again. No matter how much you may mix the oil with other coconut milk, you can’t turn the oil back into coconut milk at all.”

❖ ANOTHER COMPARISON

“The paths, fruitions, and nibbana are personal: You can truly see them only for yourself. Those who practice to that level will see them for themselves, will be clear about them for themselves, will totally end all their doubts about the Buddha’s teaching. If you haven’t reached that level, all you can do is keep on guessing. No matter how profoundly someone else may explain them to you, your knowledge about them will be guesswork. Whatever is guesswork will have to be uncertain.

“It’s like the turtle and the fish. The turtle lives in two worlds: the world on land and the world in the water. As for the fish, it lives only in one world, the water. If it were to get on land, it would die. “One day, when a turtle came down into the water, it told a group of fish about how much fun it was to be on land: The lights and colors were pretty, and there were none of the difficulties that came from being in the water.

“The fish were intrigued, and wanted to see what it was like on land, so they asked the turtle, ‘Is it very deep on land?’

“The turtle answered, ‘What would be deep about it? It’s land.’

“The fish: ‘Are there lots of waves on land?’

“The turtle: ‘What would be wavy about it? It’s land.’

“The fish: ‘Is it murky with mud?’

“The turtle: ‘What would be murky about it? It’s land.’

“Notice the questions asked by the fish. They simply take their experience of water to ask the turtle, and the turtle can do nothing but say no.

“The mind of a run-of-the-mill person guessing about the paths, fruitions, and nibbana is no different from the fish.”

❖ THINGS OUTSIDE AND IN

The evening of April 2, 1981, after Luang Pu had returned from a ceremony in the palace and was resting at the royal monastic dwelling in Wat Bovorn, a high-ranking monk who was also a meditator came to visit and to converse with him about the Dhamma. His first question was this: “They say that a person who was a *yakkha* in a previous life, on returning to a human birth, can study magical formulae and be very powerful in whatever way he uses them. How true is that?”

Luang Pu sat right up and answered,

“I’ve never been interested in that sort of thing at all. But have you ever meditated to this point: hasituppapada, the movement of the mind where it smiles on its own, without any intention to smile? It happens only in a noble one’s mind. It doesn’t happen in ordinary people, because it lies beyond the conditions of fabrication—free in and of itself.”

❖ NOT EVEN THE FIVE PRECEPTS

Great senior monks tend to have lots of students, both lay and ordained. And among those students are people both good and bad. Especially among the monks: There are lots of good ones, with a few bad ones mixed in. One of the monks close to Luang Pu tended to be a little too casual about taking things without permission. People would report this to Luang Pu, but he tended not to say anything about it.

Once, when he wanted something that this monk had taken, he asked another monk to go ask after it, but the first monk denied having taken it. The second monk came back to inform Luang Pu of the first monk's denial. Luang Pu didn't complain, but simply said this:

“Some monks are so intent on observing the 227 precepts that they forget to observe the five.”

❖ NEVER PERTURBED

It was after 10 p.m., and I saw that Luang Pu was sitting and resting, so I went to inform him, “Luang Pu, Ajaan Khao has died.”

Instead of asking when or how, Luang Pu said,

“Ah, yes. Ajaan Khao is finally done with the burden of hauling his sankharas around. I visited him four years ago and saw all the difficulties his physical sankharas were giving him. He had to have other people looking after him all the time. As for me, I have no bad karma with regard to the body. But as for bad karma associated with the body, even noble ones—no matter what the level of their attainment—still have to contend with these things until they’re finally released from them and no longer involved with them. The normal state of the mind is that it has to live with things of this sort. But as for the mind that’s well-trained, when these things arise it can immediately let them go and maintain its peace, without worries, without attachments, free from the burden of having to be involved with them. That’s all there is.”

❖ HOW THE DHAMMA PROTECTS

The great fire in Surin resulted in lot of suffering: a huge destruction of property and a great sense of loss. Some folks even went out of their minds. People came in a stream to see Luang Pu and to bemoan the good they had done in the past, saying, “We’ve been making merit at the temple and practicing the Dhamma since the time of our grandparents. Why didn’t that merit help us? Why didn’t the Dhamma protect us? The fire totally destroyed our homes.” Many of these people stopped coming to the monastery to make merit because the Dhamma didn’t help protect their homes from burning down.

Luang Pu said,

“The Dhamma doesn’t help people in that way at all. The fire simply acted in line with its function. What this means is that destruction, loss, disintegration, separation have always been with us in this world. As for those who practice the Dhamma, who have the Dhamma in their hearts, when they meet with these things they understand how to place the mind in such a way that it doesn’t suffer. That’s how the Dhamma helps. It’s not the case that it helps by preventing aging or death or hunger or fire. That’s not the case at all.”

❖ ONLY PRACTICE CAN RESOLVE DOUBT

When people asked Luang Pu about death and rebirth, or about past and future lives, he was never interested in answering. Or if some people argued that they didn't believe that heaven or hell really existed, he never tried to reason with them or to cite evidence to defeat their arguments. Instead, he'd give them this piece of advice:

“People who practice the Dhamma don't have to give any thought to past or future lives, or to heaven or hell. All they have to do is be firm and intent on practicing correctly in line with the principles of virtue, concentration, and discernment. If there really are 16 levels of heaven as they say in the texts, people who practice well are sure to rise to those levels. Or if heaven and nibbana don't exist, people who practice well don't lack for benefits here and now. They're sure to be happy, as human beings on a high level.”

“Listening to what other people say, looking things up in the texts, can't resolve your doubts. You have to put effort into the practice to give rise to clear insight knowledge. That's when doubt will be totally resolved on its own.”

❖ IS THAT ALL THEY WANT?

Even though people would come in groups to hear Luang Pu's opinion about rebirth, claiming that this person or that was able to remember many past lives, seeing what they had been in the past or who their mothers or relatives in past lives had been, Luang Pu would say,

"I've never been interested in this sort of knowledge. Even just threshold concentration can give rise to it. Everything comes from the mind. Whatever you want to know or see, the mind will grant you the knowledge or vision—and quickly at that. If you're satisfied with just this level of knowledge, the good result is that you'll fear being reborn on a low level. That way you'll set your mind on doing good, being generous, observing the precepts, and not harming one another. You'll be able to smile, confident in the results of your merit."

"But as for eliminating defilement to destroy ignorance, craving, and attachment in order to reach total release from suffering, that's something else entirely."

❖ NO FABLES

In all the long time I lived close to Luang Pu, there were never any fables or entertaining tales in his teachings—no jataka tales or stories of the present. All his teachings were noble truths, pure and simple, on the ultimate or impersonal level. Or else they were a few carefully chosen comments, as if he were trying to be frugal in his words. Even when he gave instructions on religious ceremonies or on how to make donations or basic morality, he taught in a very detached way. For the most part, he'd say,

“Ceremonies and merit-making activities can be regarded as skillful means, but from a meditator’s point of view they lead to only a small amount of skill, that’s all.”

❖ STRANGE

After the opening ceremonies for the Phra Ajaan Mun Museum, Luang Pu traveled further to visit Ajaan Funn at Khaam Cave. In those days, large vehicles could go no further than the base of the hill where the cave was located, which meant that Luang Pu had to climb a long distance up the hill. This he found extremely tiring, having to stop and catch his breath many times. I felt keenly pained for my part in putting him to such difficulties. Finally, when we had reached the meeting hall at the top of the hill and Ajaan Funn had paid his respects, Ajaan Thate happened to arrive as well.

Seeing these three great elders coincidentally meeting and hearing them converse in a friendly way in such a peaceful and smiling atmosphere, my sense of inner pain totally disappeared and was replaced by a feeling of rapture.

Ajaan Funn expressed his admiration of Luang Pu, saying, “Your health is very strong. Even at your age, you’re still able to climb all the way up the hill.”

Luang Pu responded,

“I’m not really all that strong. I’ve looked the matter over and seen that I have no bad karma with regard to the body. When I can’t use the body any more, I’ll just drop it, that’s all.”

❖ STRANGER STILL

I'm sure you can imagine how thrilled the large surrounding crowd of lay people was to be present at this coincidental meeting of three great ajaans. This sort of opportunity isn't easy to find. So two photographers from Surin starting taking as many pictures as they could.

When we were back on the bus for the trip home, the photographers saw that everyone was hungry for the pictures, so they announced that they would blow them up to 12" prints and sell them, with the proceeds going to help Jawm Phra Forest Monastery. I thought to myself that it wasn't a very pretty thing to see a price put on an ajaan's pictures with the purpose of selling them, but almost everyone on the bus placed an order.

When the photographers developed their film, they discovered that, of the more than twenty pictures they had gone to all that effort to take, all were totally blank, like a cloudless sky. That put an end to everyone's hopes for the pictures and, as it turned out, that was the last meeting among those three great ajaans.

❖ THE TRUTH AS HE SAW IT

When people asked Luang Pu if he had read any of the many accounts of Ajaan Mun's life, he would answer, "A few." The next question would be, "And what do you think of all the psychic powers and miraculous events they describe?" Luang Pu would answer, "Back in the days when I was living with Ajaan Mun, I never heard him mention anything about them."

Normally, when Luang Pu would speak of Ajaan Mun, he'd speak only of his ascetic practices, saying,

"Among the later generations of monks, I've never seen a single one adhere to these practices as strictly as Ajaan Mun. He wore only robes made of rags that he had sewn and dyed himself. He never used finished robes received from anyone else. He stayed in forest dwellings his entire life. He ate only the food he had received on alms round, and only out of his alms bowl. Even when he was severely ill, he would sit up and hold his bowl in his lap for others to put alms in. He never took the special allowances that come from spending the Rains Retreat or receiving the kathina. He never got involved in construction work, and never tried to persuade other people to do so."

❖ ANSWERING QUESTIONS WITH QUESTIONS

Because I had been on familiar terms with Luang Pu for a long time, when I would ask him a question he would tend to answer by asking a question in return—his way of getting me to think out the answer on my own.

For example, when I asked, “The minds of arahants are clean and bright. Can they predict the next lottery number accurately?”

He answered, “Would arahants be interested in knowing stuff like that?”

When I asked, “Do arahants dream in their sleep like ordinary people?”

He answered, “Aren’t dreams an affair of the aggregate of fabrication?”

When I asked, “Have there ever been any run-of-the-mill people still thick with defilements who have nevertheless been able to teach other people to become arahants?”

He answered,

“Haven’t there been a lot of doctors who, even though they themselves are ill, have been able to cure other people of their illnesses?”

❖ LUANG PU'S HABITS

Bodily: He was physically strong and agile, well-proportioned in his features, clean-smelling, with few diseases. He liked to bathe with warm water only once a day.

Verbal: He had a deep voice, but spoke softly. He was a man of few words who spoke the truth, spoke directly, with no scheming to his speech. In other words, he never hinted, never cajoled, never spoke sarcastically, never gossiped, never begged, never asked anyone's pardon, never talked about his dreams. He never told jataka stories or fabulous tales.

Mental: There was a truth to him—once he had set his mind on doing something, he would work at it until he succeeded. He was always kind and compassionate, quiet, calm, and enduring. He never flared up in anger or showed any signs of frustration or impatience. He was never upset about things that were lost, and was never heedless. Fully mindful, alert, he was cheerful at all times. He never seemed to suffer, and was always unshaken by events. No untoward states of mind overcame him.

He always taught us,

“Try to clearly understand events as events: that they arise, change, and then dissolve away. Don't suffer or be sad because of them.”

❖ **HEAVY PAIN,
BUT NOT HEAVY WITH PAIN**

Luang Pu was severely ill at the Chulalongkorn Hospital. On the night of the seventeenth day of his stay, he was very fatigued, to the point where the doctors had to give him an oxygen tube. Late that night, after midnight, a famous monk together with a large following came to pay respect. Seeing that this was a special occasion, I let them into Luang Pu's room. Luang Pu lay on his right side with his eyes closed throughout the visit. When the monk and his following had bowed down to him, the monk leaned over him and spoke directly into his ear, "Luang Pu, do you still have feelings of pain?"

Luang Pu answered,

"Feeling and body still exist in line with their nature, but I don't partake of that feeling at all."

❖ A SAFE SHORTCUT

On January 20, 1973, just before Luang Pu was to leave Chulalongkorn Hospital, his students decided to donate a sanghadana to dedicate the merit to the past generations who had built the hospital and had since passed on.

When the ceremony was over, a number of doctors and nurses came to pay their respects to Luang Pu and to express their happiness that he had recovered. They commented in a friendly way, “Your health is still good and strong. Your face is bright, as if you hadn’t been sick at all. This is probably the fruit of your good powers of concentration. We don’t have much spare time to practice concentration. Are there any methods that are simple or quick?”

Luang Pu responded,

“Whenever you have time, use that time to practice. Training the mind, examining the mind, is the quickest, most direct method of all.”

❖ EVERYTHING COMES FROM ACTION

Throughout his life, Luang Pu never accepted the idea of lucky hours or lucky days. Even when he was simply asked, “What would be a good day to ordain?” or “to disrobe?” or “Which days are lucky or unlucky?” he never went along with the idea. He’d usually say, “All days are good.” If people asked him to determine an auspicious time, he would have them go find out for themselves, or else he would say, “Any time that’s convenient is a good time.”

He would conclude by saying,

“Everything comes from our behavior. Good times, bad times, lucky times, unlucky times, merit, sin: All these things come from human behavior.”

❖ MAKING NO SHOW

Luang Pu never did anything to make a show or call attention to himself. For example, if people wanted to take his picture, their timing would have to be right. For instance, if he had already put on his full set of robes to listen to the Patimokkha or to ordain a monk or to participate in one sort of ceremony or another, then if you asked to take his picture at a moment like that, it would be easy. But if he was sitting informally and you asked him to get up and put on his robes to pose for a picture, you'd have a hard time getting him to comply.

Once, a lady from Bangkok brought a fine blanket for Luang Pu to use in the cold season. A few months later, in the middle of the hot season, she happened to come and pay her respects again. She asked him to get the blanket and pose with it so that she could take a picture, because she had forgotten to take a picture when she had donated it. Luang Pu refused to do so, saying gently, "There's no real need for that." Even when she asked him a second time, and a third, he kept saying, "There's no real need."

When she left I felt ill at ease, so I went to Luang Pu and asked him, "Do you realize how dissatisfied she was?"

Luang Pu smiled and said,

"I know. And the reason for her dissatisfaction is that she has a dissatisfying heart."

❖ THE END OF REBIRTH

Once a senior meditation teacher came to discuss many high-level topics of Dhamma with Luang Pu and ended with a question: “Some of the senior meditation monks conduct themselves well and inspire great respect. Even other monks agree that they’re firmly established in the Buddha’s teachings. But then something happens. Either they disrobe, or their behavior starts going astray, running afoul of the Dhamma and Vinaya. So what level of Dhamma does one have to reach in order to cut transmigration for sure, so that there’s no more becoming and birth?”

Luang Pu said,

“Being strictly restrained in line with the Vinaya and observing the ascetic practices is an admirable form of conduct that’s extremely inspiring. But if you haven’t developed the mind to the level of heightened mind and heightened discernment, it can always regress, for it hasn’t yet reached the transcendent. Actually, arahants don’t need to know much. They simply have to develop their minds to be clear about the five aggregates and to penetrate dependent co-arising (paticca samuppada). That’s when they can stop fabricating, stop searching, stop all motions of the mind. Right there is where everything ends. All that remains is pure, clean, bright—great emptiness, enormously empty.”

❖ A COMPARISON

“The desire to know and see so as to put an end to one’s doubts is something you find in all advanced people. Every science, every branch of learning, has been established so that people will question and want to know. That’s when they’ll make the effort to study and practice to reach the goal of that branch of learning.

“But in the area of the Buddha’s teachings, you have to study and practice in a balanced way. And your effort has to be intense so that you can enter into the highest thing in the Dhamma on your own. That’s when you’ll end your doubts totally on your own.

“It’s like a person from the countryside who’s never seen Bangkok. When people tell him that, in addition to being developed in other ways, Bangkok has a ‘Jewel Wall’ [the name of the fortress wall around the Grand Palace] and an enormous ‘Gold Mountain’ [the name of the cetiya at Wat Sraket], he makes up his mind to go to Bangkok with the expectation that he’ll be able to get some jewels from the wall and some gold from the mountain. But when he finally makes it to Bangkok and someone shows him, ‘That’s the Jewel Wall; that’s the Gold Mountain,’ that puts an immediate end to all his questions and expectations.

“The paths, fruitions, and nibbana are like that.”

❖ THE SAFEST WAY TO DWELL

I remember that in 1976 two meditation teachers from the northern part of the Northeast came to pay their respects to Luang Pu. The way they discussed the practice with him was very delightful and inspiring. They described the virtues and attainments of the different ajaans with whom they had lived and practiced for a long time, saying that that luang pu had concentration as his constant mental dwelling; this ajaan dwelled in the Brahma attitudes, which is why so many people respected him; that luang pu dwelled in the limitless Brahma attitudes, which is why there was no limit to the number of students he had, and why he was always safe from dangers.

Luang Pu said,

“Whatever level a monk has reached, as far as I’m concerned he’s welcome to dwell there. As for me, I dwell with knowing.”

❖ CONTINUED

When those two monks heard Luang Pu say that he dwelled with knowing, they were silent for a moment and then asked him to explain what dwelling with knowing was like.

Luang Pu explained,

“Knowing is the normality of mind that’s empty, bright, pure, that has stopped fabricating, stopped searching, stopped all mental motions—having nothing, not attached to anything at all.”

❖ THE END OF STRESS

Luang Pu was pure in his speech because he liked to talk about the genuine truth. He'd speak only of the highest aims of the Buddha's teachings, he'd refer only to the Buddha's words that led solely to the end of suffering and stress. You could tell this from the Buddha's teaching he quoted most often.

The Buddha said,

“Monks, there that dimension where there is neither earth, nor water, nor fire, nor wind; neither the dimension of the infinitude of space, nor dimension of the infinitude of consciousness, nor dimension of nothingness, nor dimension of neither perception nor non-perception; neither this world, nor the next world, nor sun, nor moon. And there, I say, is neither coming, nor going, nor staying; neither passing away nor arising: unestablished, unevolving, without support. This, just this, is the end of stress.”

❖ HIS LAST ILLNESS

When Luang Pu returned from the hospital in early 1983, it didn't mean that he had fully recovered from his illness, simply that he had to use an extreme level of endurance to survive for eight more months, to the special merit-making celebration that had been planned for his 96th birthday. As the day of the ceremony approached, his symptoms started getting erratic: He'd be very tired, uncomfortable, and feverish from time to time. I asked him if we should take him back to Chulalongkorn Hospital, but he said, "There's no need to." And then he added, "I forbid you to take me, for even if I went, I wouldn't recover."

I replied, "Last time your illness was heavier than this and you still recovered. This time it's not heavy at all. You're sure to recover."

Luang Pu said,

"That was last time. This isn't last time."

❖ APPROACHING DEATH

On October 29, 1983, Luang Pu's condition was no better than stable after 1:00 p.m., but his complexion was abnormally bright. His followers—lay people, town monks, and forest monks—came in large numbers for the celebration.

At 3:00 p.m., a large contingent of forest monks came to pay respect to Luang Pu, who sat up and discussed the Dhamma with them. Speaking in a clear voice, he advised them on the entire path of practice as if he were resolving all their doubts and questions, summarizing all the meditation instructions he had ever taught.

Later that night, near 10:00 p.m., Luang Pu had us take him out of his hut in a wheelchair. He looked gently around the whole area of the monastery, with no one realizing that that would be his last look at things outside.

❖ ONE LAST RECOLLECTION OF THE DHAMMA

After 10:00 p.m., Luang Pu had us take him back into his room. He lay on his back, supported by a large pillow. He asked the eight or nine monks in the room to chant the Seven Blessing Chants for him to hear. Then he told them to chant the *Sati-sambojjhanga Sutta* three times, and Dependent Co-arising three times. Then he asked us to chant the Great Frames of Reference (*Mahasatipatthana*) Discourse, but none of us had memorized it. So he said, “Open your chanting books and chant from the book,” but there were no chanting books around. Fortunately, Ajaan Phuunsak, who had been looking after Luang Pu all along, had brought his copy of the Royal Chanting Book, so he picked it up and searched through the book to find the right page, leafing back and forth until Luang Pu said, “Hand it here.” He then opened the book to the right page without even looking at it and said, “Chant from right here.” This amazed every monk in the room, for Luang Pu had opened the book right to the *Mahasatipatthana* Discourse, on page 172. The discourse was long, and it took us more than two hours to finish it. He listened quietly throughout.

❖ FINAL WORDS

A few moments after we had finished chanting the Mahasatipatthana Discourse, Luang Pu began speaking about the Lord Buddha's total nibbana, from the beginning to the end. Here, I'll ask just to quote his concluding remarks:

“The Lord Buddha didn't attain nibbana in any of his jhanic attainments. When he left the fourth jhana, his mental aggregates all ceased at once, with nothing remaining. In other words, he allowed his feeling aggregate to cease in an awake state of mind, the normal human mental series, complete with mindfulness and alertness, with no other mental states coming to blind or delude the mind at all. This was the mind fully in its own state. You could call that state great emptiness, or the original cosmos, or nibbana, whichever you like. That's the state I've been practicing all along to reach.”

Those were Luang Pu's last words.

❖ A MOMENT OF WILDERNESS IN THE CITY

Let's go back in time for a moment to some events nearly 100 years ago. Luang Pu's group of four wandering monks and novices had split off from Ajaan Mun's group and were wandering through Thaa Khantho district in Kalasin province. As they went through the dense forest, they encountered all sorts of dangers and difficulties: every kind of wild animal and, in particular, malaria. Finally, one of the monks, unable to fight off the disease, died in a pitiful way right in front of his fellow monks. Worse than that, when Luang Pu split off from the group accompanied by just one small novice into another forest wilderness near Kut Kawm village, malaria came and took the life of the novice right before his eyes. Luang Pu could do nothing but look on in utter dismay, simply because he lacked the medicine to treat the disease.

Now come back to the events just after 4:00 a.m. on October 30, 1983. That same condition of wilderness returned for a moment in Luang Pu's room, for although he was seriously ill there wasn't a single nurse, not a single drop of saline solution anywhere around. There were simply Luang Pu's monastic students circled around him, as if protecting his total freedom to put down his body in a death that left no traces—completely pure, quiet, and calm.

❖ EVEN THE TIMING WAS APT

The Buddha had searched for the truth for six years, and when he gained Awakening, he did so at the approach of dawn, i.e., after 4:00 a.m. Having gained Awakening, he taught for another 45 years, using the period after 4:00 a.m. each day to spread his awareness to see whom he should teach the next day. When the time came for his total nibbana, he chose the same time of day.

A bundle of fabrications that had arisen on October 4, 1888 in Praasaat Village, Surin province, grew and developed in stages, conducting his life in a way that was admirable and right. He remained in the ochre robe to the end of his days, practicing in an exemplary fashion, truly an “unexcelled field of merit for the world.” He worked in a consummate way for his own true benefit and for the true benefit of others until October 30, 1983. That’s when Luang Pu dropped his body at 4:13 a.m.—just like that.

What was amazing was that his students—lay and ordained, city dwellers and forest dwellers—had already gathered to make merit in celebration of the beginning of Luang Pu’s 96th year, the completion of his eighth twelve-year cycle, as if in full preparation for this event.

❖ **NO BAD KARMA
WITH REGARD TO THE BODY**

It was only then that I understood what Luang Pu had meant when he said that he had no bad karma with regard to the body.

For even though he had reached his 96th year, his body was strong, spry, clean, and calm. Always fully mindful and alert, he suffered no senility or forgetful lapses at all.

When the time came for him to die, he died quietly with no signs of pain or difficulty. He caused no trouble, mental or physical, for those who were looking after him: no waste of doctors, no waste of medicine, no waste of anyone's time.

In the midst of the stillness near dawn, free of the noise of people or traffic—even the leaves of the trees were still, the air was cool, with a gentle drizzle falling like snow—Luang Pu, a member of the pure, noble Sangha, dropped his body, leaving us with only his virtues to remember and miss in a way that will know no end.

❖ GLOSSARY

ajaan (Pali: acariya): Teacher; mentor.

appana samadhi: Fixed penetration, the strongest level of concentration.

arahang (Pali: araham): Worthy; pure. An epithet for the Buddha often used as a meditation word.

brahma: Literally, a “great one.” A deva inhabiting one of the highest celestial realms. The Brahma attitudes are four qualities of mind that enable one to become a brahma after death: good will, compassion, appreciation, and equanimity.

buddho: Awake; enlightened. An epithet for the Buddha often used as a meditation word.

deva: Literally, a “shining one.” A terrestrial spirit or an inhabitant of one of the many heavens.

dhamma (dharma): Event; phenomenon; the way things are in and of themselves; their inherent qualities; the basic principles underlying their behavior. Also, principles of behavior that human beings ought to follow so as to fit in with the right natural order of things; qualities of mind they should develop so as to realize the inherent quality of the mind in and of itself. By extension, “Dhamma” is used also to denote any doctrine that teaches such things. Thus the Dhamma of the Buddha denotes both his teachings and the direct experience of *nibbana*, the quality at which those teachings are aimed.

dhutanga: Ascetic practice. Optional observances that monks may undertake to cut away mental defilement and attachment to the requisites of life. There are thirteen altogether, and they include the practice of wearing robes made from thrown-away cloth, the practice of using only one set of three robes, the practice of going for alms, the practice of not by-passing any donors on one’s alms path, the practice of eating no more than one meal a day, the practice of eating from

one's alms bowl, the practice of not accepting food after one has eaten one's fill, the practice of living in the wilderness, the practice of living at the foot of a tree, the practice of living under the open sky, the practice of living in a cemetery, the practice of living in whatever place is assigned to one, and the practice of not lying down.

jataka: A story, often mythical, of one of the Buddha's previous births.

jhana: Meditative absorption in a single object, notion or sensation.

kamma (karma): Intentional act resulting in states of being and birth.

khandha: Heap; group; aggregate. Physical and mental components of the personality and of sensory experience in general, out of which one's sense of self is fabricated. Altogether there are five: form—physical phenomena; feelings of pleasure, pain, or neither pleasure nor pain; perception—mental labels and concepts; fabrications—thought-constructs; and consciousness of the six senses.

luang phaw: Venerable father.

luang pu: Venerable paternal grandfather. A term of great respect for an elder monk.

luang taa: Venerable maternal grandfather. A term connoting more affection than respect, usually—but not always—used for monks ordained late in life.

magga: Path. Specifically, the path to the cessation of suffering and stress. The four transcendent paths—or rather, one path with four levels of refinement—are the path to stream entry (entering the stream to *nibbana*, which ensures that one will be reborn at most only seven more times), the path to once-returning, the path to nonreturning, and the path to arahantship.

nibbana (nirvana): Liberation; the unbinding of the mind from greed, anger, and delusion, from physical sensations and mental acts. As the term is used to refer also to the extinguishing of a fire, it carries connotations

of stilling, cooling, and peace. (According to the physics taught at the time of the Buddha, the property of fire exists in a latent state to a greater or lesser degree in all objects. When activated, it seizes and sticks to its fuel. As long as it remains latent or is extinguished, it is “unbound.”)

paticca-samuppada: Dependent co-arising, an analysis of the mental and physical factors that combine to produce suffering.

patimokkha: The code of the monks’ 227 precepts, chanted fortnightly.

phala: Fruition. Specifically, the fruition of any of the four transcendent paths (see *magga*).

phra: Venerable. The common title for a monk.

sambojjhanga: Factor for awakening. There are seven

in all: mindfulness, analysis of mental qualities, persistence, rapture, serenity, concentration, and equanimity.

sangha: The community of the Buddha’s disciples. On the conventional level, this refers to the Buddhist monkhood. On the ideal level, it refers to those of the Buddha’s followers, whether lay or ordained, who have attained at least the first of the transcendent paths (see *magga*) culminating in *nibbana*.

sanghadana: A donation dedicated to the entire community of monks, rather than to a specific individual.

sati: Mindfulness.

sutta (sutra): Discourse.

vinaya: The monastic discipline. The Buddha’s term for his teaching was, “this Dhamma-Vinaya.”

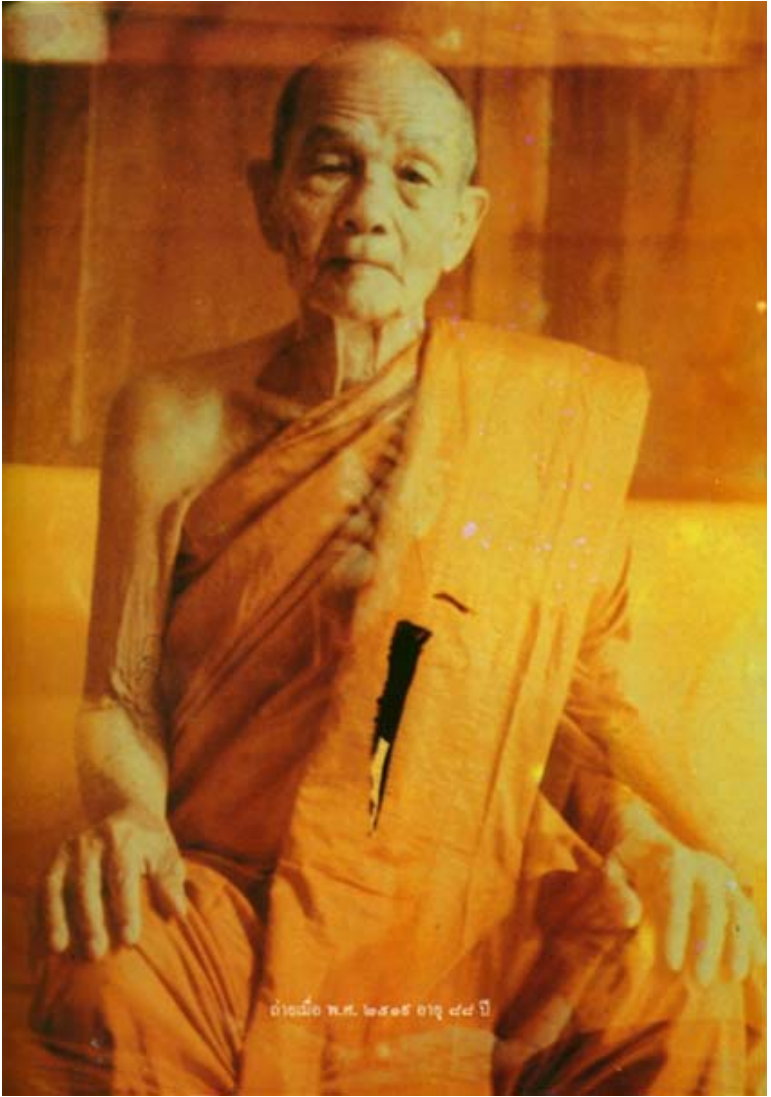
vipassana: Insight.

wat: Monastery; temple.

yakkha: A fierce spirit, usually associated with trees, mountains, or caves.

หลวงปู่ฝากไ้

พระราชวุฒาจารย์ หลวงปู่ดูลย์ อตุโล (พ.ศ. ๒๔๓๑-๒๕๒๖)

หลวงปู่สรูปใจความ อริยสัจสี่ให้ฟังว่า

"จิตที่ส่งออกนอก	เป็นสมุทัย
ผลอันเกิดจากจิตที่ส่งออกนอก	เป็นทุกข์
จิตเห็นจิต	เป็นมรรค
ผลอันเกิดจากจิตเห็นจิต	เป็นนิโรธ."

❖ คำชวนอ่าน

หลายท่านได้เรียกร้องถามหา ถึงพระธรรมเทศนาของหลวงปู่ฯ ใคร่อยากจะได้ฟังได้อ่าน อาตมาภาพขอสารภาพตามความเป็นจริงว่า ธรรมเทศนาหรือโอวาทของหลวงปู่ฯ นั้น เป็นสิ่งที่หาได้ยากอย่างยิ่ง ทั้งนี้ เนื่องจากท่านไม่เคยเทศน์เป็นกัณฑ์ๆ หรือแสดงเป็นเรื่องราวยาวๆ เพียงแต่เมื่อสอนภาวนาหรือกล่าวตักเตือนลูกศิษย์ หรือตอบคำถาม ตลอดถึงสนทนากับพระเถระอื่นๆ หลวงปู่ฯ ก็กล่าวอย่างสั้นๆ ด้วยความระมัดระวัง ยกข้อธรรมะมากล่าวอย่างย่อๆ เท่านั้นเอง นอกจากนี้ท่านไม่เคยแสดงในพิธีการงานใดอีกเลยฯ

เพื่อเป็นการสนองความต้องการแก่ท่านที่สนใจ ในคติธรรมคำสอนของหลวงปู่ อาตมาภาพจึงพยายามรวบรวมธรรมะสั้นๆ ทั้งที่เป็นสังขธรรมล้วน หรือเป็นคำสอนคำเตือนและธรรมะที่ท่านกล่าวตอบคำถามของผู้ถาม ตลอดถึงพระพุทธรูปบางตอนจากพระไตรปิฎกที่หลวงปู่ชอบยกขึ้นมาปรารภให้ฟังเสมอๆ เพราะได้อยู่กับหลวงปู่มาเป็นเวลายาวนานตลอดอายุขัยของท่าน จากที่เคยได้บันทึกไว้บ้างหรือจำไว้บ้าง พร้อมเล่าถึงเหตุการณ์ สถานที่ และบุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อเข้าใจได้ง่ายหรือชวนอ่านได้บ้าง รวมไว้ในหนังสือเล่มนี้เป็นครั้งแรกฯ สิ่งที่น่าสังเกตและน่าอัศจรรย์อย่างหนึ่ง คือ หลวงปู่มีปกติเป็นผู้ไม่พูดหรือพูดน้อยที่สุด แต่มีปฏิภาณไหวพริบเร็วฉับไวมาก และไม่มีผิดพลาด พูดสั้นย่อแต่่อมความหมายไว้อย่างสมบูรณ์ คำพูดของท่านแต่ละประโยคมีความหมายและเนื้อหาจบลงโดยสิ้นเชิง เหมือนหนึ่งสะกดจิตผู้ฟังหรือ

ผู้ถามให้ถูกคิดอยู่เป็นเวลานาน แล้วก็ต้องใช้ความตรึตรองด้วยปัญญา
อย่างลึกซึ้งๆ

อนึ่ง ท่านผู้อ่านอาจสงสัยว่า ข้อธรรมะของหลวงปู่ในเล่มนี้ เห็นมีทั้ง
ธรรมะแบบธรรมดาก็มี แบบชวนขบขันก็มี และแบบสัจธรรมล้วนก็มี
ทำไมจึงไม่เรียงลำดับให้ผู้อ่านได้อ่านจากง่ายไปหายาก หรือจากต่ำไป
หาสูง เป็นต้นๆ ที่ไม่ได้เรียงลำดับไว้เช่นนั้น ก็เพราะว่าข้อความของ
ธรรมะและเรื่องนั้น มีใจความจบลงเฉพาะหน้าแต่ละหน้าอยู่แล้ว และ
ถือว่าเป็นการเปลี่ยนบรรยากาศทางความคิดไปในตัวด้วย หรือหากเป็น
การไม่เหมาะสมประการใด โดยเป็นการบังอาจเกินควร หรือผิดพลาด
บกพร่องประการใด ขอท่านผู้คงแก่เรียนทั้งหลายได้เมตตาอภัยแก่
อาตมา ผู้มีสติปัญญาอันน้อยนิดนี้ด้วยเถิด.

พระโพธิ์นันทมุนี
(สมศักดิ์ ปญฺชิตโต)

๒๓ ตุลาคม ๒๕๔๑

❖ สังเขปประวัติ

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล นับเป็นศิษย์อาวุโสรุ่นแรกสุดของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายอรัญญาวาสี ในยุคปัจจุบัน

พระเถระที่เป็นสหธรรมิก และมีอายุรุ่นเดียวกับหลวงปู่ดูลย์ ได้แก่ หลวงปู่สิงห์ ขนุตยาโม วัดป่าศาลวัน นครราชสีมา และหลวงปู่ขาว อนาลโย วัดถ้ำกลองเพล จ.อุดรธานี

ด้วยความปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบของหลวงปู่ดูลย์ ท่านจึงมีศิษย์ สำคัญๆ หลายองค์ ศิษย์รุ่นแรกๆ ก็มีหลวงปู่ฝั้น อาจาโร วัดป่าอุดมสมพร จ.สกลนคร, หลวงปู่อ่อน ญาณศิริ วัดป่านิโคธาราม จ.อุดรธานี, หลวงปู่สาม อภิภูจโน วัดป่าไทรวิเวก จ.สุรินทร์, และพระเทพสุทธาจารย์ (หลวงปู่โชติ คุณสมฺปนฺโน) วัดชิวราลงกรณ์ อ.ปากช่อง นครราชสีมา

สำหรับศิษย์อาวุโสของหลวงปู่ดูลย์ ที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ พระวิสุทธิธรรมรังสี (หลวงพ่อเปลี่ยน โอบาโส) วัดป่าโยธาประสิทธิ์ จ.สุรินทร์, พระชินวงศาจารย์ วัดกระดังทอง จ.บุรีรัมย์, หลวงพ่อสุวัจน์ สุวโจ วัดถ้ำศรีแก้ว จ.สกลนคร, และพระโพธิ์นันทมุนี วัดบูรพาราม จ.สุรินทร์ เป็นต้น

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล เป็นพระอริยเจ้าที่มีคุณธรรมล้ำลึก ท่านเน้นการ ปฏิบัติภาวนามากกว่าการเทศนาสั่งสอน สำหรับพระสงฆ์และญาติโยม ที่เข้าไปกราบนมัสการและขอฟังธรรมะหลวงปู่มักจะทำให้ธรรมะสั่งๆ แต่ มีความล้ำลึกสูงชั้นเสมอ ท่านจะเทศน์เรื่องจิตเพียงอย่างเดียว โดยจะ ย้ำให้เราพิจารณาจิตในจิตอยู่เสมอ

หลวงปู่ดูลย์ อดุลโต เกิดปีชวด วันที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๓๑ ที่บ้าน
ปราสาท ต.เจนีง อ.เมือง จ.สุรินทร์ ท่านเกิดในตระกูล "เกษมสินธุ์"
เป็นบุตรคนหัวปี ในจำนวนพี่น้องทั้งหมด ๔ คน

เมื่ออายุ ๒๒ ปี หลวงปู่ได้อุปสมบทที่วัดจุมพลสุทวาราส อ.เมือง
จ.สุรินทร์ โดยมีท่านพระครูวิมล ศิลพรต (ทอง) เป็นพระอุปัชฌาย์ ใน
พรรษาที่ ๖ หลวงปู่ได้เดินด้วยเท้าไปยังจังหวัดอุบลราชธานี พำนักอยู่ที่
วัดสุทัศนาราม เพื่อเรียนปริยัติธรรม สอบได้นักธรรมชั้นตรี แล้วจึง
เรียนบาลีไวยากรณ์ต่อถึงแปลมูลกัจจายน์ได้

หลวงปู่ได้รู้จักขอบพอกับหลวงปู่สิงห์ ขนดตยาโคโม ซึ่งต่อมาเป็นที่
รู้จักกันดีในนามของแม่ทัพใหญ่แห่งกองทัพธรรม ในสายของหลวงปู่
มั่น ภูริทัตโต ได้รับมอบหมายให้เป็นหัวหน้าทำการเผยแผ่ธรรมะใน
สายพุทธโศ จนแพร่หลายมาตราบเท่าทุกวันนี้

ในปีที่ ๒ ที่หลวงปู่ไปพำนักอยู่ที่อุบลราชธานีนั้น หลวงปู่มั่นได้
อุทงคมาพำนักอยู่ที่วัดบูรพา ในเมืองอุบลราชธานี หลวงปู่ดูลย์และ
หลวงปู่สิงห์สองสหายผู้ใคร่ธรรม ได้ไปกราบนมัสการและฟังธรรมของ
พระอาจารย์ใหญ่ เกิดความอัศจรรย์ใจและศรัทธาเป็นที่ยิ่ง จึงตัดสินใจ
เลิกละการเรียนด้านปริยัติธรรม แล้วออกอุทงคตามหลวงปู่มั่นต่อไป
นับเป็นศิษย์หลวงปู่มั่นในสมัยแรก และได้ร่วมเดินอุทงคตามหลวงปู่มั่น
ไปในที่ต่างๆ อยู่นานปี

หลวงปู่ดูลย์ เทียวอุทงคหาความวิเวกตามป่าเขานานถึง ๑๙ ปี จึง
ได้รับคำสั่งจากผู้บัญชาการคณะสงฆ์ให้หลวงปู่เดินทางไปประจำอยู่ที่
จังหวัดสุรินทร์ เพื่อจัดการศึกษาด้านปริยัติธรรม และเผยแผ่ข้อปฏิบัติ
ทางกัมมัฏฐานไปด้วยกัน หลวงปู่จึงได้ไปพำนักอยู่ประจำที่ ที่วัด

บูรพาราม อ.เมือง จ.สุรินทร์ มาตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๖๖ จวบจนบั้นปลาย
ชีวิตของท่าน

นับตั้งแต่บัดนั้นมา แสงแห่งรัศมีของพระธรรม ทั้งทางปริยัติและ
ทางปฏิบัติ ก็เริ่มฉายแสงรุ่งเรืองตลอดมา โดยหลวงปู่รับภาระทั้งฝ่าย
คันถธุระและวิปัสณาธุระ บริหารงานพระศาสนาอย่างเต็มกำลังสามารถ
ในปฏิบัติส่วนตัวของท่านนั้นไม่เคยละทิ้งกิจธุระดั่ง บำเพ็ญเพียรทางใจ
อย่างสม่ำเสมอตลอดมา พร้อมทั้งอบรมทางสมาธิภาวนาแก่ผู้สนใจ
ปฏิบัติทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ด้วยเหตุที่หลวงปู่มีเมตตาธรรมสูง
จึงช่วยสงเคราะห์บุคคลทั่วไปได้อย่างกว้างขวางโดยไม่เลือกชั้นวรรณะ

หลวงปู่มีสุขภาพอนามัยดีเป็นเยี่ยม แข็งแรง ว่องไว ผิวพรรณ
ผ่องใส มีเมตตาเป็นอารมณ์ สงบเสงี่ยม เยือกเย็น ทำให้ผู้ใกล้ชิดและ
ผู้ได้กราบไหว้ เกิดความเคารพเลื่อมใสศรัทธาอย่างสนิทใจ

หลวงปู่คุณัลย์ อตุโล พระอริยเจ้าผู้ประเสริฐ ได้ละเสีซึ่งสังขารเมื่อ
วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๒๖ สิริอายุรวมได้ ๙๖ ปี กับ ๒๖ วัน
พระอรหันตธาตุของท่านได้เก็บรักษาไว้ให้สาธุชนได้สักการะที่
พิพิธภัณฑสถานมีภูฐานในบริเวณวัดบูรพาราม อ.เมือง จ.สุรินทร์

ส่วนคำสอนของหลวงปู่ ซึ่งเป็นคำสอนสั้นๆ และเฉียบคมล้ำลึกนั้น
ท่านเจ้าคุณพระโพธิญาณมุนี ได้รวบรวมและพิมพ์ไว้ในหนังสือ "หลวงปู่
ฝากไว้" เล่มนี้ นับเป็นหนังสือที่มีคุณค่าแก่นักปฏิบัติธรรม และผู้สนใจ
ทั่วไป

หลวงปู่เน้นเรื่องการปฏิบัติภาวนา ให้พิจารณาจิตในจิต จนรู้แจ้ง
ท่านเทศนาแต่เพียงสั้นๆ แต่เฉียบคม ท่านสอนว่า

"หลักธรรมที่แท้จริงคือจิต จิตของเราทุกคนนั่นแหละคือ
หลักธรรมสูงสุด ที่อยู่ในจิตใจเรา นอกจากนั้นแล้วมันไม่มี
หลักธรรมใดๆ เลย... ขอให้เลิกละการคิดและการอธิบาย เสียให้
หมดสิ้น จิตในจิตก็จะเหลือแต่ความบริสุทธิ์ ซึ่งมีประจำอยู่แล้ว
ในทุกคน."

❖ ธรรมเนียมปฏิบัติ

เมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พร้อมด้วย สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จเยี่ยมหลวงปู่เป็นการส่วนพระองค์ เมื่อทั้งสองพระองค์ทรงถามถึงสุขภาพอนามัยและการอยู่สำราญแห่งอิริยาบถของหลวงปู่ ตลอดถึงการสนทนาธรรมกับหลวงปู่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปรัจฉานว่า "หลวงปู่ การละกิเลสนั้น ควรละกิเลสอะไรก่อน"ฯ

"กิเลสทั้งหมดเกิดรวมอยู่ที่จิต ให้เพ่งมองดูที่จิต อันไหนเกิดก่อน ให้ละอันนั้นก่อน."

❖ หลวงปู่ไม่ฝืนสังขาร

ทุกครั้งที่ล้มเกล้าฯ ทั้งสองพระองค์เสด็จเยี่ยมหลวงปู่ หลังจากเสด็จพระราชกรณียกิจในการเยี่ยมแล้ว เมื่อจะเสด็จกลับทรงมีพระดำรัสคำสั่งสุดท้ายว่า "ขออาราธนาหลวงปู่ให้ดำรงชัณธ์อยู่เกินร้อยปี เพื่อเป็นที่เคารพนับถือของปวงชนทั่วไป หลวงปู่รับได้ไหม"ฯ

ทั้งๆ ที่พระราชดำรัสนี้เป็นสัมมาวชิกรรม ทรงประทานพรแก่หลวงปู่ โดยพระราชอัธยาศัย หลวงปู่ก็ไม่กล้ารับ และไม่อาจฝืนสังขาร จึงถวายพระพรว่า

"อาตมาภาพรับไม่ได้หรอก แล้วแต่สังขารเขาจะเป็นไปของเขาเอง."

❖ ปรรากธรรมะเรื่องอริยสัจสี่

พระเถระฝ่ายกัมมัฏฐานเข้าถวายสักการะหลวงปู่ในวันเข้าพรรษาปี ๒๔๙๙ หลังฟังโอวาทและข้อธรรมะอันลึกซึ้งข้ออื่นๆแล้ว หลวงปู่สรุปใจความ อริยสัจสี่ให้ฟังว่า

"จิตที่ส่งออกนอก	เป็นสมุทัย
ผลอันเกิดจากจิตที่ส่งออกนอก	เป็นทุกข์
จิตเห็นจิต	เป็นมรรค
ผลอันเกิดจากจิตเห็นจิต	เป็นนิโรธ."

❖ สิ่งที่อยู่เหนือคำพูด

คุบาสกผู้คงแก่เรียนคนหนึ่ง สนทนากับหลวงปู่ว่า "กระผมเชื่อว่า แม้ในปัจจุบันพระผู้ปฏิบัติถึงขั้นได้บรรลุมรรคผลนิพพานก็คงมีอยู่ไม่น้อย เหตุใดท่านเหล่านั้นจึงไม่แสดงตนให้ปรากฏ เพื่อให้ผู้สนใจปฏิบัติ ทราบว่าท่านได้บรรลุถึงคุณธรรมนั้นๆ แล้ว เขาจะได้มีกำลังใจและมีความหวัง เพื่อเป็นพลังเร่งความเพียรในทางปฏิบัติให้เต็มที่"๕

หลวงปู่กล่าวว่า

"ผู้ที่เขตรัสรู้แล้ว เขาไม่พูดว่าเขารู้แล้วซึ่งอะไร เพราะสิ่งนั้น มันอยู่เหนือคำพูดทั้งหมด."

❖ หลวงปู่เตือนพระผู้ประมาท

ภิกษุผู้อยู่ด้วยความประมาท คอยนับจำนวนศีลของตนแต่ในตำรา คือ มีความพอใจภูมิใจกับจำนวนศีลที่มีอยู่ในคัมภีร์ ว่าตนนั้นมีศีลถึง ๒๒๗ ข้อ

"ส่วนที่ตั้งใจปฏิบัติให้ได้นั้น จะมีสักกี่ข้อ."

❖ จริง แต่ไม่จริง

ผู้ปฏิบัติก็มีมาตรฐาน ทำสมาธิภาวนา เมื่อปรากฏผลออกมาในแบบต่างๆ ย่อมเกิดความสงสัยขึ้นเป็นธรรมดา เช่น เห็นนิมิตในรูปแบบที่ไม่ตรงกันบ้าง ปรากฏในอวัยวะร่างกายของตนเองบ้าง ส่วนมากมาราบเรียนหลวงปู่เพื่อให้ช่วยแก้ไข หรือแนะนำปฏิบัติต่อไปอีก มีจำนวนมากที่ถามว่าภาวนาแล้วก็เห็นนรก สวรรค์ วิมาน เทวดา หรือไม่ก็เป็นองค์พุทธรูปปรากฏอยู่ในตัวเรา สิ่งที่เราเห็นเหล่านี้เป็นจริงหรือ

หลวงปู่บอกว่า

"ที่เห็นนั้น เขาเห็นจริง แต่สิ่งที่ถูกเห็น ไม่จริง."

❖ แนววิถีละนิมิต

ถามหลวงปู่ต่อมาอีกว่า นิมิตทั้งหลายเหล่านี้ หลวงปู่บอกว่ายังเป็นของภายนอกทั้งหมด จะเอามาทำอะไรยังไม่ได้ ถ้าติดอยู่ในนิมิตนั้นก็ยิ่งอยู่แค่นั้น ไม่ก้าวต่อไปอีก จะเป็นด้วยเหตุที่กระผมอยู่ในนิมิตนี้มานานหรืออย่างไร จึงหลักไม่พ้น นั่งภาวนาที่ไร พอจิตจะรวมสงบก็เข้าถึงภาวะนั้นทันที หลวงปู่โปรดได้แนววิถีละนิมิตด้วยว่า ทำอย่างไรจึงจะได้ผลฯ

หลวงปู่พูดว่า

"เออ นิมิตบางอย่างนั้นมันก็สนุกดี น่าเพลิดเพลินอยู่หรอก แต่ถ้าติดอยู่แค่นั้นมันก็เสียเวลาเปล่า วิธีจะง่าย ๆ ก็คือ อย่าไปดูสิ่งที่ถูกเห็นเหล่านั้น ให้ดูผู้เห็น แล้วสิ่งที่ไม่อยากเห็นนั้นก็หายไปเอง."

❖ เป็นของภายนอก

เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๒๔ หลวงปู่อยู่ในงานประจำปี วัดธรรมมงคล สุขุมวิท กรุงเทพฯ มีแม่ชีพราหมณ์หลายคนจากวิทยาลัยครูพากันเข้าไปถามทำนองรายงานผลของการปฏิบัติวิปัสสนาให้หลวงปู่ฟังว่า เขานั่งวิปัสสนาจนจิตสงบแล้ว เห็นองค์พระพุทธรูปอยู่ในหัวใจของเขา บางคนว่าได้เห็นสวรรค์วิมานของตัวเองบ้าง บางคนว่าเห็นพระจุฬามณีเจดีย์สถานบ้าง พร้อมทั้งภูมิใจว่า เขาว่าสนาดีทำวิปัสสนาสำเร็จฯ

หลวงปู่อธิบายว่า

"สิ่งที่ปรากฏเห็นทั้งหมดนั้น ยังเป็นของภายนอกทั้งสิ้น จะนำเอามาเป็นสาระที่พึ่งอะไรยังไม่ได้หรอก."

❖ หยุดเพื่อรู้

เมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๐๗ มีพระสงฆ์หลายรูป ทั้งฝ่ายปริยัติและฝ่ายปฏิบัติ ได้เข้ากราบหลวงปู่เพื่อรับโอวาทและรับฟังการแนะแนวทางธรรมะที่จะพากันออกเผยแผ่ธรรมทูตครั้งแรก หลวงปู่แนะวิธีอธิบายธรรมะชั้นปรมัตถ์ ทั้งเพื่อสอนผู้อื่นและเพื่อปฏิบัติตนเองให้เข้าถึงสัจธรรมนั้นด้วย ลงท้ายหลวงปู่ได้กล่าวปรัชญาธรรมไว้ให้คิดด้วยว่า

"คิดเท่าไรๆ ก็ไม่รู้"

ต่อเมื่อหยุดคิดได้จึงรู้"

แต่ต้องอาศัยความคิดนั้นแหละจึงรู้."

❖ ทั้งส่งเสริมทั้งทำลาย

กาลครั้งนั้น หลวงปู่ได้ให้โอวาทเตือนพระธรรมทูตครั้งแรกมีใจความตอนหนึ่งว่า

"ท่านทั้งหลาย การที่จะออกจาริกไปเพื่อเผยแผ่ ประกาศพระศาสนานั้น เป็นได้ทั้งส่งเสริมพระศาสนาและทำลายพระศาสนาที่ว่าเช่นนี้เพราะองค์ธรรมทูตนั้นแหละตัวสำคัญ คือ เมื่อไปแล้วประพฤติตัวเหมาะสม มีสมณสัญญาจริยาวัตรตรงตามสมณวิสัยผู้ที่ได้พบเห็น หากยังไม่เลื่อมใสก็จะเกิดความเลื่อมใสขึ้น ส่วนผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ก็ยิ่งเพิ่มความเลื่อมใสมากยิ่งขึ้นเข้าไปอีกฯ ส่วนองค์ที่มีความประพฤติและวางตัวตรงกันข้ามนี้ ย่อมทำลายผู้ที่เลื่อมใสแล้วให้ถอยศรัทธาลง สำหรับผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสเลย ก็ยิ่งถอยห่างออกไปอีกฯ จึงขอให้ทุกท่านจงเป็นผู้พร้อมไปด้วยความรู้และความประพฤติ ไม่ประมาท สอนเขาอย่างไร ตนเองต้องทำอย่างนั้นให้ได้เป็นตัวอย่างด้วย."

❖ เมื่อถึงปรมาตม์แล้วไม่ต้องการ

ก่อนเข้าพรรษาปี ๒๔๙๖ หลวงพ่อเถาะ ซึ่งเป็นญาติของหลวงปู่และบวชเมื่อวัยชราแล้ว ได้ออกอุทิศติดตามท่านอาจารย์เทศก์ ท่านอาจารย์สาม ไปอยู่จังหวัดพังงาหลายปี กลับมาเยี่ยมนมัสการหลวงปู่เพื่อศึกษาข้อปฏิบัติทางกัมมัฏฐานต่อไปอีก จนเป็นที่พอใจแล้ว หลวงพ่อเถาะพูดตามประสาความคุ้นเคยว่า หลวงปู่สร้างโบสถ์ ศาลาได้ใหญ่โตสวยงามอย่างนี้ คงจะได้บุญได้กุศลอย่างใหญ่โตทีเดียว

หลวงปู่ตอบว่า

"ที่เราสร้างนี้ก็สร้างเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ประโยชน์สำหรับโลก สำหรับวัดวา ศาสนาเท่านั้นแหละ ถ้าพูดถึงเอาบุญ เราจะมาเอาบุญอะไรอย่างนี้."

❖ เป็นการตัดสินใจหรือเปล่า

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองผ่านพ้นไปแล้วเป็นเวลา ๖ ปี ผลได้ที่สงครามฝากไว้ให้ก็คือ ความยากจนคนแค้นแสนเข็ญด้วยขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภค ได้แผ่ปกคลุมไปทั่วทุกหย่อมหญ้า โดยเฉพาะเครื่องนุ่งห่ม ขาดแคลนอย่างยิ่ง พระเณรในวัดต่างๆ มีสบงจีวรชุดเดียว ก็บุญหนักหนาแล้ว พวกเราเป็นสามเณรอยู่กับหลวงปู่หลายรูปฯ

วันหนึ่งสามเณรพรม ซึ่งเป็นหลานหลวงปู่รูปหนึ่งด้วยเขาเห็นสามเณรซุ่มพลห่มจีวรใหม่และสวย จึงถามว่า จีวรนี้ท่านได้แต่ไหนมา เณรซุ่มพลตอบว่า เราเข้าไปทำวาระถวายหลวงปู่ หลวงปู่เห็นของเราขาด ท่านจึงประทานให้มาผืนหนึ่งฯ

เมื่อถึงวาระเณรพรม จึงห่มจีวรขาดไปนวดเท้าหลวงปู่ ด้วยคิดว่า จะได้อย่างเขาบ้าง พอเสร็จวาระกำลังจะออกมา หลวงปู่เห็นจีวรขาด คงสงสัยหลานอย่างจับใจ จึงลุกไปเปิดตู้หยิบเอาของยื่นมาให้ พร้อมกับสั่งว่า "นี่เอาไปเย็บให้ดี อย่าห่มทั้งที่ขาดอย่างนี้"

สามเณรพรมต้องจำใจรับด้ายกับเข็มจากหลวงปู่อย่างรวดเร็ว ด้วยความผิดหวัง.

❖ ทุกข์เพราะอะไร

สุภาพสตรีวัยเลยกลางคนผู้หนึ่ง เข้านมัสการหลวงปู่ พรรณนาถึงฐานะของตนว่าอยู่ในฐานะที่ดี ไม่เคยขาดแคลนสิ่งใดเลย มาเสียใจกับลูกชายที่สอนไม่ได้ ไม่อยู่ในระเบียบแบบแผนที่ดี ตกอยู่ภายใต้อำนาจอบายมุขทุกอย่าง ทำลายทรัพย์สินสมบัติและจิตใจของพ่อแม่จนเหลือที่จะทนได้ ขอความกรุณาหลวงปู่ให้ช่วยแนะนำอุปายบวรเทาทุกข์และแก้ไขให้ลูกชายพ้นจากอบายมุขนั้นด้วย

หลวงปู่ก็แนะนำสั่งสอนไปตามเรื่องราวนั้นๆ ตลอดถึงแนะนำอุปายทำใจให้สงบ รู้จักปล่อยวางให้เป็น

เมื่อสุภาพสตรีนั้นกลับไปแล้ว หลวงปู่ปรารภธรรมะให้ฟังว่า

"คนสมัยนี้ เขาเป็นทุกข์เพราะความคิด."

❖ อุทานธรรม

หลวงปู่ยังกล่าวธรรมกถาต่อมาอีกว่า สมบัติพัสถานทั้งหลายมันมีประจำอยู่ในโลกนี้มาแล้วอย่างสมบูรณ์ ผู้ที่ขาดปัญญาและไร้ความสามารถ ก็ไม่อาจจะแสวงหาเพื่อยึดครองสมบัติเหล่านั้นได้ ย่อมครองตนอยู่ด้วยความผิ่ดเคื่องและลำบากขันธ์ ส่วนผู้ที่มีปัญญามีความสามารถ ย่อมแสวงหาสมบัติของโลกไว้ได้อย่างมากมาย อำนวยความสะดวกแก่ตนได้ทุกกรณีฯ ส่วนพระอริยเจ้าทั้งหลาย ท่านพยายามดำเนินตนเพื่อออกจากสิ่งเหล่านั้นทั้งหมด ไปสู่ภาวะแห่งความไม่มีอะไรเลย เพราะว่า

"ในทางโลก มี สิ่งที่มี ส่วนในทางธรรม มี สิ่งที่ไม่มี."

❖ อุทานธรรมต่อมา

เมื่อแยกพันธะแห่งความเกี่ยวเนื่องจิตกับสรรพสิ่งที่ล่วงได้แล้ว จิตก็หมดพันธะกับเรื่องโลก รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส จะดีหรือเลว มันขึ้นอยู่กับจิตที่ออกไปปรุงแต่งทั้งหมด และจิตที่ขาดปัญญาอ้อมเข้าใจผิด เมื่อเข้าใจผิด ก็หลงอยู่ภายใต้อำนาจของเครื่องร้อยรัดทั้งหลาย ทั้งทางกายและทางใจ อันโทษทัณฑ์ทางกาย อาจมีคนอื่นช่วยปลดปล่อยได้บ้าง ส่วนโทษทางใจ มีกิเลสตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัดไว้ นั่นต้องรู้จักปลดปล่อยตนด้วยตนเองฯ

"พระอริยเจ้าทั้งหลาย ท่านพ้นแล้วจากโทษทั้งสองทาง ความทุกข์จึงครอบงำไม่ได้."

❖ อุทานธรรมข้อต่อมา

เมื่อบุคคลปลงผม หนวด เคราออกหมดแล้ว และได้ครองผ้ากาสาว พัสตร์เรียบร้อยแล้ว ก็นับว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นภิกษุได้ แต่ยังเป็นได้แต่เพียงภายนอกเท่านั้น ต่อเมื่อเขาสามารถปลงสิ่งที่รกรุงรังทางใจ อันได้แก่อารมณ์ตกต่ำทางใจได้แล้ว ก็ชื่อว่าเป็นภิกษุภายในได้ฯ

ศิระที่ปลงผมหมดแล้ว สัตว์เลื้อยคลานเล็กน้อยเช่นเหยี่ยว ออมาอาศัยอยู่ไม่ได้ฉันใด จิตที่พ้นจากอารมณ์ ขาดจากการปรุงแต่งแล้ว ทุกข์ก็อาศัยอยู่ไม่ได้ฉันนั้น ผู้มีปกติเป็นอยู่อย่างนี้ ควรเรียกเอาว่า "เป็นภิกษุแท้."

❖ พุทโธเป็นอย่างไรว

หลวงปู่ได้รับนิมนต์ไปโปรดญาติโยมที่กรุงเทพฯ เมื่อ ๓๑ มีนาคม ๒๕๒๑ ในช่วงสนทนาธรรม ญาติโยมสงสัยว่าพุทโธเป็นอย่างไร หลวงปู่ได้เมตตาตอบว่า

เวลาภาวนาอย่าส่งจิตออกนอก ความรู้คืออะไรทั้งหลายทั้งปวง อย่าไปยึด ความรู้ที่เราเรียนกับตำหรับตำรา หรือจากครูบาอาจารย์ อย่าเอามายุ่งเลย ให้ตัดอารมณ์ออกให้หมด แล้วก็ภาวนาไปให้มันรู้ รู้จากจิตของเรานั่นแหละ เมื่อจิตของเราสงบเราก็จะรู้เอง ต้องภาวนาให้มากๆ เข้า เวลามันจะเป็น จะเป็นของมันเอง ความรู้อะไรๆ ให้มันออกจากจิตของเรา

ความรู้ที่ออกจากจิตที่สงบนั้นแหละ เป็นความรู้ที่ลึกซึ้งถึงที่สุด ให้มันรู้ออกจากจิตเองนั่นแหละมันดี คือจิตมันสงบ

ทำจิตให้เกิดอารมณ์อันเดียว อย่าส่งจิตออกนอก ให้จิตอยู่ในจิต แล้วให้จิตภาวนาเอาเอง ให้จิตเป็นผู้บริกรรมพุทโธ พุทโธอยู่นั่นแหละ แล้วพุทโธนั่นแหละจะผุดขึ้นในจิตของเรา เราจะได้รู้จักว่า พุทโธ นั้นเป็นอย่างไร แล้วรู้เอง...เท่านั้นแหละ ไม่มีอะไรมากมาย

(ถอดจากเทป)

❖ อยากได้ของดี

เมื่อต้นเดือนกันยายน ๒๕๒๖ คณะแม่บ้านมหาธาตุไทย โดยมี คุณหญิงจวบ จิรโรจน์ เป็นหัวหน้าคณะ ได้นำคณะแม่บ้านมหาธาตุไทยไป บำเพ็ญสังคัมสงเคราะห์ทางภาคอีสาน ได้ถือโอกาสแวะนมัสการ หลวงปู่ เมื่อเวลา ๑๘.๒๐ น.ฯ

หลังจากกราบนมัสการและถามถึงอาการสุขสบายของหลวงปู่และ รับประทานมังคุดเป็นที่ระลึกจากหลวงปู่แล้ว เห็นว่าหลวงปู่ไม่ค่อยสบาย ก็รีบออกมา แต่ก็ยังมีสุขภาพสตรีท่านหนึ่งถือโอกาสพิเศษกราบหลวงปู่ ว่า ดิฉันขอของดีจากหลวงปู่ด้วยเถอะเจ้าค่ะฯ

หลวงปู่จึงเจริญพรว่า ของดีก็ต้องภาวนาเอาจึงจะได้ เมื่อภาวนา แล้ว ใจก็สงบ กาย วาจา ก็สงบ แล้วกายก็ดี วาจา ใจก็ดี เราก็อยู่ดีมีสุข เถานั่นเอง

ดิฉันมีภาระมาก ไม่มีเวลาจะนั่งภาวนาได้ งานราชการเดี๋ยวนี้ รั้ด ตัวมากเหลือเกิน มีเวลาที่ไหนมาภาวนาได้ค่ะฯ

หลวงปู่จึงต้องอธิบายให้ฟังว่า

"การภาวนาต้องกำหนดดูที่ลมหายใจ

ถ้ามีเวลาสำหรับหายใจ ก็ต้องมีเวลาสำหรับภาวนา."

❖ มี แต่ไม่เอา

ปี ๒๕๒๒ หลวงปู่ไปพักผ่อน และเยี่ยมพระอาจารย์สมชาย ที่วัดเขาสุกิม จังหวัดจันทบุรี ขณะเดียวกันก็มีพระเถระอาวุโสรูปหนึ่งจากกรุงเทพฯ คือ พระธรรมวรालังการ วัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าคณะภาคทางภาคใต้ไปอยู่ฝึกกัมมัฏฐานเมื่อวัยชราแล้ว เพราะมีอายุอ่อนกว่าหลวงปู่เพียงปีเดียว

เมื่อท่านทราบว่าหลวงปู่เป็นฝ่ายกัมมัฏฐานอยู่แล้ว ท่านจึงสนใจและศึกษาถามถึงผลของการปฏิบัติ ทำนองสนทนาธรรมกันเป็นเวลานานและกล่าวถึงภาระของท่านว่า แม้แต่ศึกษาและบริหารงานการคณะสงฆ์มาตลอดวัยชรา แล้วก็สนทนาข้อกัมมัฏฐานกับหลวงปู่เป็นเวลานาน ลงท้ายถามหลวงปู่สั้นๆ ว่า ท่านยังมีโกรธอยู่ไหม

หลวงปู่ตอบเร็วว่า

"มี แต่ไม่เอา."

❖ รู้ให้พร้อม

ระหว่างที่หลวงปู่อยู่รักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์นั้น มีผู้ไปกราบนมัสการและฟังธรรมเป็นจำนวนมาก คุณบำรุงศักดิ์ กองสุข เป็นผู้หนึ่งที่สนใจในการปฏิบัติสมาธิภาวนา นับว่าเป็นลูกศิษย์หลวงปู่สอง กตปุญโญ แห่งวัดสังฆทาน จังหวัดนนทบุรี ซึ่งเป็นวัดปฏิบัติที่เคร่งครัดฝ่ายอุตตงค์มีพื้นฐานในยุคปัจจุบัน ได้ปรารภการปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่ ถึงเรื่องการละกิเลสว่า "หลวงปู่ครับ ทำอย่างไรจึงจะตัดความโกรธให้ขาดได้"ฯ

หลวงปู่ตอบว่า

"ไม่มีใครตัดให้ขาดได้หรอก มีแต่รู้ทัน เมื่อรู้ทันมันก็ดับไปเอง."

❖ ไม่ตามใจผู้ถาม

ผู้ที่อยู่เฝ้ารักษาพยาบาลหลวงปู่ ที่โรงพยาบาลจุฬาฯ ในรอบดึกมีจำนวนหลายท่านด้วยกัน เขาเหล่านั้นมีความสงสัยและอัศจรรย์ใจอย่างยิ่ง โดยที่สังเกตเห็นว่า บางวันพอเวลาตีสองตีสาม ตีหนึ่งผ่านไปแล้วย้ายอินหลวงปู่อธิบายธรรมะ นานประมาณสิบกว่านาที แล้วสวดดยภาให้พร ทำเหมือนหนึ่งมีผู้มารับฟังอยู่เฉพาะหน้าเป็นจำนวนมาก ครั้นจะถามประพฤติการที่หลวงปู่ทำเช่นนั้น ก็ไม่กล้าถาม ต่อเมื่อเห็นหลวงปู่ทำเช่นนั้นหลายครั้ง ก็ทนสงสัยไม่ได้ จึงพากันถามหลวงปู่ตามลักษณะการนั้นๆ

หลวงปู่จึงบอกว่า

"ความสงสัยและคำถามเหล่านี้ มันไม่ใช่เป็นแนวทางปฏิบัติธรรม."

❖ ประหยัดคำพูด

คณะปฏิบัติธรรมจากจังหวัดบุรีรัมย์หลายท่าน มีร้อยตำรวจเอก บุลชัย สุขคนธมัต อัยการจังหวัด เป็นหัวหน้า มากกราบหลวงปู่ เพื่อฟังข้อปฏิบัติธรรมและเรียนถามถึงวิธีปฏิบัติอื่นๆ ขึ้นไป ซึ่งส่วนมากก็เคยปฏิบัติกับครูบาอาจารย์แต่ละองค์มาแล้ว และแสดงแนวทางปฏิบัติไม่ค่อยจะตรงกัน เป็นเหตุให้เกิดความสงสัยยิ่งขึ้น จึงขอกราบเรียนหลวงปู่โปรดช่วยแนะแนวปฏิบัติที่ถูกต้อง และทำได้ง่ายที่สุด เพราะหาเวลาปฏิบัติธรรมได้ยาก หากได้วิธีที่ง่ายๆ แล้วก็จะเป็นการถูกต้องอย่างยิ่งๆ

หลวงปู่จึงบอกว่า

"ให้ดูจิต ที่จิต."

❖ ง่าย แต่ทำได้ยาก

คณะของคุณดวงพร ธารีฉัตร จากสถานีวิทยุทหารอากาศ ๐๑ บางซื่อ นำโดยคุณอาคม ทันนิเทศ เดินทางไปถวายผ้าป่า และกราบนมัสการครูบาอาจารย์ตามสำนักต่างๆ ทางภาคอีสาน ได้แวะกราบนมัสการหลวงปู่ หลังจากถวายผ้าป่า ถวายจตุปัจจัยไทยทานแด่หลวงปู่ และรับวัตถุมงคลเป็นที่ระลึกจากท่านแล้ว ต่างคนต่างก็ออกไปตลาดบ้าง พักผ่อนตามอรัญวาส์บ้าง

มีอยู่กลุ่มหนึ่ง ประมาณสี่ห้าคน เข้าไปกราบขอให้หลวงปู่แนะนำวิธีปฏิบัติต่างๆ เพื่อแก้ไขความทุกข์ ความกมลุ่มใจ ซึ่งมักจะเกิดขึ้นเป็นประจำ ว่าควรปฏิบัติอย่างไรจึงได้ผลเร็วที่สุดฯ

หลวงปู่จึงบอกว่า

"อย่าส่งจิตออกนอก."

❖ ทิ้งเสีย

สุภาพสตรีท่านหนึ่ง เป็นชนชั้นครูบาอาจารย์ เมื่อฟังธรรมปฏิบัติ จากหลวงปู่จบแล้วก็อยากทราบถึงวิธีไว้ทุกข์ที่ถูกต้องตามธรรมเนียม เขาจึงพูดปรารภต่อไปอีกว่า คนสมัยนี้ไว้ทุกข์ไม่ค่อยจะถูกต้องและ ตรงกัน ทั้งๆ ที่สมัย ร.๖ ท่านทำไว้เป็นแบบอย่างดีอยู่แล้ว เช่นเมื่อญาติ พี่น้องหรือญาติผู้ใหญ่ถึงแก่กรรมลง ก็ให้ไว้ทุกข์ ๗ วันบ้าง ๕๐ วันบ้าง ๑๐๐ วันบ้าง แต่ปรากฏว่าคนทุกวันนี้ทำอะไรรู้สึกว้ากวักกันไม่เป็นระเบียบ ดิฉันจึงขอเรียนถามหลวงปู่ว่า การไว้ทุกข์ที่ถูกต้องนั้น ควรไว้ อย่างไรเจ้าคะฯ

หลวงปู่บอกว่า

"ทุกข์ ต้องกำหนดรู้ เมื่อรู้แล้วให้ละเสีย ไปไว้มันทำไม."

❖ จริงตามความเป็นจริง

สุภาพสตรีชาวจีนคนหนึ่ง ถวายสักการะแด่หลวงปู่แล้ว เขากราบเรียนว่า ดิฉันจะต้องไปอยู่ที่อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อทำมาค้าขายอยู่ใกล้ภูมิต่างโน้น ที่นี้บรรดาญาติๆ ก็เสนอแนะว่า ควรจะขายของชนิดนั้นบ้าง ชนิดนี้บ้าง ตามแต่เขาจะเห็นดีว่าอะไรขายได้ดี ดิฉันยังมีความลังเลใจ ตัดสินเอาเองไม่ได้ว่าจะเลือกขายของอะไร จึงให้หลวงปู่ช่วยแนะนำด้วยว่า จะให้ดิฉันขายอะไรจึงจะดีเจ้าคะ

"ขายอะไรก็ดีทั้งนั้นแหละ ถ้ามีคนซื้อ."

❖ ไม่ได้ตั้งจุดหมายไว้

เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๒๒ คณะนายทหารประมาณ ๑๐ กว่า นาย เข้านมัสการหลวงปู่เมื่อเวลาค่ำแล้ว ก็จะเดินทางต่อเข้ากรุงเทพฯ ในคณะของนายทหารเหล่านั้น มียศพลโทสองท่าน หลังจากสนทนากับ หลวงปู่เป็นเวลาพอสมควรแล้ว ก็ถอดเอาพระเครื่องจากคอของแต่ละ ท่านรวมใส่ในพานถวายให้หลวงปู่ช่วยอธิษฐานแผ่เมตตาปลงจิตให้ ท่านก็อนุโลมตามความประสงค์ แล้วก็มอบให้คืนไป นายพลท่านหนึ่ง ถามว่า ทราบว่ามีเหรียญ หลวงปู่ออกมาหลายรุ่นแล้ว อยากถามหลวง ปู่ว่ามีรุ่นไหนดีบ้างฯ

หลวงปู่ตอบว่า

"ไม่มีดี."

❖ คนละเรื่อง

มีชายหนุ่มจากต่างจังหวัดไกลสามสี่คนเข้าไปหาหลวงปู่ ขณะที่ทำงานนั่งพักผ่อนอยู่ที่มุขศาลาการเปรียญ ดูอากัปกิริยาของเขาแล้ว คงคุ้นเคยกับพระนักเลงองค์ใดองค์หนึ่งมาก่อนแล้ว สังเกตจากการนั่ง การพูด เขานั่งตามสบาย พูดตามถนัด ยิ่งกว่านั้น เขาคงเข้าใจว่า หลวงปู่องค์นี้คงสนใจกับเรื่องเครื่องรางของขลังอย่างดี เขาพูดถึงชื่อ เกจิอาจารย์อื่นๆ ว่าให้ของดีของวิเศษแก่ตนหลายอย่าง ในที่สุดก็จัดเอา ของมาอวดกันเองต่อหน้าหลวงปู่ คนหนึ่งมีเขี้ยวหมูตัน คนหนึ่งมีเขี้ยว เสือ อีกคนมีนอแรด ต่างคนต่างอวดอ้างว่าของตนดีวิเศษอย่างนั้น อย่างนี้ มีคนหนึ่งเอ่ยว่า หลวงปู่ฮะ อย่างไหนแน่ดีวิเศษกว่ากันฮะฯ

หลวงปู่ก็อารมณ์รื่นเป็นพิเศษยิ้มๆ แล้วว่า

"ไม่มีดี ไม่มีวิเศษอะไรหรอก เป็นของสัตว์เดียรัจฉาน เหมือนกัน."

❖ ปรารภธรรมะให้ฟัง

คราวหนึ่งหลวงปู่กล่าวปรารภพระธรรมให้ฟังว่า เราเคยตั้งสัจจะอ่านพระไตรปิฎกจนจบ ในพรรษาที่ ๒๔๙๕ เพื่อสำรวจดูว่าจุดจบของพระพุทธศาสนาอยู่ตรงไหน ที่สุดแห่งสัจจธรรม หรือที่สุดของทุกข์นั้นอยู่ตรงไหน พระพุทธองค์ทรงกล่าวสรุปไว้ว่าอย่างไร ครั้นอ่านไปตริตrongไปกระทั่งถึงจบ ก็ไม่เห็นตรงไหนที่มีสัมผัสอันลึกซึ้งถึงจิตของเรา ให้ตัดสินใจได้ว่า นี่คือนิสันสุดแห่งทุกข์ ที่สุดแห่งมรรคผล หรือที่เรียกว่านิพพานฯ

มีอยู่ตอนหนึ่ง คือ ครั้งนั้นพระสารีบุตรออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ฯ พระพุทธเจ้าตรัสถามเชิงสนทนาธรรมว่า สารีบุตร สีมืดของเธอผ่องใส ยิ่งนัก วรรณะของเธอหมดจดผุดผ่องยิ่งนัก อะไรเป็นวิหารธรรมของเธอ พระสารีบุตรกราบทูลว่า "ความว่างเปล่าเป็นวิหารธรรมของข้าพระองค์" (สุญญตา)ฯ

ก็เห็นมีเพียงแค่นี้แหละ ที่มาสัมผัสจิตของเรา.

❖ แนะนำตามวิถีสุนานะ

พระอาจารย์สุจินต์ สุจินโณ จบนิติฯ จากธรรมศาสตร์นานแล้ว มีความเลื่อมใสในทางปฏิบัติธรรม เคยไปฝากตัวเป็นลูกศิษย์หลวงปู่หลุยเป็นเวลาหลายปี ต่อมาเมื่อได้ยินกิตติศัพท์หลวงปู่ดูดยิ่ง จึงลาหลวงปู่หลุยมาปฏิบัติกับหลวงปู่ ตลอดถึงขอบรรพชา อุปสมบทอยู่ตลอดมาอยู่กับหลวงปู่พอสมควรแก่ความต้องการแล้ว จึงกราบลาเพื่อเดินทางรุดงควิวะต่อไป

หลวงปู่แนะนำว่า

"เรื่องของพระวินัยนั้น ให้ศึกษาอ่านตำรับตำราให้เข้าใจให้ถูกต้องทุกข้อมูล เพื่อปฏิบัติไม่ให้ผิด ส่วนธรรมะนั้น ถ้าอ่านมากก็จะมีวิตกวิจารณ์มาก จึงไม่ต้องอ่านก็ได้ ขอให้ตั้งใจปฏิบัติเอาเพียงอย่างเดียวก็พอ."

❖ แนะนำหลวงตาแนน

หลวงตาแนนบวชเมื่อวัยเลยกลางคนไปแล้ว หนังสือก็อ่านไม่ออก สักตัว ภาษากลางก็พูดไม่ได้สักคำ ตีอย่างเดียว คือ เป็นคนตั้งใจดี ชยัน ปฏิบัติกิจวัตรไม่ขาดตกบกพร่อง ว่าง่าย สอนง่าย เมื่อเห็นพระรูปอื่นเขา ออกไปรุดงค์ หรืออยู่กับสำนักปฏิบัติกับครูบาอาจารย์อื่นๆ ก็อยากจะ ไปกับเขาด้วย จึงไปลาหลวงปู่ฯ

เมื่อหลวงปู่อนุญาตแล้ว หลวงตาแนนกลับวิตกว่า กระผมไม่รู้ หนังสือ ไม่รู้ภาษาพูดเขา จะปฏิบัติกะเขา ได้อย่างไร

หลวงปู่แนะนำว่า

"การปฏิบัติ ไม่ได้เกี่ยวกับอักขระพยัญชนะหรือคำพูดอะไร หรอก ที่รู้ว่าตนไม่รู้ก็ดีแล้ว วิธีปฏิบัติในส่วนวินัยนั้น ให้พยายาม ดูแบบอย่างเขา แบบอย่างครูบาอาจารย์ผู้นำ อย่าทำให้ผิดแผก จากท่าน ส่วนธรรมะ ให้ดูที่จิตของตัวเอง ปฏิบัติที่จิต เมื่อเข้าใจ จิตแล้วอย่างอื่นก็จะเข้าใจได้เอง."

❖ ภาวะและปัญหาประจำ

การปกครองและการบริหารหมู่คณะใหญ่ นอกจากจะต้องแก้ปัญหาเล็กใหญ่อย่างอื่นแล้ว ก็มีปัญหาคาถแคลนพระเจ้าอาวาส เราเคยได้ยินแต่การแย่งเป็นสมภารกัน แต่ลูกศิษย์หลวงปู่ฉันต้องปลอบ ต้องบังคับให้ไปเป็นสมภาร ไม่เว้นแต่ละปี ที่มีญาติโยมยกขบวนมา ขอให้หลวงปู่ส่งพระไปเป็นเจ้าอาวาส เมื่อหลวงปู่เห็นว่าองค์ไหนสมควร ไปก็ขอร้องให้ไป ส่วนมากเมื่อไม่ยอมไปก็มักจะอ้างว่า กระผมก่อสร้างไม่เก่ง อบรมไม่เป็น เทศน์ไม่ได้ ประชาสัมพันธ์หรือรับแขกไม่ค่อย เป็น ต้น จึงยังไม่อยากจะไปฯ

หลวงปู่ก็สอนว่า

"สิ่งเหล่านั้นไม่จำเป็นเท่าไรหรอก เรามีหน้าที่ปฏิบัติกิจวัตร เท่านั้นเอง บิณฑบาต ฉัน แล้วก็นั่งภาวนา เติบจงกรม ทำความสะอาดลานวัด เครื่องครัดตามธรรมเนียม แค่นี้ก็พอแล้ว การก่อสร้างอะไรๆ มันแล้วแต่ญาติโยม เขาจะทำหรือไม่ทำแล้วแต่เขา."

❖ ปรารภธรรมะให้ฟัง

หลวงปู่สงฆ์ในวันละหนึ่งครั้ง เวลาบ่ายห้าโมง เฉพาะน้ำร้อนที่ผสมให้อุ่นแล้ว กระทำอยู่อย่างนี้จนตลอดอายุขัยของท่าน โดยมีพระเถรผู้อยู่รับใช้ช่วยสงเคราะห์ท่าน หลังจากเซ็ดตัวแห้งดี จิตใจปลอดโปร่งแล้ว ท่านมักจะปรารภธรรมะให้ฟัง แล้วแต่จะมีธรรมะข้อใดปรากฏขึ้นในขณะนั้น เช่น ครั้งหนึ่งท่านปรารภว่า

"ภิกษุเรา ถ้าปลุกความยินดีในเพศภาวะของตนแล้ว ก็จะมีแต่ความสุข เยือกเย็น ถ้าตัวเองอยู่ในเพศภิกษุ แต่กลับไปยินดีในเพศอื่น ภาวะอื่น ความทุกข์ก็จะทับถมอยู่ร่ำไป หยุดกระหาย หยุดแสวงหาได้ นั่นคือภิกษุภาวะโดยแท้ ความเป็นพระนั้น ยิ่งจน ยิ่งมีความสุข."

❖ ปรารภธรรมะให้ฟัง

จบพระไตรปิฎกหมดแล้ว จำพระธรรมได้มากหลาย พุดเก่ง อธิบายได้อย่างซาบซึ้ง มีคนเคารพนับถือมาก ทำการก่อสร้างวัตถุไว้ได้อย่างมากมาย หรือสามารถอธิบายถึง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้อย่างละเอียดแค่ไหนก็ตาม ถ้ายังประมาทอยู่ ก็นับว่ายังไม่ได้รับรสชาติของพระศาสนาแต่ประการใดเลย เพราะสิ่งเหล่านี้ยังเป็นของภายนอกทั้งนั้น เมื่อพุดถึงประโยชน์ก็เป็นประโยชน์ภายนอก คือเป็นไปเพื่อสงเคราะห์สังคม เพื่อสงเคราะห์ผู้อื่น เพื่อสงเคราะห์อนุชนรุ่นหลัง หรือเป็นสัญลักษณ์ของศาสนวัตถุ ส่วนประโยชน์ของตนที่แท้จริง คือความพ้นทุกข์ "จะพ้นทุกข์ได้ก็ต่อเมื่อรู้จิตหนึ่ง."

❖ คิดไม่ถึง

สำนักปฏิบัติธรรมแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นสาขาของหลวงปู่ นั่นเอง อยู่ด้วยกันเฉพาะพระประมาณ ๕-๖ รูป อยากจะเคร่งครัดเป็นพิเศษ ถึงขั้นสมาทานไม่พูดจากันตลอดพรรษา คือไม่ให้มีเสียงเป็นคำพูดออกจากปากใคร ยกเว้นการสวดมนต์ทำวัตรหรือสวดปาฏิโมกข์เท่านั้น ครั้นออกพรรษาแล้ว พวกกันไปกราบหลวงปู่ เล่าถึงการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดของพวกเขาตนว่า นอกจากปฏิบัติข้อวัตรอย่างอื่นแล้ว สามารถหยุดพูดได้ตลอดพรรษาอีกด้วย

หลวงปู่ฟังแล้วยิ้มหนอยหนึ่ง พูดว่า

"ดีเหมือนกัน เมื่อไม่พูดก็ไม่มีทางโทษวาจา แต่ที่ว่าหยุดพูดได้นั้น เป็นไปไม่ได้หรอก นอกจากพระอริยบุคคล ผู้เข้านิโรธสมาบัติชั้นละเอียด ดับสัญญาเวทนาเท่านั้นแหละ ที่ไม่พูดได้ นอกนั้นพูดทั้งวันทั้งคืน ยิ่งพวกที่ตั้งปฏิญาณว่าไม่พูดนั้นแหละ ยิ่งพูดมากกว่าคนอื่น เพียงแต่ไม่ออกเสียงให้คนอื่นได้ยินเท่านั้นเอง."

❖ อย่าตั้งใจไว้ผิด

นอกจากหลวงปู่จะนำปรัชญาธรรมที่ออกจากจิตของท่านมาสอนแล้ว โดยที่ท่านเคยอ่านพระไตรปิฎกจบมาแล้ว ตรงไหนที่ท่านเห็นว่าสำคัญและเป็นการเตือนใจในทางปฏิบัติให้ตรงและลัดที่สุดท่านก็จะยกมากล่าวเตือนอยู่เสมอ เช่น หลวงปู่ยกพุทธพจน์ตอนหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์นี้ เราประพฤติ มิใช่เพื่อหลอกหลวงคน มิใช่เพื่อให้คนมานิยมนับถือ มิใช่เพื่ออานิสงส์ลาภสักการะและสรรเสริญ มิใช่เพื่ออานิสงส์เป็นเจ้าลัทธิหรือแก้ลัทธิอย่างนั้น อย่างนี้ๆ ที่แท้พรหมจรรย์นี้ เราประพฤติ เพื่อสังวรระ ความสำรวม เพื่อปหานะ ความละ เพื่อวิราคะ ความหายกำหนัดยินดี และเพื่อนิโรธะ ความดับทุกข์ ผู้ปฏิบัติและนักบวชต้องมุ่งตามแนวทางนี้ นอกจากแนวทางนี้แล้ว ผิดทั้งหมด."

❖ พระพุทธพจน์

หลวงปู่ว่า ตราบใดที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ ตราบนั้นย่อมมีทิฏฐิ และเมื่อทิฏฐิแล้วยากที่จะเห็นตรงกัน เมื่อเห็นไม่ตรงกัน ก็เป็นเหตุให้ได้เถียงวิวาทกันอยู่รำไป สำหรับพระอริยเจ้าผู้เข้าถึงธรรมแล้ว ก็ไม่มีอะไรสำหรับมาโต้แย้งกับใคร ใครจะมีทิฏฐิอย่างไร ก็ปล่อยเป็นเรื่องของเขาไป ดังพุทธพจน์ตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดอันบัณฑิตทั้งหลายในโลกกล่าวว่า มีอยู่ แม้เราตถาคตก็กล่าวสิ่งนั้นว่ามีอยู่ สิ่งใดอันบัณฑิตทั้งหลายในโลกกล่าวว่า ไม่มี แม้เราตถาคตก็กล่าวสิ่งนั้นว่าไม่มี ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอย่าเถียงวิวาทโต้เถียงกับโลก แต่โลกอย่าเถียงวิวาทโต้เถียงกับเรา"

❖ ผู้ไม่มีโทษทางวาจา

เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖ หลวงปู่กำลังอาพาธหนักพักรักษาอยู่ที่ห้องพระราชทาน ตึกจงกลณี วัฒนวงศ์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ หลวงปู่สาม อภิภูจโน เดินทางไปเยี่ยมหลวงปู่ถึงห้องพยาบาลฯ

ขณะนั้นหลวงปู่กำลังนอนพักผ่อนอยู่ เมื่อหลวงปู่สามขยับไปนั่งใกล้ซิดแล้ว ก็ยกมือไหว้ หลวงปู่ดูลยก็ยกมือรับไหว้ แล้วต่างองค์ก็นั่งอยู่เฉยตลอดระยะเวลาานาน เมื่อสมควรแก่เวลาอย่างยิ่งแล้ว หลวงปู่สามประนมมืออีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับจําพรรษาว่า "กระผมกลับก่อน" หลวงปู่ดูลยว่า "อ้อ" ตลอดเวลาเกือบสองชั่วโมง ได้ยินเพียงแค่นี้เองฯ

เมื่อหลวงปู่สามกลับไปแล้ว อดที่จะถามไม่ได้ว่า หลวงปู่สามอุตสาห์มานั่งตั้งนาน ทำไมหลวงปู่จึงไม่สนทนาพูดอะไรกับท่านบ้างฯ

หลวงปู่ตอบว่า

"ถูระมันหมดแล้ว จึงไม่จำเป็นที่จะต้องพูดอะไร."

❖ ชั้นดีบารมี

เท่าที่อยู่ใกล้ชิดกับหลวงปู่ตลอดเวลาอันยาวนาน ไม่เคยเห็นท่านแสดงอาการปฏิกิริยาใดๆ ให้เห็นว่า ท่านอึดอัดหรือรำคาญจนทนไม่ได้ถึงต้องบ่นอุบอุบอู้กับภรรยาใดๆ ทั้งสิ้น เช่น ไปเป็นประธานในงานสถานที่ใดๆ ไม่เคยเป็นเจ้าก็เจ้าการ รื้อฟื้นหรือให้เขาจัดแจงดัดแปลงใหม่ หรือไปในสถานที่ที่เป็นกิจนิมนต์ แม้จะต้องนั่งนานหรืออากาศอบอ้าวอย่างไร ก็ไม่เคยบ่นฯ เวลาเจ็บไข้ไม่สบาย หรือเวลาเผชิญอาหารมาไม่ตรงเวลา แม้จะหิวกระหายแค่ไหนก็ไม่เคยบ่น หรือล่าออย หรือแม้รสชาติอาหารจะจี๊ดจางอย่างไร ก็ไม่เคยเรียกหาเครื่องปรุงเพิ่มเติมอะไรเลย ตรงกันข้าม ถ้าเห็นพระเถระรูปไหนชอบเป็นเจ้าก็เจ้าการ ชีบ่นหรือทำล่าออย ให้คนอื่นเอาใจเป็นต้นฯ

หลวงปู่มักปรารภให้ฟังว่า

"แค่นี้อดทนไม่ได้หรือ ถ้าแค่นี้อดทนไม่ได้ จะเอาชนะกิเลสตัณหาได้อย่างไร."

❖ ไม่เบียดเบียนแม่ทางวาจา

หลวงปู่กล่าววาจาบริสุทธิ์ เพราะท่านกล่าวเฉพาะวาจาที่เป็นประโยชน์ และไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อนเพราะคำพูดของท่าน แม้จะมีผู้ใดมาพูดเป็นเหตุที่จะชวนให้ท่านวิพากษ์วิจารณ์ใดๆ ให้เขาฟังสักอย่าง ท่านก็ไม่เคยคล้อยตามฯ

หลายครั้งที่มีผู้ถามท่านว่า หลวงปู่ ทำไมพระนักพูดนักเผยแผ่ระดับประเทศบางครั้ง เวลาพูดหรือเทศน์ชอบพูดโจมตีคนอื่น พูดเสียดสีสังคม หรือพูดกระทบกระทั่งแก่พระเถระด้วยกัน เป็นต้น พระพูดในลักษณะนี้ จ้างผมก็ไม่นับถือดอกฯ

หลวงปู่ว่า

"ก็ท่านมีภูมิรู้ ภูมิธรรมอยู่อย่างนั้น ท่านก็พูดไปตามความรู้ ความถนัดของท่านนั่นแหละ การจ้างให้นับถือไม่มีใครเขาจ้างหรอก เมื่อไม่อยากรับถือ ก็อย่าไปนับถือสิ ท่านคงไม่ว่าอะไรหรอก."

❖ พระหลอกผี

ส่วนมากหลวงปู่ชอบแนะนำส่งเสริมพระเถร ให้ใส่ใจเรื่องจุดดงศ์กัมมัฏฐานเป็นพิเศษ มีอยู่ครั้งหนึ่ง พระสาธุศิษย์มาชุมนุมกันจำนวนมาก ทั้งแก่พรรษาและอ่อนพรรษา หลวงปู่ชี้แนวทางว่าให้พากันไปอยู่ป่าหาทางวิเวก หรืออยู่ตามเขาตามถ้ำเพื่อเร่งความเพียร จะได้พ้นจากภาวะตกต่ำทางจิตบ้าง ก็มีพระรูปหนึ่งพูดออกมาพล่อยๆ ว่า ผมไม่กล้าไปครับเพราะผมกลัวผีหลอกฯ

หลวงปู่ตอบเร็วว่า

"ผีที่ไหนหลอกพระ มีแต่พระนั่นแหละหลอกผีและตั้งขบวนการหลอกผีเป็นการใหญ่เสียด้วย คิดดูให้ดีนะ วัตถุสิ่งของที่ชาวบ้านเขาเอามาบริจาคทำบุญนั้นแทบทั้งหมดล้วนทำเพื่ออุทิศส่งไปให้ผีทั้งนั้น ผีพ่อแม่ปู่ย่าตายายญาติพี่น้องเขา แล้วพระเราเล่าประพฤติตนเหมาะสมแล้วหรือ มีคุณธรรมอะไรบ้าง ที่จะส่งผลให้ถึงผีได้ ระวังอย่ามาเป็น พระหลอกผี"

❖ ดีเหมือนกัน...แต่

นักปฏิบัติที่ตื่นอาจารย์ ตื่นสำนักใหม่ๆ ในปัจจุบันนี้มีอยู่มาก นักนิยมหอยก็ตื่นอาจารย์บอกใบ้หอย นักนิยมความศักดิ์สิทธิ์ยังมีอยู่ ฉนใด นักวิปัสสนาก็ยอมตื่นอาจารย์วิปัสสนาฉนนั้น ฉนนั้น กลุ่มชน เหล่านั้นจึงมีอยู่ไม่ใช่น้อย เมื่อเขาชอบใจอาจารย์องค์ไหน เขาก็กล่าว ยกย่ององค์นั้น ตลอดถึงชักชวนคนอื่นให้ช่วยนับถือหรือเห็นด้วยกับตน ยิ่งปัจจุบันมีพระนักเทศน์ดังๆ มากที่อัดเทปขายเผยแพร่ได้อย่าง มากมาย มีอุบาสิกานักฟังผู้หนึ่งนำเทปนักเทศน์ดังไปถวายให้หลวงปู่ ฟังหลายม้วน แต่หลวงปู่ไม่ได้ฟัง เพราะตั้งแต่ท่านเกิดมายังไม่เคยมี วิทยุ มีเทปกับเขาเลยแม้แต่ครั้งเดียว หรือสมมติว่ามี ท่านก็คงเปิดฟังไม่ เป็น ต่อมาเมื่อผู้เอาเครื่องเทปไปเปิดให้หลวงปู่ฟังจบหลายม้วนแล้วถาม ท่านว่า ฟังแล้วเป็นอย่างไรบ้าง

หลวงปู่ว่า

"ดีเหมือนกัน สำนวนโวหารสละสลวยน่าฟัง ทั้งรวยด้วย คำพูดแต่หาสาระแก่นสารอะไรไม่ได้ การฟังแต่ละครั้งนั้น ควรให้ ได้อรรถรสของ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ จึงจะเป็นสาระแก่นสาร."

❖ นักปฏิบัติสังเวยใจ

ปัจจุบันนี้ศาสนิกชนผู้สนใจในการปฏิบัติฝ่ายวิปัสสนา มีความงวยง สงสัยอย่างยิ่งในแนวทางปฏิบัติ โดยเฉพาะผู้เริ่มต้นสนใจ เนื่องจากคณาจารย์ฝ่ายวิปัสสนาแนะแนวปฏิบัติไม่ตรงกัน ยิ่งกว่านั้น แทนที่จะอธิบายให้เขาเข้าใจโดยความเป็นธรรม ก็กลับทำเหมือนไม่อยากจะยอมรับคณาจารย์อื่น สำหนักอื่น ว่าเป็นการถูกต้อง หรือถึงขั้นดูหมิ่นสำหนักอื่นไปแล้วก็เคยมีไม่น้อย

ดังนั้น เมื่อมีผู้สงสัยทำนองนี้มากและเรียนถามหลวงปู่อยู่บ่อยๆ จึงได้ยिनหลวงปู่อธิบายให้ฟังอยู่เสมอว่า

"การเริ่มต้นปฏิบัติวิปัสสนาภาวนานั้น จะเริ่มต้นโดยวิธีไหนก็ได้ เพราะผลมันเป็นอันเดียวกันอยู่แล้ว ที่ท่านสอนแนวปฏิบัติไว้หลายแนวนั้น เพราะจริตของคนไม่เหมือนกัน จึงต้องมีวัตถุประสงค์ และคำสำหรับบริกรรม เช่น พุทโธ, สัมมาอรหัง เป็นต้น เพื่อหาจุดใดจุดหนึ่งให้จิตรวมอยู่ก่อน เมื่อจิตรวมสงบแล้ว คำบริกรรมนั้นก็หลุดหายไปเอง แล้วก็ถึงรอยเดียวกัน รสเดียวกัน คือมี วิมุติ เป็นแก่น มีปัญญา เป็นยิ่ง."

❖ อยู่ ก็อยู่ให้เหนือ

ผู้ที่เข้านมัสการหลวงปู่ทุกคนและทุกครั้ง มักจะพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า แม่หลวงปู่จะมีอายุใกล้ร้อยปีแล้วก็จริง แต่คุณวิพรรณยัง ผ่องใส และสุขภาพอนามัยแข็งแรงดี แม่ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดท่านตลอดมาก็ ยากที่จะได้เห็นท่านแสดงอาการหมองคล้ำ หรืออิดโรย หรือหน้านิ้วคิ้ว ขมวดออกมาให้เห็น ท่านมีปกติ สงบเย็น เบิกบานอยู่เสมอ มีอาหาร น้อย มีอารมณ์ดี ไม่ตื่นตื่นตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ไม่แปลบคล้อยตาม คำสรรเสริญ หรือคำตำหนิติเตียนฯ

มีอยู่ครั้งหนึ่ง ท่ามกลางพระเถระฝ่ายวิปัสสนา สนทนาธรรม เรื่อง การปฏิบัติกับหลวงปู่ ถึงปรกติจิตที่อยู่เหนือความทุกข์ โดยลักษณะการ อย่างไร

หลวงปู่ว่า

"การไม่กังวล การไม่ยึดถือ นั่นแหละคือวิหารธรรมของนักปฏิบัติ."

❖ ตื่นอาจารย์

นักปฏิบัติธรรมสมัยนี้มีสองประเภท ประเภทหนึ่ง เมื่อได้รับข้อปฏิบัติ หรือข้อแนะนำจากอาจารย์ พอเข้าใจแนวทางแล้ว ก็ตั้งใจเพียรพยายามปฏิบัติไปจนสุดความสามารถ อีกประเภทหนึ่ง ทั้งที่มีอาจารย์แนะนำดีแล้ว ได้ข้อปฏิบัติถูกต้องดีแล้ว แต่ก็ไม่ตั้งใจทำอย่างจริงจัง มีความเพียรต่ำ ขณะเดียวกันก็ชอบเที่ยวแสวงหาอาจารย์ไปในสำนักต่างๆ ได้ยินว่าสำนักไหนดีก็ไปทุกแห่ง ซึ่งลักษณะนี้มีอยู่มากมาย

หลวงปู่เคยแนะนำลูกศิษย์ว่า

"การไปหลายสำนักหลายอาจารย์ การปฏิบัติจะไม่ได้ผล เพราะการเดินหลายสำนักนี้ คล้ายกับการเริ่มต้นปฏิบัติใหม่ไปเรื่อย เราก็ไม่ได้หลักธรรมที่แน่นอน บางทีก็เกิดความลังเล งวยงง จิตก็ไม่มั่นคง การปฏิบัติก็เสื่อม ไม่เจริญคืบหน้าต่อไป."

❖ จับกับวาง

นักศึกษาระรณะ หรือนักปฏิบัติธรรมะ มีสองประเภท ประเภทหนึ่ง ศึกษาปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความพ้นทุกข์อย่างแท้จริง ประเภทสอง ศึกษาปฏิบัติเพื่อจะอวดภูมิกัน ถกเถียงกันไปวันหนึ่งๆ เท่านั้น ใครจำตำรา หรืออ้างครูบาอาจารย์ได้มาก ก็ถือว่าตนเป็นคนสำคัญ บางทีเข้าหา หลวงปู่ แทนที่จะถามธรรมะข้อปฏิบัติจากท่านก็กลับพ่นความรู้ ความจำของตนให้ท่านฟังอย่างวิจิตรพิสดารก็เคยมีไม่น้อยๆ

แต่สำหรับหลวงปู่ นั้นทนฟังได้เสมอ เมื่อเขาจบลงแล้วยังช่วยต่อให้ น้อยหนึ่งว่า

"ผู้ใดหลงใหลในตำราและอาจารย์ ผู้นั้นไม่อาจพ้นทุกข์ได้ แต่ผู้ที่พ้นทุกข์ได้ต้องอาศัยตำราและอาจารย์เหมือนกัน."

❖ ทำจิตให้สงบได้ยาก

การปฏิบัติภาวนาสมาธินั้น จะให้ผลเร็วช้าเท่าเทียมกันเป็นไปได้ บางคนได้ผลเร็ว บางคนก็ช้าหรือยังไม่ได้ผลลึ้มรสแห่งความสงบเลยก็มี แต่ก็ไม่ควรท้อถอย ก็ชื่อว่าเป็นผู้ได้ประกอบความเพียรทางใจ ย่อมเป็นบุญเป็นกุศลขั้นสูงต่อจากการบริจาคทาน รักษาศีล เคยมีลูกศิษย์เป็นจำนวนมากเรียนถามหลวงปู่ว่า อุตส่าห์พยายามภาวนาสมาธินานมาแล้ว แต่จิตไม่เคยสงบเลย แล่ออกไปข้างนอกอยู่เรื่อย มีวิธีอื่นใดบ้างที่พอจะปฏิบัติได้ๆ

หลวงปู่เคยแนะนำวิธีอีกอย่างหนึ่งว่า

"ถึงจิตไม่สงบก็ไม่ควรให้มันออกไปไกล ใช้สติระลึกรู้ไป แต่ในกายนี้ ดูให้เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อสุภสังญญา หาสาระแก่นสารไม่ได้ เมื่อจิตมองเห็นชัดแล้ว จิตก็เกิดความสลดสังเวช เกิดนิพพิทา ความหน่ายคลายกำหนด ย่อมตัดอุปาทานชั้นธได้เช่นเดียวกัน."

❖ หลักธรรมแท้

มีอยู่อย่างหนึ่งที่ผู้ปฏิบัติชอบพูดถึงคือ ชอบโอ้อวดกันว่านั่งภาวนาแล้วเห็นอะไรบ้าง ปรากฏอะไรมาบ้าง หรือไม่ก็ว่าตนนั่งภาวนามานานแล้วไม่เคยเห็นปรากฏอะไรออกมาบ้างเลย หรือไม่บางคนก็ว่าตนได้เห็นสิ่งนั้นสิ่งนี้อยู่เสมอ ทำให้บางคนเข้าใจผิด คิดว่า ภาวนาแล้วตนจะได้เห็นสิ่งที่ต้องการเป็นต้นๆ

หลวงปู่เคยเตือนว่า การปรารถนาเช่นนั้นผิดทั้งหมด เพราะการภาวนานั้นเพื่อให้เข้าถึงหลักธรรมที่แท้จริง

"หลักธรรมที่แท้จริง คือ จิต ให้กำหนดดูจิต ให้เข้าใจจิตตัวเองให้ลึกซึ้ง เมื่อเข้าใจจิตตัวเองได้ลึกซึ้งแล้ว มันแหละได้แล้วซึ่งหลักธรรม."

❖ เตือนศิษย์ไม่ให้ประมาท

เพื่อป้องกันความประมาท หรือมักง่ายต่อการประพฤติปฏิบัติของพระเณร หลวงปู่จึงสรรหาคำสอนตักเตือนไว้อย่างลึกซึ้งว่า

"คฤหัสถ์ชน ญาติโยมทั่วไป เขาประกอบอาชีพการงานด้วยความยากลำบาก เพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุข้าวของเงินทอง มาเลี้ยงครอบครัวลูกหลานของตน แม้จะเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าอย่างไร เขาก็ต้องต่อสู้ ขณะเดียวกันเขาก็อยากได้บุญได้กุศลด้วย จึงพยายามเสียดสละทำบุญ ลูกขึ้นแต่เช้า หุงหาอาหารอย่างดีคอยใส่บาตร ก่อนใส่ เขายกอาหารขึ้นท่อมหัวแล้วตั้งจิตอธิษฐาน ครั้นใส่แล้วก็ถอยไปย่อด้วยมือไหว้อีกครั้งหนึ่ง ที่เขาทำเช่นนั้นก็เพื่อต้องการบุญ ต้องการกุศลจากเรานั้นเอง แล้วเราเล่า มีบุญกุศลอะไรบ้างที่จะให้เขา ได้ประพฤติตนให้สมควรที่จะรับเอาของเขามา กินแล้วหรือ."

❖ หนักๆ ก็มีบ้าง

พระอาจารย์สำเร็จ บวชมาตั้งแต่วัยเด็ก จนอายุใกล้หกสิบแล้ว เป็นพระฝ่ายวิปัสสนา ปฏิบัติเคร่งครัด ชื่อเสียงดี มีคนเคารพนับถือมาก แต่ในที่สุดก็ไปไม่รอด จิตใจเสื่อมลง เนื่องจากไปหลงรักลูกสาวของโยมอุปัฏฐาก ถึงขั้นมาขอลาหลวงปู่สึกไปแต่งงานฯ

ทุกคนตะลึงกับข่าวนี้มาก ไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นไปได้ เพราะปฏิบัติของท่านเป็นที่ยอมรับว่า จะต้องอยู่สมณวิสัยจนตลอดชีวิต หากเป็นเช่นนั้นไป ก็จะเป็นการเสื่อมเสียแก่วงการฝ่ายวิปัสสนาอย่างยิ่ง พระเถระคณะสงฆ์และสาธุศิษย์ของท่าน จึงช่วยกันป้องกันทุกวิถีทาง เพื่อให้ท่านเปลี่ยนใจที่จะคิดสึกเสีย โดยเฉพาะหลวงปู่เรียกมาตักเตือนแก้ไขอย่างไรก็ไม่สำเร็จ สุดท้ายอาจารย์สำเร็จกล่าวต่อหลวงปู่ว่า กระผมอยู่ไม่ได้ เพราะนั่งภาวนาที่ไร เห็นใบหน้าเขามาล่องลอยปรากฏต่อหน้าอยู่ตลอดเวลาฯ

หลวงปู่เตือนเสียงดังว่า

"ก็ไม่ว่านาคูจิตตัวเอง ไปภาวนาคูกันของเขา มันก็เห็นแต่กันอยู่รำไบนั่นแหละ ไป อยากรู้ไปไหนก็ไป ตามสบาย ไปเถอะ."

❖ มีปรกติ ไม่แหวะเกี่ยว

อยู่รับใช้ใกล้ชิดหลวงปู่เป็นเวลานานสามสิบกว่าปี จนถึงวาระสุดท้ายของท่านนั้น เห็นว่าหลวงปู่มีปฏิปทา ตรงต่อพระธรรมวินัย ตรงต่อการปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์อย่างเดียว ไม่แหวะเกี่ยวกับวิชาอาคม ของศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งชวนสงสัยอะไรเลยแม้แต่หน่อย เช่น มีคนขอให้เป่าหัวให้ ก็ถามว่าเป่าทำไม มีคนขอให้เจิมรถ ก็ถามเขาว่าเจิมทำไม มีคนขอให้บอกวันเดือนหรือฤกษ์ดี ก็บอกว่าวันไหนก็ดีทั้งนั้นฯ หรือเมื่อท่านเคี้ยวหมาก มีคนขอชานหมากฯ

หลวงปู่ว่า

"เอาไปทำไม ของสกปรก."

❖ ทำโดยกิริยา

บางครั้งอาตมานี้ก็ไม่สบาย เกรงว่าตัวเองจะมีบาป ที่เป็นผู้มีส่วนทำให้หลวงปู่ต้องแหวะเกี่ยวกับสิ่งที่ท่านไม่สนใจหรือไม่ถนัดใจ ครั้งแรก คือ วันนั้นหลวงปู่ไปร่วมงานเปิดพิพิธภัณฑสถานบริหารท่านอาจารย์มั่น ที่วัดป่าสุทธาวาส สกลนคร มีพระเถระฝ่ายวิปัสสนามาก ประชาชนก็มาก เขาเหล่านั้นจึงถือโอกาสเข้าหาครูบาอาจารย์ทั้งเพื่อกราบเพื่อขอ จึงมีหลายคนที่มาขอให้หลวงปู่เป่าหัว เมื่อเห็นท่านเฉยอยู่ จึงขอร้องท่านว่า หลวงปู่เป่าให้เขาให้แล้วๆ ไป ท่านจึงเป่าให้ ต่อมาเมื่อเสียไม่ได้ก็เจ็บรตให้เขา ทนอ่อนนอนไม่ได้ก็อนุญาตให้เขาทำเหรียญออกสงสารไม่ได้ก็จุดเทียนชัยให้ และเข้าพิธีพุทธาภิเษกวัตุมงคลฯ

แต่ก็มีความสบายใจเป็นอย่างยิ่งเมื่อฟังคำหลวงปู่ว่า

"การกระทำของเราในสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงกิริยาภายนอกที่เป็นไปในสังคม หาใช่เป็นกิริยาจิตที่นำไปสู่ภพ ภูมิ หรือมรรคผล นิพพานแต่ประการใด."

❖ บรรณธรรมะให้ฟัง

คำสอนทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้น เป็นเพียงอุบายให้คนทั้งหลายหันมาดูจิตนั่นเอง คำสอนของพระพุทธองค์มีมากมายก็เพราะกิเลสมีมากมาย แต่ทางที่ดับทุกข์ได้มีทางเดียว คือพระนิพพาน การที่เรามีโอกาสปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องทางเช่นนี้มีน้อยนัก หากปล่อยโอกาสให้ผ่านไปเราจะหมดโอกาสพ้นทุกข์ได้ทันในชาตินี้ แล้วจะต้องหลงอยู่ในความเห็นผิดอีกนานแสนนาน เพื่อจะพบธรรมอันเดียวกันนี้ ดังนั้น เมื่อเราเกิดมาพบพระพุทธศาสนาแล้ว รีบปฏิบัติให้หลุดพ้นเสีย มิฉะนั้นจะเสียโอกาสอันดีนี้ไป เพราะว่าเมื่อสังขารมฤตภูมิ ความมีดมนยอมครอบงำปวงสัตว์ให้อยู่ในกองทุกข์สิ้นกาลนาน.

❖ ปรารภธรรมะให้ฟัง

มีใช่ครั้งเดียวเท่านั้นที่หลวงปู่เปรียบเทียบธรรมะให้ฟัง มีอยู่อีกครั้งหนึ่งหลวงปู่ว่า

"ปัญญาภายนอกคือปัญญาสมมติ ไม่ทำให้จิตแจ้งในพระนิพพานได้ ต้องอาศัยปัญญาอริยมรรคจึงจะเข้าถึงพระนิพพานได้ ความรู้ของนักวิทยาศาสตร์เช่น ไอน์สไตน์ มีความรู้มาก มีความสามารถมาก แยกปรมาณูที่เล็กที่สุดจนเข้าถึงมิติที่ ๔ แล้ว แต่ไอน์สไตน์ไม่รู้จักพระนิพพาน จึงเข้าพระนิพพานไม่ได้ จิตที่แจ้งในอริยมรรคเท่านั้น จึงเป็นไปเพื่อการตรัสรู้จริง ตรัสรู้ยิ่ง ตรัสรู้พร้อม เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ เป็นไปเพื่อนิพพาน."

❖ วิธีระดับดับทุกข์แบบหลวงปู่

ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๐ โลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณกำลังครอบงำข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในกระทรวงมหาดไทยอย่างหนักคือ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา และทุกข์ แเน่อน ความทุกข์โศกนี้ฉันนี้ ย่อมปกคลุมถึงบุตรภรรยาด้วย

จึงมีอยู่วันหนึ่ง คุณหญิงคุณนายหลายท่านได้ไปมนัสการหลวงปู่ พรรณาถึงความทุกข์โศกที่กำลังได้รับ เพื่อให้หลวงปู่ได้แนะวิธีหรือช่วยเหลืออย่างใดอย่างหนึ่งแล้วแต่ท่านจะเมตตา

หลวงปู่กล่าวว่า

"บุคคลไม่ควรเศร้าโศกอาลัยอาวรณ์ถึงสิ่งนอกกายทั้งหลายที่มันผ่านพ้นไปแล้ว มันหมดไปแล้ว เพราะสิ่งเหล่านั้น มันได้ทำหน้าที่ของมันอย่างถูกต้องโดยสมบูรณ์ที่สุดแล้ว."

❖ เมื่อกล่าวถึงสังจรรย์แล้ว ย่อมลงสู่กระแสเดียวกัน

มีท่านผู้คงแก่เรียนหลายท่านสอบถามว่า คำกล่าวหรือเทศน์ของหลวงปู่ ดูคล้ายนิกายเซ็น หรือคล้ายมาจากสูตรเว่ยหลง เป็นต้น อาตมาเรียนถามหลวงปู่ก็หลายครั้ง ในที่สุดท่านกล่าวอย่างเป็นกลางว่า

"สังจรรย์ทั้งหมดมีอยู่ประจำโลกอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าตรัสรู้สังจรรย์นั้นแล้ว ก็นำมาสั่งสอนสัตว์โลก เพราะอภัยภัยของสัตว์ไม่เหมือนกัน หยาบบ้าง ประณีตบ้าง พระองค์จึงเปลืองคำสอนไว้มากถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เมื่อมีนักปราชญ์ฉลาดสรรหาคำพูดให้สมบูรณ์ที่สุด เพื่อจะอธิบายสังจรรย์นั้นนำมาตีแผ่เผยแพร่แก่ผู้มุ่งสังจรรย์ด้วยกัน เราย่อมจะต้องอาศัยแนวทางในสังจรรย์นั้นที่ตนเองไตร่ตรองเห็นแล้วว่าถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุดนำแผ่ออกไปอีก โดยไม่ได้คำนึงคำพูด หรือไม่ได้ยึดติดในอักษรพระพยัญชนะตัวใดเลยแม้แต่บ่อยเดียว."

❖ ละเอียดยด

หลวงพ่อเบบ วัดป่าโคกหม่อน ได้เข้าสนทนาธรรมถึงการปฏิบัติทางสมาธิภาวนา เล่าถึงผลของการปฏิบัติขั้นต่อไปว่า ได้บำเพ็ญสมาธิภาวนามานาน ให้จิตเข้าถึงอัปนาสมาธิได้เป็นเวลานานๆ ก็ได้ ครั้นถอยจากสมาธิออกมา บางทีก็เกิดความสุขเอิบอิมอยู่เป็นเวลานาน บางทีก็เกิดความสุขว่างใสว เข้าใจสรรพางค์กายได้อย่างครบถ้วน หรือจะมีอะไรต้องปฏิบัติต่อไปอีกๆ

หลวงปู่ว่า

"อาศัยพลังอัปนาสมาธินั้นแหละ มาตรวจสอบจิต แล้วปล่อยวางอารมณ์ทั้งหมด ปล่อยให้เหลืออยู่."

❖ วาง

ในสมัยต่อมา หลวงพ่อเบธ พร้อมด้วยพระสหธรรมิกอีกสองรูป และมีคฤหัสถ์หลายคนด้วย เข้านมัสการหลวงปู่ฯ

หลังจากหลวงปู่ได้แนะนำข้อปฏิบัติแก่ผู้ที่เข้ามาใหม่แล้วหลวงพ่อเบธถามถึงข้อปฏิบัติที่หลวงปู่แนะนำเมื่อคราวที่แล้ว ว่าการปล่อยวางอารมณ์นั้น ทำได้เพียงชั่วคราวชั่วคราว หรือชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น ไม่อาจให้อยู่ได้เป็นเวลานานๆ

หลวงปู่ว่า

"แม้ที่ว่าปล่อยวางอารมณ์ได้ชั่วขณะหนึ่งนั้น ถ้าสังเกตจิตไม่ดี หรือสติไม่สมบูรณ์เต็มที่แล้ว ก็อาจเป็นได้ว่าละจากอารมณ์หายเข้าไปอยู่กับอารมณ์ละเอียดก็ได้ จึงต้องหยุดความคิดทั้งปวงเสีย แล้วปล่อยจิตให้ตั้งอยู่บนความไม่มีอะไรเลย."

❖ ไม่น่าคอยแฉม

กระผมได้อ่านประวัติการปฏิบัติธรรมของหลวงปู่เมื่อสมัยเดินธุดงค์ ว่า หลวงปู่เข้าใจเรื่องจิตได้ดีว่า จิตปรุรงกิเลสหรือว่ากิเลสปรุรงจิต ข้อนี้หมายความว่าอย่างไร

หลวงปู่อธิบายว่า

"จิตปรุรงกิเลส คือการที่จิตบังคับให้กาย วาจา ใจ กระทำสิ่งภายนอก ให้มี ให้เป็น ให้ดี ให้เลว ให้เกิดวิบากได้ แล้วยึดติดอยู่ ว่า นั่นเป็นตัว นั่นเป็นตน ของเรา ของเขา ส่วนกิเลสปรุรงจิต คือ การที่สิ่งภายนอกเข้ามาทำให้จิตเป็นไปตามอำนาจของมัน แล้วยึดว่ามีตัว มีตนอยู่ สำคัญผิดจากความเป็นจริง อยู่ร่ำไป."

❖ รู้จากการเรียนกับรู้จากการปฏิบัติ

ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุติ ที่กระผมจำจากตำราและฟังครูสอนนั้น จะตรงกับเนื้อหาตามที่หลวงปู่เข้าใจหรือๆ

หลวงปู่อธิบายว่า

"ศีล คือ ปกติจิตที่อยู่อย่างปราศจากโทษ เป็นจิตที่มีเกราะกำบังป้องกันการกระทำชั่วทุกอย่าง สมาธิ ผลสืบเนื่องมาจากการรักษาศีล คือ จิตที่มีความมั่นคง มีความสงบเป็นพลังที่จะส่งต่อไปอีก ปัญญา ผู้รู้ คือ จิตที่ว่าง เบาสบาย รู้แจ้งแทงตลอดตามความเป็นจริงอย่างไร้ วิมุติ คือ จิตที่เข้าถึงความว่าง จากความว่าง คือ ละความสบาย เหลือแต่ความไม่มี ไม่เป็น ไม่มีความคิดเหลืออยู่เลย."

❖ อุบายคลายความยึด

เมื่อกรรมทำความสงบให้เกิดขึ้นแล้ว ก็พยายามรักษาจิตให้ดำรงอยู่ในความสงบนั้นด้วยดี แต่ครั้งกระทบกระทั่งกับอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จิตก็มักจะสูญเสียดินแดนที่พยายามธำรงไว้ นั้นร่ำไป

หลวงปู่ว่า

"ถ้าเช่นนั้น แสดงว่าสมาธิของตนเองยังไม่แข็งแกร่งเพียงพอ ถ้าเป็นอารมณ์แรงกล้าเป็นพิเศษ โดยเฉพาะอารมณ์ที่เป็นจุดอ่อนของเราแล้ว ต้องแก้ด้วยวิปัสสนาวิधि จึงเริ่มต้นด้วยการพิจารณาสภาวะธรรมที่หยาบที่สุด คือ กายแยกให้ละเอียดพิจารณาให้แจ่มแจ้ง ขยับถึงพิจารณานามธรรม อะไรก็ได้ทีละคู่ที่เราเคยแยกพิจารณา มา ก็มีความดำความขาว ความมืดความสว่าง เป็นต้น."

❖ เรื่องกิน

กระผมได้ปฏิบัติทางจิตมานาน ก็พอมีความสงบอยู่บ้าง แต่มีปัญหาด้านอาหารเมื่อบริโภคเนื้อสัตว์ คือ เพียงแต่เห็นก็นึกเวทนาไปถึงเจ้าของเนื้อนั้น ว่าเขาต้องสูญเสียชีวิตเพื่อเราผู้บริโภคแท้ๆ คล้ายกับว่าเราผู้ปฏิบัติจะขาดเมตตาไปมาก เมื่อเกิดความกังวลใจเช่นนี้ ก็ทำความสงบใจได้ยากๆ

หลวงปู่ว่า

"ภิกษุจะบริโภคปัจจัยสี่ต้องพิจารณาเสียก่อน เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่า การกินเนื้อสัตว์ คล้ายเป็นการเบียดเบียนและขาดเมตตาต่อสัตว์ ก็ให้งดเว้นการฉันเนื้อเสีย พวกฉันอาหารเจต่อไป."

❖ เรื่องกินมีอีก

สมัยต่อมาประมาณสี่เดือน ภิกษุกลุ่มนั้นมากกราบเรียนหลวงปู่อีก หลังจากออกพรรษาแล้ว บอกว่าพวกกระผมฉันเจมาตลอดพรรษาด้วยความยากลำบากอย่างยิ่ง เพราะญาติโยมแถวบ้านโคกกลางอำเภอปราสาทนั้น ไม่มีใครรู้เรื่องอาหารเจเลย ลำบากด้วยการแสวงหา และลำบากแก่ญาติโยมผู้อุปฐาก บางรูปถึงสุขภาพไม่ดี บางรูปเกือบไม่พ้นพรรษา การทำความเพียรก็ไม่เต็มที่เท่าที่ควรฯ

หลวงปู่ว่า

"ภิกษุเมื่อจะบริโภคปัจจัยสี่ต้องพิจารณาเสียก่อน ครั้นเมื่อพิจารณาแล้ว เห็นว่าอาหารที่ตั้งอยู่เฉพาะหน้านี้แม้จะมีผักบ้าง เนื้อบ้าง ปลาบ้าง ข้าวสุกบ้าง แต่ก็เป็นของบริสุทธ์ โดยส่วนสามคือไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน และเขาไม่ได้ฆ่าเพื่อเจาะจงเรา และเราก็แสวงหามาโดยชอบธรรมแล้ว ญาติโยมเขาก็ถวายด้วยศรัทธาเลื่อมใสแล้ว ก็พึงบริโภคอาหารนั้นไป ครูบาอาจารย์ของท่านทำนาก็ปฏิบัติอย่างนี้มาแล้วเหมือนกัน."

❖ เรื่องกินยังไม่จบ

เมื่อวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๓ พ.ศ.๒๕๒๒ หลวงปู่พักอยู่ที่วัดป่าประโคนชัย เวลา ๒ ทุ่มผ่านไปแล้ว มีภิกษุกลุ่มหนึ่ง ซึ่งชอบเดินธุดงค์ไปตามที่ชุมนุมต่างๆ ได้แวะเข้าไปพักที่วัดป่านั้นด้วยฯ

หลังจากแสดงความคารวะตามสมณวิสัยแล้ว ก็กล่าวถึงจุดเด่นที่เขายึดถือเป็นหลักปฏิบัติว่า ผู้บริโภคเนื้อสัตว์คือผู้สนับสนุนให้คนฆ่าสัตว์ ผู้บริโภคผักมีจิตเมตตาสูง สามารถพิสูจน์ได้ว่าเมื่อหันไปบริโภคผักแล้ว จิตใจก็สงบเย็นดีขึ้นฯ

หลวงปู่ว่า

"ดีทีเดียวแหละ ท่านผู้ใดสามารถฉันทมังสวิรัตได้ก็เป็นการดีมาก ขออนุโมทนาสาธุด้วย ส่วนท่านที่ยังฉันทมังสะอยู่ หากมังสะเหล่านั้นเป็นของบริสุทธิ์โดยส่วนสาม คือ ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่สงสัยว่าเขาฆ่าเพื่อเจาะจงให้เรา และได้มาด้วยความบริสุทธิ์แล้ว ก็ไม่ผิดกรรมผิดวินัยแต่ประการใด อนึ่ง ที่ว่าจิตใจสงบเยือกเย็นดีนั้น ก็เป็นผลเกิดจากพลังของการตั้งใจปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ไม่เกี่ยวกับอาหารใหม่ อาหารเก่า ที่อยู่ในท้องเลย."

❖ การค้ากับการปฏิบัติธรรม

พวกกระผมมีภาระหน้าที่ในการค้าขาย ซึ่งบางครั้งจะต้องพูดอะไร ออกไปเกินความจริงบ้าง คำกำไรเกินควรบ้าง แต่กระผมก็มีความสนใจ และเลื่อมใสในการปฏิบัติทางสมาธิภาวนาอย่างยิ่ง แล้วก็ได้ลงมือ ปฏิบัติมาบ้างแล้วโดยลำดับ แต่บางท่านบอกว่าภาระหน้าที่อย่างผมนี้ มาปฏิบัติภาวนาไม่ได้ผลหรอก หลวงปู่เห็นว่าอย่างไร เพราะเขาว่าขาย ของเอากำไรก็เป็นบาปอยู่

หลวงปู่ว่า

"เพื่อดำรงชีพอยู่ได้ ทุกคนจึงต้องมีอาชีพการงาน และอาชีพ การงานทุกสาขาย่อมมีความถูกต้อง ความเหมาะสม ความควรอยู่ใน ตัวของมัน เมื่อทำให้ถูกต้องพอเหมาะพอควรแล้ว ก็เป็น อภัยกตธรรม ไม่เป็นบาป ไม่เป็นบุญแต่ประการใด ส่วนการ ประพฤติธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ควรกระทำ เพราะผู้ประพฤติธรรม เท่านั้น ย่อมสมควรแก่การงานทุกกรณี."

❖ ความหลังยังฝังใจ

ครั้งหนึ่งหลวงปู่ไปพักผ่อนที่วัดป่าโยธาประสิทธิ์ พระเถระจำนวนมากมากราบนมัสการหลวงปู่ ฟังโอวาทของหลวงปู่แล้ว หลวงตาพลอยผู้บวชเมื่อแก่ แต่สำรวมดี ได้ปรารภถึงตนเองว่า กระผมบวชมาก็นานพอสมควรแล้ว ยังไม่อาจตัดห่วงอาลัยในอดีตได้ แม้จะตั้งใจอย่างไรก็ยังไม่ผลจนได้ ขอทราบอุบายวิธีอย่างอื่นเพื่อปฏิบัติตามแนวนี้ต่อไป ด้วยครับกระผมฯ

หลวงปู่ว่า

"อย่าให้จิตแล่นไปสู่อารมณ์ภายนอก ถ้าผลอ เมื่อรู้ตัวให้รีบดึงกลับมา อย่าปล่อยให้มันรู้อารมณ์ดีหรือชั่ว สุขหรือทุกข์ ไม่คล้อยตาม และไม่หักหาญ."

❖ หลวงปู่กับเกจิอาจารย์

เมื่อประมาณ พ.ศ.๒๕๒๐ หลวงปู่รับนิมนต์ไปร่วมพิธีกรรมที่วัดธรรมมงคล สุขุมวิท ในงานนี้ ท่านรับนิมนต์เข้าไปนั่งปรกในพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลด้วย เมื่อเสร็จพิธีแล้ว ออกมานั่งพักที่กุฏิเล็กๆ แห่งหนึ่ง สนนทนากับเหล่าศิษยานุศิษย์ที่ศึกษาเล่าเรียนอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นจำนวนหลายรูป และมีพระรูปหนึ่งคงไม่เคยเห็นการเข้าพิธีพุทธาภิเษกมาก่อน เพิ่งเห็นครั้งนี้เอง เช่นนี้กระมัง จึงถามหลวงปู่ว่า นั่งปรกเขาทำอย่างไร ?

หลวงปู่จึงว่า

"อาจารย์องค์อื่นๆ เขานั่งปรกนั่งพุทธาภิเษกอย่างไร เราไม่รู้ ส่วนตัวเรานั่งสมาธิอย่างเดียว ตามแบบฉบับของเรา."

❖ อยากเรียนเก่ง

หนูได้ฟังคุณตาสรศักดิ์ กongsux แนะนำว่า ถ้าใครต้องการเรียนเก่ง และฉลาด ต้องหัดนั่งภาวนา ทำสมาธิให้ใจสงบเสียก่อน หนูอยากจะทำสมาธิเรียนเก่งเรียนฉลาดอย่างเขา จึงพยายามนั่งภาวนาทำใจให้สงบ แต่ใจมันก็ไม่ยอมสงบเสียที บางทีก็ยิ่งทวีความฟุ้งซ่านมากขึ้นก็มี เมื่อใจไม่สงบเช่นนี้ ทำอย่างไรจึงจะเรียนเก่งเจ้าคะ

หลวงปู่ว่า

"เรียนอะไร ก็ให้มันรู้มันนั้น เดี่ยวก็เก่งเองแหละ ที่ใจไม่สงบ ก็ให้รู้ว่ามันไม่สงบ เพราะอยากสงบ มันจึงไม่สงบ ขอให้พยายามภาวนาเรื่อย ๆ ไปเถอะ สักวันหนึ่งก็จะได้สงบตามต้องการ."

❖ ไปจุดธูปเพื่ออะไร

พระเถระบางกลุ่มหลังจากออกพรรษาแล้ว นิยมพากันออกเที่ยวจุดธูปในที่ต่างๆ มีการตระเตรียมบริวาร หรือชุดจุดธูปกันอย่างครบเครื่อง แต่ในการไปนั้นมืออยู่หลายรูปที่ไปแบบผิดเป้าหมาย เช่น ทรงเครื่องกัมมัฏฐานไปรถทัวร์ รถไฟบ้าง เทียวไปเยี่ยมเพื่อนฝูงตามสำนักต่างๆ บ้างฯ

หลวงปู่จึงกล่าวท่ามกลางคณะกัมมัฏฐานว่า

"การกระทำตนเป็นพระจุดธูปงามนั้นย่อมไม่ควร ผิดวัตถุประสงค์ของการเดินธุดงค์ ทุกองค์พึงสำเหนียกให้มากกว่า การประพตธุดงค์กัมมัฏฐานนั้น มุ่งการฝึกฝนขัดเกลาจิตใจ ให้ปราศจากกิเลสประการเดียวเท่านั้น การไปจุดธูปกัมมัฏฐานแต่ตัว ส่วนใจไม่ไปนั้น ไม่เป็นการประเสริฐเลย."

❖ หยุดต้องหยุดให้เป็น

นักปฏิบัติกราบเรียนหลวงปู่ว่า กระผมพยายามหยุดคิด หยุดนึกให้ได้ตามที่หลวงปู่เคยสอน แต่ไม่เป็นผลสำเร็จสักทีซ้ำยังเกิดความอึดอัดแน่นในใจ สมองมีนง แต่กระผมก็ยังศรัทธาว่าที่หลวงปู่สอนไว้ย่อมไม่ผิดพลาดแน่ ขอทราบอุบายวิธีต่อไปด้วยฯ

หลวงปู่บอกว่า

"ก็แสดงถึงความผิดพลาดอยู่แล้ว เพราะบอกให้หยุดคิด หยุดนึก ก็กลับไปคิดที่จะหยุดคิดเสียอีกเล่า แล้วอาการหยุดจะอุบัติขึ้นได้อย่างไร จงกำจัดอวิชชาแห่งการหยุดคิดหยุดนึกเสียให้สิ้น เลิกล้มความคิดที่จะหยุดคิดเสียก็สิ้นเรื่อง."

❖ ผลคล้ายกันแต่ไม่เหมือนกัน

แรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นวันคล้ายวันเกิดของหลวงปู่ ซึ่งพอดีกับวันออกพรรษาแล้วได้ ๒ วันของทุกปี สาธุศิษย์ทั้งฝ่ายปริยัติและฝ่ายปฏิบัติก็นิยมเดินทางไปกราบนมัสการหลวงปู่ เพื่อศึกษาและไต่ถามข้อวัตรปฏิบัติ หรือรายงานผลของการปฏิบัติมาตลอดพรรษา ซึ่งเป็นกิจที่ศิษย์ของหลวงปู่กระทำอยู่เช่นนี้ตลอดมาฯ

หลังจากฟังหลวงปู่แนะนำข้อวัตรปฏิบัติอย่างพิสดารแล้ว หลวงปู่จบลงด้วยคำว่า

"การศึกษาธรรม ด้วยการอ่านการฟัง สิ่งที่ได้ก็คือ สัญญา (ความจำได้) การศึกษาธรรมด้วยการลงมือปฏิบัติ สิ่งที่เป็นผลของการปฏิบัติ คือ ภูมิธรรม."

❖ มื้อยจุดเดียว

ในนามลัทธิวิหารีของหลวงปู่ มีพระมหาทวิสุข สอบเปรียญ ๙ ประโยคได้เป็นองค์แรก ทางวัดบูรพารามจึงจัดฉลองพัทธประโยชน์ ๙ ถวายฯ

หลังจากพระมหาทวิสุขถวายสักการะแก่หลวงปู่แล้ว ท่านได้ให้โอวาทแบบปรารภธรรมะว่า "ผู้ที่สามารถสอบเปรียญ ๙ ประโยคได้นั้น ต้องมีความเพียรอย่างมาก และมีความฉลาดเพียงพอ เพราะถือว่าเป็นการจบหลักสูตรฝ่ายปริยัติ และต้องแตกฉานในพระไตรปิฎก การสนใจทางปริยัติเพียงอย่างเดียวพันทุกซีไม่ได้ ต้องสนใจปฏิบัติทางจิตต่อไปอีกด้วย."ฯ

หลวงปู่กล่าวว่

"พระธรรมทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้น ออกไปจากจิตของพระพุทธเจ้าทั้งหมด ทุกสิ่งทุกอย่างออกจากจิต อยากรู้อะไรค้นได้ที่จิต."

❖ โลกกับธรรม

วันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๒๒ หลวงปู่ไปพักผ่อนนิเวศอยู่ที่วัดถ้ำศรีแก้ว ภูพาน สกลนคร เป็นเวลา ๑๐ กว่าวัน ค่ำวันสุดท้ายที่หลวงปู่จะเดินทางกลับ ท่านอาจารย์สุวัจ พร้อมพระเถรในวัด เข้าไปกราบหลวงปู่เพื่อการอำลาให้หลวงปู่ฯ

ท่านกล่าวว่า พักผ่อนอยู่ที่นี้สบายดี อากาศก็ดี ภาวนาก็สบาย นึกถึงบรรพชาศกเก่าๆ เมื่อสมัยเที่ยววุดงค์ แล้วหลวงปู่ก็กล่าวธรรมไม่ว่าท มีความตอนหนึ่งว่า

"สิ่งใดซึ่งสามารถรู้ได้ สิ่งนั้นเป็นของโลก สิ่งใดไม่มีอะไรจะรู้ได้ สิ่งนั้นคือธรรม โลกมีของคู่อยู่เป็นนิจ แต่ธรรมเป็นของสิ่งเดียวรวดเร็ว."

❖ ควรถามหรือไม่

ผู้สนใจในทางปฏิบัติหลายท่าน ไม่ว่าจะบรรพชิตหรือคฤหัสถ์บางท่าน นอกจากจะตั้งใจปฏิบัติเอาเองแล้ว ยังชอบเที่ยวแสวงหาครูบาอาจารย์ที่มีความชำนาญในการแนะนำสั่งสอนพึงธรรมจากท่าน เป็นต้นฯ

ก็มีพระนักปฏิบัติคณะหนึ่งจากภาคกลาง ไปพักอยู่หลายวันเพื่อ พึงธรรมและเรียนถามกัมมัฏฐานกับหลวงปู่ องค์หนึ่งพรรณนา ความรู้สึกของตนว่า กระผมเข้าหาครูบาอาจารย์มาก็หลายองค์แล้ว ท่านก็สอนดีอยู่หรอก แต่ส่วนมากมักสอนแต่เรื่องระเบียบวินัย หรือ วิธี ทำกัมมัฏฐานและความสุขความสงบอันเกิดจากสมาธิเท่านั้น ส่วน หลวงปู่ นั้นสอนทางลัด ถึงสิ่งสุดท้ายดอนัตตา สุญญตา ถึงพระนิพพาน กระผมขอภัยที่บังอาจถามหลวงปู่ตรงๆ ว่า การที่หลวงปู่สอนเรื่อง นิพพานนั้น เดียวนี้หลวงปู่ถึงนิพพานแล้วหรือยังฯ

หลวงปู่ปรารภว่า

"ไม่มีอะไรจะถึง และไม่มีอะไรจะไม่ถึง."

❖ การปฏิบัติธรรมนั้นเพื่ออะไร

หลวงพ่อเบธ ซึ่งเป็นญาติอย่างใกล้ชิดของหลวงปู่ อยู่ที่วัดโคกหม่อม แม้ท่านจะบวชเมื่อวัยชรา แต่ก็เคร่งครัดต่อการปฏิบัติจุดดงคกัมมฐานอย่างยิ่ง หลวงปู่เคยยกย่องว่าปฏิบัติได้ดี วันหนึ่งท่านอาพาธหนักใกล้จะมรณภาพแล้ว ท่านปรารถนาว่าอยากเห็นหลวงปู่เป็นครั้งสุดท้ายเพื่อลาตาย อาตมาเรียนหลวงปู่ให้ทราบ เมื่อหลวงปู่ไปถึงแล้ว หลวงพ่อเบธลุกกราบ แล้วล้มตัวนอนตามเดิมโดยไม่ได้พูดอะไร แต่มีอาการยิ้ม และสดชื่นเห็นได้ชัด ฯ

ขณะนั้น สุรเสียงอันชัดเจนและนุ่มนวลของหลวงปู่ก็มีออกมาว่า

"การปฏิบัติทั้งหลายที่เราพยายามปฏิบัติมา ก็เพื่อจะใช้เวลานี้เท่านั้น เมื่อถึงเวลาที่จะตาย ให้ทำจิตให้เป็นหนึ่ง แล้วหยุดเพ่งปล่อยวางทั้งหมด."

(หมายถึงออกจากภวนและดับพร้อม)

❖ หวังผลไกล

เมื่อมีแขกหรืออุบาสกอุบาสิกาไปกราบนมัสการหลวงปู่ แต่หลวงปู่มีปรกติไม่เคยถามถึงเรื่องอื่นไกล มักถามว่า ญาติโยมเคยภาวนาบ้างไหม? บางคนตอบว่าเคย บางคนตอบว่าไม่เคย ในจำนวนนั้นมีคนหนึ่ง ฉะฉานกว่าใคร เขากล่าวว่า ดิฉันเห็นว่าพวกเราไม่จำเป็นต้องมาวิปัสสนาอะไรให้มันลำบากลำบาก เพราะปีหนึ่งๆ ดิฉันก็ฟังเทศน์มหาชาติจบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ตั้งหลายวัด ท่านว่าอานิสงส์การฟังเทศน์มหาชาตินี้จะได้ถึงศาสนาพระศรีอารีย์ ก็จะไม่พบแต่ความสุขความสบายอยู่แล้ว ต้องมาทรมานให้ลำบากทำไม

หลวงปู่ว่า

"สิ่งประเสริฐอันมีอยู่เฉพาะหน้าแล้วไม่สนใจ กลับไปหวังไกลถึงสิ่งที่ เป็นเพียงการกล่าวถึง เป็นลักษณะของคนไม่เอาไหนเลย ก็ในเมื่อมรรคผลนิพพานในศาสนาสมณโคตมในปัจจุบันนี้ ยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ กลับเหลวไหลไม่สนใจ เมื่อถึงศาสนาพระศรีอารีย์ ก็ยิ่งเหลวไหลมากกว่านี้อีก."

❖ โลกนี้ มันก็มีเท่าที่เราเคยรู้มาแล้วนั่นเอง

บางครั้งที่หลวงปู่สังเกตเห็นว่า ผู้มาปฏิบัติยังลังเลใจ เสียหายใน
ความสนุกเพลิดเพลินแบบโลกลั่วน จนไม่อยากจะมาปฏิบัติธรรมฯ

ท่านแนะนำชวนคิดให้เห็นชัดว่า

"ขอให้ท่านทั้งหลาย จงสำรวจดูความสุขว่า ตรงไหนที่ตนเห็น
ว่ามันสุขที่สุดในชีวิต ครั้นสำรวจดูแล้ว มันก็แค่นั้นแหละ แค่นี้
เราเคยรู้เคยพบมาแล้วนั่นเอง ทำไมจึงไม่มากกว่านั้น มากกว่า
นั้นไม่มี โลกนี้มีอยู่แค่นั้นเอง แล้วก็ซ้ำ ๆ ซาก ๆ อยู่แค่นั้น เกิดแก่
เจ็บตายอยู่รำไป มันจึงน่าจะมีความสุขชนิดพิเศษกว่า ประเสริฐ
กว่านั้น ปลอดภัยกว่านั้น พระอริยเจ้าทั้งหลาย ท่านจึงสละสุข
ส่วนน้อยนั้นเสีย เพื่อแสวงหาสุขอันเกิดจากความสงบกาย สงบ
จิต สงบกิเลส เป็นความสุขที่ปลอดภัยหาสิ่งใดเปรียบมิได้เลย."

❖ ไม่ยาก สำหรับผู้ที่ไม่ติดอารมณ์

วัดบูรพารามที่หลวงปู่จำพรรษาตลอด ๕๐ ปี ไม่มีได้ไปจำพรรษาที่ไหนเลย เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในใจกลางเมือง หน้าศาลากลางติดกับศาลจังหวัดสุรินทร์ ด้วยเหตุนี้จึงมีเสียงรบกวนความสงบอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะเมื่อถึงฤดูงานช้างแฟร์หรือฤดูเทศกาลแต่ละอย่าง แสงเสียงอีกที่ก่อกวนครั้นตลอดเจ็ดวันบ้าง สิบห้าวันบ้าง ภิกษุสามเณรผู้มีจิตใจยังอ่อนไหวอยู่ ย่อมได้รับความกระทบกระเทือนเป็นอย่างยิ่งๆ

เมื่อนำเรื่องนี้กราบเรียนหลวงปู่ที่ไร ก็ได้คำตอบทำนองเดียวกันทุกครั้งว่า

"มัวสนใจอะไรกับสิ่งเหล่านั้น ธรรมดาแสงย่อมสว่าง ธรรมดาเสียงย่อมดัง หน้าทีของมันเป็นเช่นนั้นเอง เราไม่ใส่ใจฟังเสียอย่างก็หมดเรื่อง จงทำตัวเราไม่ให้เป็นปฏิกัมภ์กับสิ่งแวดล้อม เพราะมันมีอยู่อย่างนี้ เป็นอยู่อย่างนี้เอง เพียงแต่ทำความเข้าใจกับมันให้ถ่องแท้ด้วยปัญญาอันลึกซึ้งเท่านั้นเอง."

❖ บางทีฟังแล้วกังงและทิ้ง

อาตมามีส่วนเสียอยู่อย่างหนึ่ง คือ ชอบถามหรือพูดกับหลวงปู่แบบที่เล่นที่จริงอยู่เรื่อย ทั้งนี้ก็เพราะหลวงปู่ไม่เคยถือ ท่านเป็นกันเองกับพระเถรผู้ใกล้ชิดตัวอย่างสม่ำเสมอ เช่น ถามท่านว่า ในตำรากล่าวว่ามีเทวดามาชุมนุมฟังเทศน์ หรือมาเฝ้าพระพุทธเจ้าหลายสิบโกฏินั้น จะมีสถานที่บรรจุพอหรือ เสียงดังทั่วถึงกันหรือฯ

เมื่อได้ฟังหลวงปู่แล้วกังงววยงและอัศจรรย์ใจอย่างยิ่งเพราะไม่เคยพบในตำราและไม่เคยได้ยินมาก่อน และยิ่งกว่านั้นเพิ่งจะได้ฟังท่านพูดเมื่ออาพาธหนักแล้วใกล้จะมรณภาพด้วยฯ

หลวงปู่ตอบว่า

"เทวดาจะมาชุมนุมกันที่ล้านโกฏิกี้ไม่มีปัญหาอะไร เพราะในเนื้อที่หนึ่งปรมาณู เทวดาอยู่ได้ถึงแปดองค์."

❖ แบบมโนสาเร่ก็เคยตอบ

ปัญหาโลกแตก ที่ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งคนปัญญาดีและปัญญาอ่อน นำมาถกเถียงกันอย่างไม่เกิดประโยชน์และตกลงกันไม่ได้สักทีว่า ไก่กับไข่อย่างไหนเกิดก่อน ซึ่งส่วนมากเป็นการถามตอบเพื่อเถียงกันเล่น แล้วจบลงไม่ได้ ก็ยังมีผู้นำไปถามโดยคิดว่าหลวงปู่คงไม่ตอบปัญหาแบบนี้ ในที่สุดก็ได้ฟังคำตอบของหลวงปู่อย่างไม่เหมือนใครเลย คือ วันหนึ่งพระเบิ้ม เข้าไปปฏิบัติหมวดทำถวายท่านแล้วถามว่า หลวงปู่ ไก่กับไข่อะไรเกิดก่อนฯ

หลวงปู่บอกว่า

"เกิดพร้อมกันนั่นแหละ."

❖ กล่าวเตือน

บางครั้งหลวงปู่แทบจะรำคาญกับคนที่ปฏิบัติเพียงไม่กี่เล็กน้อยก็มาถามแบบเร่งผลให้ทันตาเห็นฯ

ท่านกล่าวเตือนว่า

"การปฏิบัติ ให้มุ่งปฏิบัติเพื่อสัจธรรม เพื่อความละ เพื่อคลายความกำหนัดยินดี เพื่อความดับทุกข์ ไม่ใช่เพื่อสวรรค์วิมาน หรือแม้พระนิพพานก็ไม่ต้องตั้งเป้าหมายเพื่อจะเห็นทั้งนั้น ให้ปฏิบัติไปเรื่อยๆ ไม่ต้องอยากเห็นอะไร เพราะนิพพานมันเป็นของว่าง ไม่มีตัวมีตน หาที่ตั้งไม่มี หาที่เปรียบไม่ได้ ปฏิบัติไปจึงจะรู้เอง."

❖ ละอย่างหนึ่ง ติดอีกอย่างหนึ่ง

ลูกศิษย์ฝ่ายคฤหัสถ์ผู้ปฏิบัติธรรมคนหนึ่ง เข้านมัสการหลวงปู่ รายงานผลการปฏิบัติให้หลวงปู่ฟังด้วยความภาคภูมิใจว่า ปลื้มใจอย่างยิ่งที่ได้พบหลวงปู่วันนี้ ด้วยกระผมปฏิบัติตามที่หลวงปู่แนะนำก็ได้ผลไปตามลำดับ คือ เมื่อลงมือนั่งภาวนาก็เริ่มละสังขาร อารมณ์ภายนอกหมด จิตก็หมดความวุ่น จิตรวม จิตสงบ จิตตั้งลงสู่สมาธิ หมดอารมณ์อื่น เหลือแต่ความสุข สุขอย่างยิ่ง เย็นสบาย แม้จะให้อยู่ตรงนั้นนานเท่าไรก็ได้ฯ

หลวงปู่ยิ้มแล้วพูดว่า

"เออ ก็ดีแล้วที่ได้ผล พุดถึงสุขในสมาธิมันก็สุขจริงๆ จะเอาอะไรมาเปรียบไม่ได้ แต่ถ้าติดอยู่แค่นั้น มันก็ได้แค่นั้นแหละยังไม่เกิดปัญญาอรหยมรรคที่จะตัดภพ ชาติ ตัณหา อุปาทานได้ ให้ละสุขนั้นเสียก่อน แล้วพิจารณาขั้นนี้ทำให้แจ่มแจ้งต่อไป."

❖ ปรารภธรรมเปรียบเทียบ

จิตของพระอริยเจ้าชั้นโลกุตตระนั้น แม้จะยังอยู่ในโลกคฤคาลัยกับสิ่งแวดล้อมโดยสถานใด ก็ไม่อาจจูงจิตของท่านให้ไขว้เขวเจือปนกับสิ่งเหล่านั้นได้ คือโลกธรรมไม่อาจครอบงำจิตได้เลย คือจิตไม่อาจกลับกลายเป็นจิตปุถุชนได้อีก ไม่อาจกลับไปอยู่ใต้อำนาจของกิเลสตัณหาได้อีก

เปรียบเทียบเหมือนกะทิมะพร้าวที่คั้นออกมาแล้ว เอาไปตำรอกหรือเคี้ยวด้วยความร้อนจนเป็นน้ำมันออกมาได้แล้ว ย่อมไม่กลับกลายเป็นกะทิเหมือนเดิมอีก แม้จะเอาไปปะปนระคนกับกะทิอย่างไรก็ไม่อาจทำให้น้ำมันนั้นกลายเป็นกะทิเหมือนเดิมได้.

❖ ตัวอย่างเปรียบเทียบ

มรรค ผล นิพพาน เป็นสิ่งปัจเจกัตถ์ คือ รู้เห็นได้จำเพาะตน โดยแท้ ผู้ใดปฏิบัติเข้าถึง ผู้นั้นเห็นเอง แจ่มแจ้งเอง หมดสงสัยในพระศาสนาได้โดยสิ้นเชิง มิฉะนั้นแล้วจะต้องเดาเอาอยู่รำไป แม้จะมีผู้อธิบายให้ลึกซึ้งอย่างไร ก็รู้ได้แบบเดา สิ่งใดยังเดาอยู่สิ่งนั้นก็ยังไม่แน่นอนฯ

ยกตัวอย่างเช่น เตากับปลา เตาอยู่ได้สองโลกคือ โลกบนบกกับโลกในน้ำ ส่วนปลาอยู่ได้โลกเดียวคือในน้ำ ขึ้นมาบนบกก็ตายหมดฯ

วันหนึ่ง เตาลงไปในน้ำแล้ว ก็พรรณนาความสบายบนบกให้ปลาฟังว่า มันมีแต่ความสบาย แสงสีสวยงาม ไม่ต้องลำบากเหมือนอยู่ในน้ำฯ

ปลาพากันฟังด้วยความสนใจ และอยากเห็นบก จึงถามเตาว่า บนบกลึกมากไหม เตาว่า มันจะลึกอะไร ก็มันบกฯ

เอ...บนบกนั้นลึกมากไหม มันจะลึกอะไรก็มันบกฯ

เอ...บนบกมีเปือกตมมากไหม มันจะมีเปือกตมอะไรก็มันบกฯ

ให้สังเกตดูคำที่ปลาถาม เอาแต่ความรู้ที่มีอยู่ในน้ำถามเตา เตาก็ได้แต่ปฏิเสธ

"จิตปุถุชนที่ตามรรคผลนิพพาน ก็ไม่ต่างอะไรกับปลา."

❖ ภายนอกกับภายใน

เมื่อเย็นวันที่ ๒ เมษายน ๒๕๒๔ หลังจากหลวงปู่กลับจากราชพิธีในพระราชวัง กำลังพักผ่อนอยู่ที่พระตำหนักทรงพรต วัดบวรนิเวศฯ มีท่านเจ้าคุณซึ่งเป็นนักปฏิบัติภาวนาองค์หนึ่งเข้าไปเยี่ยมสนทนาธรรมกับหลวงปู่ ขึ้นต้นด้วยคำถามว่า เขาว่าคนที่เป็นยักษ์ในชาติปางก่อนกลับมาเป็นมนุษย์ในชาตินี้มัน เรียนคาถาอาคมอะไรก็ศักดิ์สิทธิ์ไปทุกอย่าง เป็นความจริงแค่ไหนครับผมฯ

หลวงปู่ลุกขึ้นนั่งฉับไว แล้วตอบว่า

"ผมไม่เคยได้สนใจเรื่องอย่างนี้เลย ท่านเจ้าคุณเคยภาวนาถึงตรงนี้ไหมฯ หลีตูปบาท คือกิริยาที่จิตขี้มเอง โดยปราศจากเจตนาที่จะขี้มเกิดในจิตของเหล่าพระอรหันต์ท่านั้น ไม่มีในสามัญชน เพราะพันเหตุปัจจัยแห่งการปรุงแต่งแล้วเป็นอิสระด้วยตัวมันเอง."

❖ แค่นี้ก็ไม่มี

พระมหาเถระผู้ใหญ่แต่ละรูปนั้น ย่อมมีลูกศิษย์เป็นจำนวนมากทั้ง คฤหัสถ์และบรรพชิต บรรดาศิษย์เหล่านั้นจึงมีทั้งดีและเลว โดยเฉพาะ ศิษย์ฝ่ายพระ องค์ที่ดีก็มีถมเถไป องค์ที่เลวก็พอมีปะปนอยู่บ้าง เช่นมี พระผู้ใกล้ชิดองค์หนึ่ง ชอบถือวิสาสะจนเกินควร คือชอบหยิบเอาข้าว ของบางอย่างที่ยังไม่ได้รับอนุญาต มีผู้บอกหลวงปู่ให้ทราบ แต่หลวงปู่ก็ ชอบวางเฉยอยู่แล้ว

ครั้งหนึ่ง ท่านต้องการใช้ของอันนั้น จึงใช้ให้พระองค์หนึ่งไปถามหา แต่ถูกปฏิเสธว่าเขาไม่ได้เอาไป พระองค์นั้นจึงกลับมาบอกหลวงปู่ว่า เขาปฏิเสธไม่ได้เอา หลวงปู่ก็ไม่ได้ว่าอะไร เพียงแต่พูดออกมาติดหนึ่ง ว่า

"พระบางองค์ มัวแต่ตั้งใจรักษาศีล ๒๒๗ จนลืมรักษาศีล ๕."

❖ ไม่เคยเห็นหัวไหนในเหตุการณ์อะไร

เวลา ๔ ทุ่มผ่านไปแล้ว เห็นหลวงปู่ยังนั่งพักผ่อนอยู่ตามสบายจึงเข้าไปกราบเรียนว่า หลวงปู่ครับ หลวงปู่ขาวมรณภาพเสียแล้ว หลวงปู่ก็แทนที่จะถามว่า ด้วยเหตุใด เมื่อไร ก็ไม่ถาม กลับพูดต่อไปเลยว่า

"เออ ท่านอาจารย์ขาว ก็หมดภาระการแบกหามสังขารเสียที่พบกันเมื่อ ๔ ปีที่ผ่านมาเห็นลำบากสังขาร ต้องให้คนอื่นช่วยเหลืออยู่เสมอ เราไม่มีวิบากของสังขาร เรื่องวิบากของสังขารนี้แม้จะเป็นพระอริยเจ้าชั้นไหนก็ต้องต่อสู้จนกว่าจะขาดจากกัน ไม่เกี่ยวข้องกันอีก แต่ตามปกติสภาวะของจิตนั้น มันก็ยังอยู่กับสิ่งเหล่านี้เอง เพียงแต่จิตที่ฝึกดีแล้วเมื่อสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นย่อมละและระงับได้เร็วไม่กังวล ไม่ยึดถือ หมดภาระเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น มันก็แค่นั้นเอง."

❖ ผู้ที่เข้าใจธรรมะได้ถูกต้องหายาก

เมื่อไฟไหม้จังหวัดสุรินทร์ครั้งใหญ่ได้ผ่านไปแล้ว ผลคือความทุกข์ยากสูญเสียสิ้นเนื้อประดาตัว และเสียใจอาลัยอาวรณ์ในทรัพย์สิน ถึงขั้นเสียสติไปก็มีหลายราย วนเวียนมาล่ำเลิกให้หลวงปู่ฟังว่า อุตส่าห์ทำบุญเข้าวัด ปฏิบัติธรรมมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย ทำไมบุญกุศลจึงไม่ช่วย ทำไมธรรมะจึงไม่ช่วยคุ้มครอง ไฟไหม้บ้านวอดวายหมด แล้วเขาเหล่านั้นก็เลิกเข้าวัดทำบุญไปหลายราย เพราะธรรมะไม่ช่วยเขาให้พ้นจากไฟไหม้บ้านฯ

หลวงปู่ว่า

"ไฟมันทำตามหน้าที่ของมัน ธรรมะไม่ได้ช่วยใครในลักษณะนั้น หมายความว่า ความอันตราย ความวิบัติ ความเสื่อมสลาย ความพลัดพรากจากกัน สิ่งเหล่านี้ มันมีประจำโลกอยู่แล้ว ทีนี้ผู้มีธรรมะ ผู้ปฏิบัติธรรมะ เมื่อประสบกับภาวะเช่นนั้นแล้ว จะวางใจอย่างไรจึงไม่เป็นทุกข์ อย่างนี้ต่างหาก ไม่ใช่ธรรมะช่วยไม่ให้แก่ ไม่ให้ตาย ไม่ให้หิว ไม่ให้ไฟไหม้ ไม่ใช่อย่างนั้น."

❖ ต้องปฏิบัติจึงหมดความสงสัย

เมื่อมีผู้ถามถึง การตาย การเกิดใหม่ หรือถามถึงชาติหน้า ชาติหลัง หลวงปู่ไม่เคยสนใจที่จะตอบ หรือมีผู้กล่าวค้านว่า เชื่อหรือไม่เชื่อ นรก สวรรค์มีจริงหรือไม่จริงประการใด หลวงปู่ไม่เคยค้นคว้าหาเหตุผลเพื่อจะเอาค้านใคร หรือไม่เคยหาหลักฐานเพื่อยืนยันเพื่อให้ใครยอมจำนน แต่ประการใด ท่านกลับแนะนำว่า

"ผู้ปฏิบัติที่แท้จริงนั้น ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงชาติหน้าชาติหลัง หรือ นรกสวรรค์อะไรก็ได้ ให้ตั้งใจปฏิบัติให้ตรง ศีลสมาธิ ปัญญาอย่างแน่วแน่ก็พอ ถ้าสวรรค์มีจริงถึง ๑๖ ชั้นตามตำรา ผู้ปฏิบัติดีแล้ว ก็ย่อมเลื่อนฐานะตนเองโดยลำดับ หรือถ้าสวรรค์นิพพานไม่มีเลย ผู้ปฏิบัติดีแล้วขณะนี้ย่อมไม่ไร้ประโยชน์ ย่อมอยู่เป็นสุขเป็นมนุษย์ชั้นเลิศ การฟังจากคนอื่น การค้นคว้าจากตำรานั้น ไม่อาจแก้ข้อสงสัยได้ ต้องเพียรปฏิบัติ ทำวิปัสสนา ญาณให้แจ้ง ความสงสัยก็หมดไปเองโดยสิ้นเชิง."

❖ เขาต้องการอย่างนั้นเอง

แม้จะมีคนเป็นกลุ่ม อยากรังความคิดเห็นของหลวงปู่เรื่องเวียนว่ายตายเกิด ยกบุคคลมาอ้างว่า ท่านผู้นั้นผู้นี้สามารถทะลุภังชาติ ย้อนหลังได้หลายชาติว่าตนเคยเกิดเป็นอะไรบ้าง และใครเคยเป็นแม่ เป็นญาติกับบ้างฯ

หลวงปู่ว่า

"เราไม่เคยสนใจเรื่องอย่างนี้ แค่อุปจารสมาธิก็เป็นได้แล้วทุกอย่าง มันออกไปจากจิตทั้งหมด อยากรู้ อยากเห็นอะไร จิตมันบันดาลให้รู้ให้เห็นได้ทั้งนั้น และรู้ได้เร็วเสียด้วย หากพอใจเพียงแค่นี้ ผลดีที่ได้ก็คือ ทำให้กลัวการเวียนว่ายตายเกิดในภพที่ต่ำ แล้วตั้งใจทำดี บริจาคทาน รักษาศีล แล้วก็ไม่เบียดเบียนกัน พากันระหิมีมยิมย่องในผลบุญของตน ส่วนการที่จะกำจัดกิเลส เพื่อทำลายอวิชชา ตัณหา อูปาทาน เข้าถึงความพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิงนั้น อีกอย่างหนึ่งต่างหาก."

❖ ไม่มีนิทานสาธก

อยู่ใกล้ชิดหลวงปู่ตลอดระยะเวลายาวนาน คำสอนของท่านไม่เคยมีนิทานสาธก หรือนิทานสนุกอะไรที่หลวงปู่ยกมาบรรยายให้ฟังสนุกๆ เลย ไม่ว่าจะชาดกหรือเรื่องประกอบปัจจุบันๆ

คำสอนของท่านล้วนแต่เป็นสัจธรรมขั้นปรมาตม์ หรือไม่ก็เป็นคำจำกัดความอย่างกะทัดรัด ชนิดระมัดระวัง หรือคล้ายประหยัดคำพูดอย่างยิ่ง แม้แต่การสอนพิธีกรรม หรือศาสนพิธีและการทำบุญบริจาคทานอะไร ในระดับศีลธรรม หลวงปู่ทำแบบปล่อยวางหมด ส่วนมากหลวงปู่กล่าวว่า

"เรื่องพิธีกรรม หรือบุญกริยาวัตถุต่างๆทั้งหลาย ก็ถือว่าเป็นเรื่องที่ยังให้เกิดกุศลได้อยู่ หากแต่ว่าสำหรับนักปฏิบัติแล้ว อาจถือได้ว่าเป็นไปเพื่อกุศลเพียงนิดหน่อยเท่านั้นเอง."

❖ แปลกดี

หลังจากงานเปิดพิพิธภัณฑ์ท่านอาจารย์มันแล้ว หลวงปู่เดินทางต่อไปเพื่อเยี่ยมท่านอาจารย์ฝั้น ที่ถ้ำขาม สมัยนั้นรถใหญ่ไปได้แค่เชิงเขา หลวงปู่ต้องปีนเขาจากที่ไกลด้วยความเหนื่อยยากอย่างยิ่ง ท่านต้องหยุดพักเหนื่อยหอบเป็นระยะหลายครั้ง อาตมาทุกขใจมากที่มีส่วนทำให้หลวงปู่ต้องทรมานสังขารถึงปานนั้น ในที่สุด เมื่อไปถึงศาลาใหญ่บนยอดถ้ำขามแล้ว ท่านอาจารย์ฝั้นกราบหลวงปู่เสร็จ ท่านอาจารย์เทศก์ก็ขึ้นไปถึงพอดี

เมื่อเห็นพระเถระสำคัญทั้งสามรูปได้ไปพบกันโดยบังเอิญเช่นนี้และท่านสนทนาวิสาสะกันด้วยบรรยากาศที่สงบเยือกเย็นยิ้มแย้มแจ่มใสเช่นนั้น ความทุกข์หายไปหมด ความปลื้มปิติก็เข้ามาแทนที่

ท่านอาจารย์ฝั้นกล่าวแสดงความยินดีกับหลวงปู่ว่า ท่านอาจารย์สุขภาพแข็งแรงดีแท้ อายุปุนนี้แล้วยังสามารถขึ้นถ้ำขามได้

หลวงปู่กล่าวว่า

"ก็ไม่ค่อยแข็งแรงเท่าไรหรอก ผมตริตรอดูแล้ว เห็นว่าไม่มีวิบากของสังขาร เมื่ออาศัยไม่ได้ ปล่อยทิ้งไปเลยเท่านั้นแหละ."

❖ ยิงแปลกอีก

ไม่ต้องสงสัยว่าญาติโยมที่นั่งห้อมล้อมจำนวนมากนั้นจะตื่นตื่นดีใจขนาดไหน ที่เห็นพระเถระสำคัญนั่งอยู่ด้วยกันโดยบังเอิญ คือ หลวงปู่ดุลย์ หลวงปู่ฝั้น หลวงปู่เทสก์ โอกาสเช่นนี้หาได้ง่ายที่ไหน ตากล้องจากสุรินทร์สองคนตั้งหน้าถ่ายรูปลูกอย่างเต็มที่

ซากลับบนรถบัสใหญ่ นั่นเอง ช่างถ่ายรูปเห็นว่าทุกคนกระหายที่จะได้รูป เขาจึงพูดว่า จะขยาย ๑๒ นิ้ว จำหน่ายเอาเงินบำรุงวัดป่าจอมพระ อาตมาคิดแต่ในใจว่า การเอารูปครูบาอาจารย์ไปตีราคาจำหน่ายเช่นนี้ดูไม่ค่อยงามเท่าไรนัก แต่เขาก็สั่งจอบกันเกือบทุกคน

เมื่อช่างเอาฟิล์มไปล้างแล้ว ปรากฏว่าฟิล์มที่อุตสาหะถ่ายไม่ต่ำกว่า ๒๐ ครั้งนั้น มีลักษณะใสสะอาด เหมือนหนึ่งท้องฟ้าที่ปราศจากหมอกเมฆฉะนั้น ความหวังที่จะได้รูปก็สิ้นสุดลงโดยสิ้นเชิง ยิ่งกว่านั้น การพบกันของพระเถระสำคัญทั้งสามท่านนั้น เป็นการพบกันครั้งสุดท้ายแล้ว.

❖ ว่าจะไปตามความเป็นจริงอย่างไร

เมื่อมีผู้ถามว่าหลวงปู่เคยอ่านประวัติท่านอาจารย์มั่นที่มีหลายท่านเขียนไว้อย่างมากมายไหม หลวงปู่ก็ตอบว่าเคยอ่านเหมือนกัน ที่เขาเขียนถึงอภินิหารของท่านต่างๆ นานานั้นหลวงปู่เข้าใจว่าอย่างไร หลวงปู่ว่า เมื่อสมัยเราเคยอยู่กับท่าน ก็ไม่เห็นท่านเล่าบอกว่าจะอย่างไร

ตามปรกติของหลวงปู่ เมื่อท่านเล่าถึงท่านอาจารย์ ท่านจะพูดถึงเฉพาะกิจคุณต์ของท่านอาจารย์มั่นเท่านั้น ว่าผู้ที่ถือคุณต์ในรุ่นต่อมา ยังไม่เห็นมีใครถือได้เคร่งครัดเท่าท่านเลยแม้แต่คนเดียว นุ่งห่มเฉพาะผ้าบังสุกุลที่ตัดเย็บยอมเอง ไม่ใช่ผ้าสำเร็จรูปจากคนอื่น อยู่เสนาสนะป่าตลอดชีวิต ฉ้นแต่อาหารที่บิณฑบาตได้ในบาตรแม้อาพาธหนักยังอุตสาห์นั่งอุ้มบาตรให้เขาใส่ ไม่ถืออานิสงส์พรรษา ไม่รับกฐิน ตลอดถึงไม่ก่อสร้างหรือชวนทำการก่อสร้าง.

❖ ปฏิปจฉา

ด้วยความคุ้นเคยและอยู่ใกล้ชิดหลวงปู่มาเป็นเวลานาน เมื่ออาตมาถามปัญหาอะไรท่าน หลวงปู่ท่านมักจะตอบด้วยการย้อนกลับคืน ท่านขอให้คิดหาคำตอบเอาเองฯ

เช่นถามว่า พระอรหันต์ท่านมีใจสะอาด สว่างแล้ว ท่านอาจรู้อะไร หวยได้อย่างแม่นยำหรือครับฯ

ท่านตอบว่า **"พระอรหันต์ ท่านในใจเพื่อจะรู้อะไรสิ่งเหล่านี้หรือ."**

ถามว่า พระอรหันต์ท่านเคยนอนหลับฝันเหมือนคนธรรมดาด้วยหรือเปล่าครับฯ

ท่านตอบว่า **"การหลับแล้วเกิดฝัน เป็นเรื่องของสังขารชั้นนี้ ไม่ใช่หรือ."**

ถามว่า พระพุทฺชนธรรมดายังหนาด้วยกิเลส แต่มีความสามารถสอนคนอื่นให้เขาบรรลุถึงพระอรหันต์ เคยมีบ้างไหมครับหลวงปู่ฯ

ท่านตอบว่า **"หมอบางคน ทั้งที่ตนเองยังมีโรคอยู่ แต่ก็เคยรักษาคนอื่นให้หายจากโรคได้ มีอยู่ทั่วไปไม่ใช่หรือ."**

❖ ปรกตินิสัยประจำตัวของหลวงปู่

ทางกาย มีร่างกายแข็งแรง กระฉับกระเฉงว่องไว สมศักดิ์ส่วน สะอาดปราศจากกลิ่นตัว มีอาหารน้อย ท่านจะสร้งน้ำอุ่นเพียงวันละ ครั้งเท่านั้น

ทางวาจา เสียงใหญ่ แต่พูดเบา พูดน้อย พูดสั้น พูดจริง พูดตรง ปราศจากมารยาททางคำพูด คือ ไม่พูดเลียบเคียง ไม่พูดโอ้อวด ไม่พูด ปลอบโยน ไม่พูดประชด ไม่พูดนินทา ไม่พูดขอร้อง ขอรักขอรักขอรักขอรัก ไม่พูด ขอโทษ ไม่พูดถึงความผิด ไม่พูดเล่านิทานชาดกหรือนิทานปรัมปรา เป็นต้น

ทางใจ มีสัจจะ ตั้งใจทำอะไรแล้วทำโดยสำเร็จ มีเมตตากรุณาเป็น ประจำ สงบเสงี่ยมเยือกเย็น อุดม ไม่เคยมีอาการกระวนกระวาย วุ่นวาย ไม่แสดงอาการอึดอัดหงุดหงิด หรือรำคาญ ไม่แสวงหาของหรือ สิ่งสมหรืออภิลิขิตกับของที่สูญหาย ไม่ประมาท รุ่งเรืองด้วย สติสัมปชัญญะและเบิกบานอยู่เสมอ เป็นอยู่โดยปราศจากทุกข์ ไม่หวั่นไหวไปตามเหตุการณ์ ไม่ถูกภาวะอื่นครอบงำ

ท่านสอนอยู่เสมอว่า "ให้ทำความเข้าใจกับสภาวะธรรมอย่าง ชัดแจ้งว่า เกิดขึ้น เปลี่ยนแปลง สลายไป อย่าทุกข์โศกเพราะ สภาวะนั้นเป็นเหตุ."

❖ มีเวทนาหนัก แต่ไม่หนักด้วยเวทนา

หลวงปู่อาพาธหนักอยู่ที่โรงพยาบาลจุฬาฯ เป็นวันที่ ๑๗ ของการอยู่โรงพยาบาล คือนั้น หลวงปู่มีอาการอ่อนเพลียอย่างมากถึงต้องให้ออกซิเจนช่วยหายใจโดยตลอด เวลาตีกลมากแล้วคือหกทุ่มกว่า ท่านอาจารย์ยันตระ พร้อมบริวารหลายท่าน เข้าไปขอกราบเยี่ยมหลวงปู่ เห็นเป็นกรณีพิเศษจึงให้ท่านเข้าไปกราบเยี่ยมได้ หลวงปู่นอนตะแคงขวา หลับตาตลอด เมื่อคณะของอาจารย์ยันตระกราบนมัสการแล้ว ท่านอาจารย์ยันตระขยับก้มไปชิดหูหลวงปู่แล้วถามว่า "หลวงปู่ยังมีเวทนาอยู่หรือ"ฯ

หลวงปู่ตอบว่า

"เวทนาจับร่างกายนั้นมีอยู่ตามธรรมชาติของมัน แต่ไม่ได้เสวยเวทนานั้นเลย."

❖ เดินทางลัดที่ปลอดภัย

เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๒๖ ก่อนที่หลวงปู่จะกลับจากโรงพยาบาลจุฬายา ได้ชักชวนกันทำบุญถวายสังฆทาน เพื่ออุทิศส่วนกุศลแด่บรรพชนที่สร้างโรงพยาบาล ที่ล่วงลับไปแล้ว

เมื่อพิธีถวายสังฆทานผ่านไปแล้ว มีนายแพทย์และนางพยาบาลจำนวนหนึ่งเข้าไปกราบนมัสการหลวงปู่ แสดงความดีใจที่หลวงปู่หายจากอาพาธครั้งนี้ พร้อมทั้งกล่าวปียวาจาว่า หลวงปู่มีสุขภาพอนามัยแข็งแรงดี หน้าตาสดใสเหมือนกับไม่ได้ผ่านการอาพาธมา คงจะเป็นผลจากที่หลวงปู่มีภาวนาสมาธิจิตดี พวกกระผมมีเวลาน้อยหาโอกาสเพียรภาวนาสมาธิได้ยาก มีวิธีใดบ้างที่จะปฏิบัติได้ง่ายๆ หรือโดยย่อที่สุดๆ

หลวงปู่ตอบว่า

"มีเวลาเมื่อไร ให้ปฏิบัติเมื่อนั้น การฝึกจิต การพิจารณาจิต เป็นวิธีลัดที่สุด."

❖ ทั้งหมดอยู่ที่ความประพฤติ

ตลอดชีวิตของหลวงปู่ ท่านไม่เคยยอมรับกับการถือฤกษ์งามยามดีอะไรเลย แม้จะถูกถามถูกขอให้บอกเพียงว่า จะบวชวันไหน จะสึกวันไหน หรือวันเดือนปีไหนดี หรือเสียอย่างไร หลวงปู่ก็ไม่เคยเฉลอเออออด้วย มักจะพูดว่า วันไหนเดือนไหนก็ดีทั้งนั้นแหละ คือ ถ้ามีผู้ขอเช่นนี้ ท่านมักให้เขาหาเอาเอง หรือมักบอกว่าวันไหนก็ได้ ถ้าสะดวกดีแล้วเป็นฤกษ์ดีทั้งหมดฯ

หลวงปู่สรุปลงว่า

"ทุกอย่างรวมอยู่ที่ความประพฤติ คือ ฤกษ์ดี ฤกษ์ร้าย โชคดี โชคร้าย เรื่องเคราะห์ กรรม บาป บุญ อะไรทั้งหมดนี้ ล้วนออกไปจากความประพฤติของมนุษย์ทั้งนั้น."

❖ ไม่เคยกระทำแบบแสดง

หลวงปู่ไม่มีมารยาในทางอยากโชว์ เพื่อให้เด่น ให้สง่าแก่ตนเอง เช่นการถ่ายรูปของท่าน ถ้าใครอยากจะทำรูปท่าน ก็ต้องหาจังหวะให้ดี ระหว่างที่ท่านห่มผ้าสังฆาฏิเรียบร้อย เพื่อลงปาฏิโมกข์หรือ บวชนาค หรือเข้าพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วขอถ่ายรูปท่านในจังหวะนี้ยอมได้ถ่าย เมื่อท่านอยู่ตามธรรมดา แล้วขอร้องท่านให้ลุกไปห่มผ้ามาตั้งท่าให้ถ่าย แบบนี้หวังได้ยากอย่างยิ่ง เช่น มีสุภาพสตรีท่านหนึ่งจากกรุงเทพฯ นำผ้าห่มชั้นดีมาถวายหลวงปู่เมื่อน้ำหนาว พอถึงเดือนห้าหน้าร้อน เณิกุณาได้ไปกราบหลวงปู่อีก จึงขอให้ท่านเอาผ้ามาห่มให้เขาถ่ายรูปด้วย เพราะตอนถวายไม่ได้ถ่ายไว้ หลวงปู่ปฏิเสธว่า "ไม่ต้องหรอก แม้เขาจะขอเป็นครั้งที่สอง ที่สาม ท่านก็ว่าไม่จำเป็นอยู่นั่นเอง"

เมื่อสุภาพสตรีนั้นลากลับไปแล้ว อาตมาไม่ค่อยสบายใจจึงถามท่านว่า โยมเขาไม่พอใจ หลวงปู่ทราบไหมฯ

หลวงปู่ยิ้มแล้วตอบว่า

"รู้อยู่ ที่เขามีความไม่พอใจ ก็เพราะใจเขามีความไม่พอ."

❖ ลิ่นชาติขาดภพ

พระมหาเถระผู้ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนากัมมัฏฐาน สนทนาธรรมะชั้น
ปรมาตถ์กับหลวงปู่หลายข้อ แล้วลงท้ายด้วยคำถามว่า พระเถระ
นักปฏิบัติบางท่าน มีปฏิบัติ น่าเชื่อถือ แม้พระด้วยกันก็ยอมรับว่า
ท่านเป็นผู้มั่นคงในพระศาสนา แต่ในที่สุดก็ไปไม่รอด ถึงขั้นต้องสึกหา
ลาเพศไปก็มี หรือไม่ก็ทำไขว้เขว ประพฤติตัวมัวหมองอยู่ในพระธรรม
วินัยก็มี จึงไม่ทราบว่าจะปฏิบัติถึงขั้นไหนอีก จึงจะตัดวัฏสงสารให้สิ้น
ภพสิ้นชาติได้ฯ

หลวงปู่กล่าวว่า

"การสำรวจสำเหนียกในพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด และ
สมาทานถืออุตงคฺนั้น เป็นปฏิบัติที่ตึงามอย่างยิ่ง น่าเลื่อมใส แต่
ถ้าเจริญจิตไม่ถึงอธิจิต อธิปัญญาแล้ว ย่อมเสื่อมลงได้เสมอ
เพราะยังไม่ถึงโลกุตตรภูมิ ที่จริงพระอรหันต์ทั้งหลายท่านไม่ได้รู้
อะไรมากมายเลย เพียงแต่เจริญจิตให้รู้แจ้งในขั้นนี้ห้า แห่ง
ตลอดในปัจจุสมุปบาท หยุดการปรุงแต่ง หยุดการแสวงหา
หยุดกิริยาจิต มันก็จบแค่นี้ เหลือแต่บริสุทธิ์ สะอาด สว่าง ว่าง
มหาสุญญตา ว่างมหาศาล."

❖ เปรียบเทียบให้ฟัง

ความอยากรู้ อยากเห็น เพื่อบรรเทาความสงสัยของตนให้ได้ นั้น ย่อมมีอยู่สำหรับชนผู้เจริญโดยทั่วไป วิชาแต่ละศาสตร์ แต่ละสาขา ตั้งไว้เพื่อให้มนุษย์เกิดสงสัยอยากรู้ แล้วเพียรพยายามศึกษาปฏิบัติเพื่อรู้ถึงจุดหมายปลายทางของแต่ละศาสตร์นั้นๆ

แต่พุทธศาสตร์ต้องศึกษาและปฏิบัติอย่างสมดุลง และความเพียรขั้นอุกฤษฏ์ เพื่อเข้าถึงสิ่งสูงสุดของพุทธธรรมด้วยตนเอง หมัดข้อสงสัยได้เองโดยสิ้นเชิงๆ

เปรียบเหมือนคนบ้านนอกที่ไม่เคยเห็นกรุงเทพฯ มีคนอธิบายให้ฟังว่า ที่กรุงเทพฯ นั้น นอกจากมีความเจริญอย่างอื่นแล้ว ยังมีกำแพงแก้ว และภูเขาทองทั้งลูกอันมหึมาอีกด้วย เขาจึงตั้งใจไปกรุงเทพฯ ให้ได้ โดยคิดว่าจะไปเอาแก้วที่กำแพงและไปเอาทองที่ภูเขา ครั้นเพียรพยายามไปจนถึงแล้ว ผู้รู้ก็ชี้บอกว่า นี่คือกำแพงแก้ว นี่คือภูเขาทอง เพียงแค่นี้ ความตั้งใจและความสงสัยของเขาก็สิ้นสุดลงทันที

"มรรคผลนิพพานก็เช่นนั้นเหมือนกัน."

❖ อยู่อย่างไรปลอดภัยที่สุด

จำได้ว่าเมื่อปี ๒๕๑๙ มีพระเถระ ๒ รูป เป็นพระฝ่ายวิปัสสนากัมมัฏฐานจากทางอีสานเหนือ แวะไปกราบนมัสการหลวงปู่แล้วสนทนาธรรมเรื่องการปฏิบัติ เป็นที่เกิดศรัทธาอุปสาหะและดื่มด่ำในรสพระธรรมอย่างยิ่ง ท่านเหล่านั้นกล่าวข้อนถึงคุณงามความดี ตลอดถึงภูมิธรรมของครูบาอาจารย์ ที่ตนเคยไปพำนักศึกษาปฏิบัติมาด้วย เป็นเวลานานว่า หลวงปู่องค์โน้นมีวิหารธรรม คืออยู่กับสมาธิตลอดเวลา อาจารย์องค์นี้อยู่กับพรหมวิหารเป็นปกติ คนจึงนับถือท่านมาก หลวงปู่องค์นั้นอยู่กับอัปมัญญาพรหมวิหาร ลูกศิษย์ของท่านจึงมากมายทั่วสารทิศ ไม่มีประมาณ ดังนี้เป็นต้น ท่านจึงมีแต่ความปลอดภัย จากอันตรายตลอดมาฯ

หลวงปู่กล่าวว่า

"เออ ท่านองค์ไหนมีภูมิธรรมแค่ไหน ก็อยู่กับภูมิธรรมนั้นเถอะ เราอยู่กับ "รู้"."

❖ สนทนาต่อมา

ครั้งเมื่อพระเถระทั้ง ๒ รูป ได้ฟังคำพูดของหลวงปู่ว่า หลวงปู่ท่านอยู่กับ "รู้" ต่างองค์ก็นิ่งสงบชั่วระยะเวลาหนึ่ง แล้วก็เรียนถามหลวงปู่ต่อไปว่า อาการที่ว่าอยู่กับรู้มีลักษณะเป็นอย่างไร

หลวงปู่ตอบอธิบายว่า

"รู้ (อัญญา) เป็นปรกติจิตที่ ว่าง สว่าง บริสุทธิ์ หยุดการปรุงแต่ง หยุดการแสวงหา หยุดกิริยาของจิต ไม่มีอะไรเลย ไม่มียึดถืออะไรสักอย่าง."

❖ ถึงที่สุดแห่งทุกข์

หลวงปู่เป็นผู้มีวาจาบริสุทธิ์ เพราะท่านชอบกล่าวแต่สิ่งที่เป็น
 สัจธรรมแท้ กล่าวแต่จุดมุ่งหมายอันสูงสุดของพระพุทธศาสนา
 กล่าวแต่กระแสธรรมที่เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์โดยส่วนเดียวสังเกต
 จากพุทธดำรัสที่หลวงปู่ชอบหยิบยกมาพูดให้ฟังบ่อยที่สุด คือ

หลวงปู่ว่า

พระพุทธเจ้าตรัสเตือนว่า

"ภิกษุทั้งหลาย อายุตนะนั้นมีอยู่ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ
 อากิญจัญญายตนะ เนวสัณญานาสัณญายตนะ โลกนี้โลกหน้า
 ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ เหล่านี้ ย่อมไม่มีในอายุตนะนั้น

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เราไม่ได้กล่าวถึงอายุตนะนั้นว่า เป็นการ
 มา เป็นการไป เป็นการตั้งอยู่ เป็นการจติ เป็นการอุบัติ อายุตนะ
 นั้นหาที่ตั้งอาศัยไม่ได้ ไม่ได้เป็นไป หาอารมณ์ไม่ได้ นั่นแลเป็น
 ที่สุดแห่งทุกข์."

❖ อาพาธครั้งสุดท้าย

หลวงปู่กลับจากรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลในครั้งนั้น ไม่ได้หมายความว่าท่านหายจากโรคอย่างเด็ดขาดแต่ประการใด หากแต่ว่าท่านอาศัยความอดทนอย่างยิ่ง และดำรงอยู่ต่อมาได้เพียงแปดเดือนเท่านั้น ในโอกาสที่เป็นวันคล้ายวันเกิดของท่าน คือครบรอบ ๙๖ ปี ได้จัดงานทำบุญฉลองเป็นกรณีพิเศษ หลวงปู่เริ่มมีอาการผิดปกติ คืออ่อนเพลียอย่างมาก กระสับกระส่าย และจับไข้เป็น ครั้งคราว อาตมาทราบเรียนท่านว่าขอนำท่านไปโรงพยาบาลจุฬาฯ อีกครั้ง ท่านบอกว่าไม่ต้องไป และพูดส้ำทับว่าห้ามเอาท่านไปเพราะถึงไปก็ไม่หาย เรียนท่านว่า เมื่อก่อนหลวงปู่เป็นหนักกว่านี้ยังหาย ครั้งนี้หลวงปู่เป็นไม่มาก ต้องหายแน่

ท่านว่า "น้ำมันครวาก่อน น้ำมันไม่ใช่ครวาก่อน."

❖ ลักษณะการเข้าสู่มรณภาพ

วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๒๖ ตั้งแต่เวลาบ่ายโมงผ่านไปแล้วอาการป่วยก็ทรงๆ อยู่ แต่สี่ผิวพรรณวรรณะสดใสเปล่งปลั่งอย่างผิดปกติ ทั้งพระและคฤหัสถ์ก็มาร่วมงานจำนวนมากทั้งพระบ้านและพระป่าฯ

เวลา ๑๕.๐๐ น. พระเถระฝ่ายป่าได้เข้าไปถวายสักการะที่กุฏิ หลวงปู่จำนวนมาก ท่านลุกขึ้นสนทนาธรรมะและแนะนำข้อปฏิบัติธรรมให้ท่านสาธุศิษย์เหล่านั้นฟังด้วยถ้อยคำที่ชัดเจนและลำดับกระแสนธรรมข้อปฏิบัติไปตลอดสาย เหมือนหนึ่งแก้ข้อข้องใจให้ท่านเหล่านั้นฟังเป็นการทบทวนข้อปฏิบัติที่ท่านเคยสอนมาฯ

เวลาตีกลองสี่ทุ่มเข้าไปแล้ว หลวงปู่จึงให้พาท่านออกมาข้างนอกกุฏิ แล้วใช้สายตามองไปรอบๆ บริเวณวัดอย่างละเอียดอ่อน ซึ่งหาไม่มีใครทราบไม่ว่า นั่นเป็นการมองอะไรๆ ครั้งสุดท้ายแล้ว.

❖ ทบทวนธรรมมานุสติครั้งสุดท้าย

เวลาสี่ทุ่มผ่านไป หลวงปู่ให้พาท่านเข้าห้องนอนเหมือนเดิม ท่านอยู่ในอิริยาบถนอนหงายหนุนหมอนสูง ให้พระที่อยู่ในห้องแปดเก้ารูป สวดมนต์เจ็ดตำนานย่อให้ฟัง จบแล้วสั่งให้สวดสติสัมโพชฌงค์ ๓ จบ แล้วให้สวดปฎิบัติสมาธิอีก ๓ รอบ หลังจากนั้นหลวงปู่ให้สวดมหาสติปัฏฐานสูตรให้ฟัง พระในที่นั่งนั้นไม่มีองค์ไหนสวดได้สักองค์ ท่านบอกให้เปิดหนังสือสวด เผอิญหนังสือก็ไม่มีอีก เศษบุญที่ท่านอาจารย์พูนศักดิ์ซึ่งอยู่เฝ้ารักษาพยาบาลหลวงปู่ตลอดมามีหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวงติดมาด้วย จึงหยิบมาเปิดหาพระสูตรนั้น มัวพลิกหาอยู่เป็นเวลานาน หลวงปู่สั่งว่าเอามา นี่ ท่านหยิบเอามาเปิดเองโดยไม่ต้องดู แล้วบอกว่าสวดตรงนี้ ทำให้พระทุกคนแปลกใจมาก เพราะตรงกับมหาสติปัฏฐานสูตรพอดี คือหน้า ๑๗๒ พระสูตรนี้ยาวมาก ใช้เวลาสวดให้หลวงปู่ฟังนานถึง ๒ ชั่วโมงกว่าจึงจบ ท่านฟังโดยอาการอันสงบ.

❖ ปัจฉิมพจน์ของหลวงปู่

เมื่อหลวงปู่ฟังพระสวตมมหาสติปัญญาญาณจบลงแล้ว สักครู่หนึ่งต่อมาท่านกล่าวปรารภถึงลักษณะการที่พระพุทธเจ้าเข้าสู่ปรีณิพพานตั้งแต่เริ่มต้นมาจนตลอด ซึ่งจะขอจับเอาใจความตอนท้ายไว้ในที่นี้ว่า

"พระพุทธเจ้า พระองค์ไม่ได้เข้าสู่ปรีณิพพานในฉนวนสมบัติอะไรที่ไหนดรอก เมื่อพระองค์ออกจากจตุตถฉนวนแล้ว จิตชั้นธัมมหรือ นามชั้นธัมม ก็ดับพร้อม ไม่มีอะไรเหลือ นั่นคือพระองค์ดับเวทนาชั้นธัมมในภาวะจิตตื่น หรือวิถีจิตอันปรกติของมนุษย์ครบพร้อมทั้งสติและสัมปชัญญะ ไม่ถูกภาวะอื่นใดมาครอบงำอำพรางให้หลงไหลใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นภาวะแห่งตนเองอย่างบริบูรณ์ ภาวะอันนั้นจะเรียกว่า มหาสุญญตา หรือจักรวาทเดิม หรือเรียกว่าพระนิพพาน อย่างไรก็ดีอย่างหนึ่งก็ได้ เราปฏิบัติมา ก็เพื่อเข้าถึงภาวะอันนั่นเอง."

วจีสังขารคือวาจาของหลวงปู่ก็สิ้นสุดลงเพียงแค่นี้

❖ ปาดงเกิดขึ้นในเมือง

โปรดย้อนหลังไปดูเหตุการณ์เมื่อสมัยใกล้ร้อยปีที่ผ่านมามีคนนั้นแล คณะครูของหลวงปู่ได้แยกทางจากคณะท่านพระอาจารย์มั่น รวมสี่รูปด้วยกัน ออกไป ทางอำเภอท่าคันโท กาฬสินธุ์ พวกนั้นจุดธูปไปอยู่ ณ ป่าทึบแห่งหนึ่ง คณะของหลวงปู่ได้รับความยากลำบากอย่างยิ่ง ต้องต่อสู้กับปาดงพงไพร สิ่งสารพัดสัตว์ทุกชนิด ตลอดถึงต่อสู้กับไข้ป่าอย่างร้ายแรง ในที่สุดเพื่อนพระครูรูปหนึ่งทนต่อไข้ป่าไม่ไหว ได้ถึงแก่กรรมภาพไปต่อหน้าหมู่คณะอย่างน่าเวทนา ยิ่งกว่านั้น เมื่อหลวงปู่แยกจากคณะพาณเธรน้อยจุดธูปไปอยู่ด้วยกันเพียงสองรูปที่ป่าอีกแห่งหนึ่งใกล้บ้านกุดก้อม ไข้ปายังตามไปรังควาญชีวิตของณเธรน้อย จนถึงแก่ความตายไปต่อหน้าหลวงปู่ อย่างน่าสงสารสลดใจยิ่งนัก สาเหตุก็เพราะขาดหยูกยาที่จะรักษาพยาบาลนั่นเองฯ

แล้วก็โปรดย้อนกลับมาดูเหตุการณ์เมื่อเวลาตี ๔ ของวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖ สภาพป่าในสมัยนั้นได้ย้อนมาเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ณ ห้องนอนของหลวงปู่ เพราะขณะที่หลวงปู่กำลังอาพาธหนักอยู่นั้น พยาบาลสักคนหนึ่งก็ไม่มี น้ำเกลือสักหยดหนึ่งก็ไม่มี จะมีก็แต่ศิษย์ฝ่ายสงฆ์นั่งห้อมล้อมอยู่อย่างสงบ เหมือนหนึ่งพร้อมใจกันถวายเสรีภาพให้หลวงปู่มีอิสระอย่างเต็มที่ในการปล่อยวางสังขารชั้นนี้ โดยการมรณภาพที่ไม่ปรากฏร่องรอยและบริสุทธิ์ สงบ เยือกเย็น อย่างสิ้นเชิง.

❖ แม้อายุก็เหมาะสม

พระพุทธองค์ท่านทรงบำเพ็ญเพียรค้นคว้าสังขารมตลอดเวลาถึง ๖ ปี ครั้นได้ตรัสรู้ ก็ตรัสรู้เมื่อเวลาใกล้รุ่ง คือ ตีสี่ ล่วงไปแล้ว ครั้นตรัสรู้แล้ว ทรงบำเพ็ญพุทธกิจตลอด ๔๕ ปี ก็ใช้เวลาตี ๔ กว่านี้ แต่พระญาณสอดส่องดูหมู่สัตว์ผู้ควรได้รับการเสด็จไปโปรด ถึงคราวพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็เป็นเวลาเดียวกันนั้นอีกฯ

อันสังขารธรรมหนึ่ง ซึ่งอุบัติขึ้นเมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๔๓๑ ณ บ้านปราสาท อำเภอเมืองสุรินทร์ ได้เจริญเติบโตและรุ่งเรืองมาโดยลำดับกาล ดำเนินชีวิตของตนอย่างถูกต้องงดงาม อยู่ภายใต้ผ้ากาสาวพัสตร์จนตลอดอายุขัย ประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีงาม สมเป็นเนืองนาบุญอันเอกของโลก ได้บำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นอย่างสมบูรณ์ตลอดมาตราบเท่าถึงวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖ หลวงปู่ก็ปล่อยวางสังขารขันธให้ดับลงแล้ว เมื่อเวลา ๐๔.๑๓ น. ของวันนั้นนั่นเองฯ

สิ่งที่น่าสนใจก็คือ วันนั้นเป็นวันที่คณะศิษย์ทั้งหลาย ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ทั้งฝ่ายคามวาสีและอรัญวาสี มาประชุมพร้อมเพรียงกัน ทำบุญฉลองอายุครบรอบ ๙๖ ปี คือ ๘ รอบ ถวายท่านเป็นกรณีพิเศษ ซึ่งเท่ากับเตรียมพร้อมอยู่แล้ว.

❖ ผู้ไม่มีวิบากของสังขาร

เพิ่งจะเข้าใจได้ตอนนี้เองที่หลวงปู่เคยพูดว่า ท่านไม่มีวิบากของสังขารฯ

เพราะแม้ท่านมีอายุผ่าน ๙๖ ปีล่วงแล้วก็จริง แต่ร่างกายท่านแข็งแรง ว่องไว สะอาด สงบ เยือกเย็น รุ่งเรืองด้วยสติสัมปชัญญะอย่างสมบูรณ์ ไม่หลงลืม เผอเรอใดๆ ทั้งสิ้นฯ

เมื่อถึงคราวดับสังขาร ก็ดับลงอย่างสงบ ไม่มีร่องรอยในการลำบากขันธ์ ทรมานตน ไม่ให้ผู้อยู่ใกล้ชิดต้องลำบากกายใจในการรักษาพยาบาล ไม่เปลืองหมอยา ไม่เปลืองยา ไม่เปลืองเวลา ของท่านผู้ใดฯ

ท่ามกลางความสงบเงียบของเวลาที่ดีที่กว่า ปราศจากผู้คนและยวดยานพาหนะทุกชนิด แม่นับไม้ใบหญ้าก็สงบเงียบ อากาศเย็นยะเยียบพร้อมก็มีละอองฝน ลงมาโปรยปรายคล้ายหิมะลง หลวงปู่ผู้วิสุทธิสงฆ์ก็ปลงเสียแล้วซึ่งสังขารธรรม คงทิ้งไว้แต่โดยพระคุณทั้งหลายให้รำลึกถึงและอาลัยอาวรณ์อย่างมีรู้ลืม.

รายนามผู้อุปถัมภ์การพิมพ์หนังสือ "หลวงปู่ฝาค้อไว้"

	USD (\$)
พระภิกษุญาณวิเทศ เจ้าอาวาสวัดป่าธรรมชาลี	100.00
พระครูวินัยธร อ่อน มุกจิตฺโตโพธิพันธ์	100.00
พระอาจารย์เริ่มชัย ชินวโร	30.00
พระอาจารย์โชคชัย อีสุสเรเดโช	20.00
พระอาจารย์ชัยณรงค์ ผลโสม	10.00
พระรักษพล กุลวฑฒโน	50.00
พระบิณฑจาริก ปณีตธมโม	100.00
แม่ชีกฤษณา สังขสุวรรณ	25.00
แม่ชีศักดิ์ดา เวทเธอร์บี	10.00
แม่ชีขาว จันทร์	10.00
แม่ชีทองพูน แสนมิตร	10.00
แม่ชีพะเยาว์ ลิมปิกริตติ	10.00
แม่ชีบุญถนอม จูมปาหอมวงค์	5.00
คุณจันทร์ห่ม - คุณสุพจน์ จันทร์พุกยา	300.00
Rosalina O.Cuya	300.00
คุณชุนตร์ - คุณวิภาณี มงคลวิศาล และครอบครัว	300.00
คุณอมรรัตน์ - คุณบัญญัติ หงษ์ทองคำ	200.00
คุณกัญญา ศรีศิลป์	200.00
Steve - Chitra Salloom	160.00
คุณศิรินันท์ - คุณนพดล พัฒนา	110.00
คุณชฎาพันธ์ สมานชม	100.00
คุณจันทร์เพ็ญ อัครวิไลย์ ควินน์, คุณแอรีก้า ควินน์, คุณสติเว่น ควินน์, คุณเจอรี่ ควินน์	100.00
คุณสมศรี กุลวฑฒินาส	100.00
คุณเลิศลักษณ์ ประดับสุข	100.00
คุณจิราพรรณ - คุณวัชรินทร์ สุโกสิ	100.00
คุณชมพูนุทพิศ ประสงค์	100.00
คุณแม่อมรรัตน์ แสงสุริย์กาศ	100.00
คุณแม่คำป้อง เสียงผาสุข และครอบครัว	100.00
คุณปริศนา เตียว และลูกทั้ง 4 คน	100.00
Orranan Ammapan Guinn	100.00
คุณฉลาด - คุณสารินี ไปร่งอ่อน	100.00
คุณเบญจา บูรณากาญจน์	100.00
คุณนฤมล - คุณศิริบุญ ทวีเกียรติ์ทินกร	100.00
ครอบครัวอังกวศนน์วานิช	100.00
คุณไฟโรจน์ - คุณนิยม บริบูรณ์	100.00
คุณวัชรวิ แก้วมงคลศรี	100.00
คุณปวีรินทร์ - คุณศรีลักษณ์ จิระมงคลชัย	100.00
คุณวิจิตร - คุณจินคณา ลิ่นทอง	100.00
Penny Lim	100.00
Justin - Merton - Amerlie	100.00

ครอบครัวสุนทรลีปกร	100.00
ร้านบุญชูร กาดีน้ำ	100.00
ครอบครัวสะแสง	100.00
คุณอาทิตย์ - คุณสุมาลี สิทธิโส	100.00
คุณวีระพงษ์ บุญชูเสถียร, คุณฉัตรกนก บุญชูเสถียร, คุณสุภาวดี บุญชูเสถียร, คุณสุภัทรา บุญชูเสถียร, คุณจุฑาทิพย์ และครอบครัว, คุณธนิตร บุญชูเสถียร, คุณมาชूमิ โยชิซาร่า	90.00
คุณชาตรี - คุณปรานี ใหญ่อยู่	60.00
คุณเกรียงศักดิ์ ไกรกิตติคุณ	58.00
คุณวิมล ประสมศรี และครอบครัว	55.00
คุณพูนศรี ไกรกิตติคุณ	54.00
ครอบครัวพจนะลาวัณย์	50.00
คุณชาติ ชาติดี	50.00
คุณกิริเดช - คุณอรุณี พูลพ่วง	50.00
ครอบครัวสมหมายทิพย์	50.00
คุณบุญศรี กุลลาดีวิลาส	50.00
คุณแม่หนู ทักพล และครอบครัว	50.00
คุณแม่มยุรีย์ ผายจันทร์เพ็ง และครอบครัว	50.00
คุณศุวดีร์ จุมพฏ	50.00
คุณศุภชัย - คุณจันทร์มา ตั้งใจอยู่ และครอบครัว	50.00
คุณวิเชียร - คุณบุศราภรณ์ เอี่ยมรานนท์ และครอบครัว	50.00
คุณพรพรรณ รัชราไทย และครอบครัว	50.00
คุณจุ่ม ฟินเดอร์	50.00
คุณพ่อเทียนอูย - คุณโพง จารุจิตติพันธ์	50.00
คุณหทัยรัตน์ ตูลานนท์ และครอบครัว	50.00
คุณแม่ผ่องคา ปฎิมาประกร	50.00
คุณชติมา รัตนางศุ, คุณชนินี อัครนาวเสรี, คุณนิษณา อัครนาวเสรี, คุณภาณุทัต เพ็ญสุภา,	
คุณธีรวัช ตันวัฒนะ	50.00
คุณจิตรวรรณ วรณรัตน์ และครอบครัว	50.00
ครอบครัวชุกคานนท์	50.00
คุณธวัชชัย - คุณวราพรชน พิษณุกุล	50.00
Pensri Kongkrua	50.00
Harthono Family	50.00
คุณสุพิศ พรหมมณี	50.00
John Jumbot Judabong, Susan Suvaree Judabong	50.00
น.พ.วิศิษฎ์ ตันนุกิจ และครอบครัว	50.00
คุณปัทมา - คุณวรรณิ์ เศษทอง	50.00
คุณอวีร์รัตน์ อุบลเกิด	50.00
คุณวิภา woodward	50.00
ครอบครัววันฤพจน์จิรกุล	40.00
คุณชวาทย์ ศิริเวชกุล	40.00
คุณมานิศา ศรีวิมล	40.00
คุณอ้อย และครอบครัว	40.00

คุณอารมณ์ เอาวชีวิน, คุณพรพิมล เอาวชีวิน, คุณวิชชุ์ เอาวชีวิน, คุณอลิสมบท เอาวชีวิน	40.00
คุณรัชกร - คุณพงษ์ กัทรสูมันต์	40.00
คุณเนตรนภา อุดกรวย	30.00
น.อ.หญิงกนกวรรณ ชนะพลคลัง	30.00
คุณธีรารวรรณ เดชสุภา	30.00
คุณรัตนา ตั้งกิจจาวิสุทธิ์	30.00
คุณจินตนา ภู่ประดิษฐกุล	30.00
Natta - Pano Narkmanee	30.00
คุณแม่บัวไล พูนสวัสดิ์	30.00
คุณทอสมจิต จันทร์นิม, คุณเจียมจันทร์ เมืองโคตร, คุณกัถยาณี เมืองโคตร, คุณเทพมงคล เมืองโคตร, คุณรณฤทธิ์ เมืองโคตร	29.00
Kanya Panutai	25.00
คุณอมรา จันทร์ศิริรัตน์	25.00
คุณ Arthur เกศวิษ	25.00
คุณศุลา ยโสธรรัตน์ และครอบครัว	25.00
คุณเหมรา ภู โจเซฟ และครอบครัว	25.00
คุณแพท ไกรกิตติกุล	22.00
คุณพีท - คุณทรายทอง วิไลรัตน์	21.00
คุณสุภาภรณ์ พัฒนาศักดิ์กุล และครอบครัว	20.00
คุณต่อพงษ์ เอื้อประชูรวงศ์	20.00
คุณสุคุณธ์ พิสิก	20.00
คุณพัชรินทร์ ศรีบูรินทร์	20.00
ครอบครัวศุภาวิไล และครอบครัวปุณนิชิต	20.00
คุณดำรงค์ ประสมศรี	20.00
คุณจำเนียร นพกิจ	20.00
Alice Bui และครอบครัว, ครอบครัวพรพรรณันท์, ครอบครัวฉันทนารี	20.00
ครอบครัวพัพพ์ทอง	20.00
คุณแม่ทองอินทรา พิพัฒน์พงษ์	20.00
คุณสุวรรณา อมรวิวัฒน์	20.00
คุณลลิตารถ หงส์ไกร, คุณเชาว์พิชญ์ วัฒนาร	20.00
ครอบครัวธีระเวทย์	20.00
ม.ล.นิภาพร ทรัพย์พัฒน์	20.00
คุณพิลาสินี ทิพย์สังวาลย์	20.00
คุณลักขณา เบนชัน	20.00
คุณสุริยา สระมาลา	20.00
คุณประสิทธิ์ สระมาลา	20.00
คุณสุรศักดิ์ - คุณสุมาลี นีวงศ์ธรรม	20.00
คุณรจนา ภายโรจน์	20.00
คุณธีรรัตน์ เรียงจางุสุมบูรณ์	20.00
คุณสุสติ เอื้อเพื่อ	20.00
คุณนกแก้ว ภู่ปิ่น	20.00
Jina Goodman, Nick Sima	20.00

คุณนิรันดร์ - คุณเจี๊ว รัตทรงกูร และครอบครัว	20.00
ครอบครัวนุเมวรงค์	20.00
คุณเย็นจิตร มณีแสง	20.00
คุณกมลฉัฐ เทียนขำ	20.00
Matsumoto Family	20.00
คุณพรทิพย์ ชินอักษร	20.00
คุณชาลิตร มงคลทรัพย์	20.00
ครอบครัวโพธิเวส	20.00
Bangluck Market, Reseda	20.00
P. Costa	20.00
คุณชวนพิศ เกศวณิช	20.00
Arron Pomvoranan	20.00
คุณนาคินทร์ วิบูลย์จันทร์	20.00
คุณเรณู	20.00
คุณประกายทิพย์ มีสุข, พงนิ พิณรูประดิษชกร และครอบครัว	20.00
คุณเสี้นีนฎุ นาคะผดุงรัตน์	20.00
ครอบครัวกิจไชยา	20.00
คุณพรสวรรค์ อินทร์ศรีเชียงใหม่	20.00
คุณศวีวรรณ ไทรงาม	20.00
คุณทับทิม ชูวณิช	20.00
คุณไฉอน่า ไกรกิดิคุณ	16.00
ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	15.00
Praphai Wilson	14.00
คุณพรณี กิจวัตร และครอบครัว	10.00
คุณอังฉรา แท่งทอง และครอบครัว	10.00
คุณเคือนกมล กำไชคชัย	10.00
Steve Nou	10.00
คุณอุมาพร เฉลยชีพ	10.00
Paula Chithongosyn	10.00
คุณเสีน่า พานวงค์	10.00
คุณประนอม ชื่นสุวรรณภรณ์	10.00
คุณจรุงศรี มณีวัตร	10.00
ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	10.00
คุณมนัส ทองเพ็ชรนิล	10.00
คุณพรทิพย์ และครอบครัว	10.00
คุณปารณีย์ กระโจมแก้ว	10.00
คุณจันทร์เพ็ญ โควานันท์	10.00
คุณสุภา - คุณประกอบ บุญคำชื่น	10.00
คุณพงษ์ชัย - คุณสุภาพ และสุภาธิเวช ม่วงจันทิก	10.00
คุณบุญญา ประหารภาพ	10.00
คุณรุ่งลาวัลย์ อินทประ	10.00
คุณประยูรศรี ชุมทอง	10.00

คุณวิญญู - คุณศุภลักษณ์ ประสพรัตน์, คุณชัยพิชชา ประสพรัตน์	10.00
คุณอัญชลี - คุณอลัน คู่สมรส	10.00
คุณรัตนา บุญเรือง	10.00
คุณนันทพร กางกั้น	10.00
คุณบัวแก้ว อุ่นศิริ และครอบครัว	10.00
คุณสมเกียรติ - คุณนัยนา สถาพรกุล	10.00
คุณคณัฏเกียรติ - คุณลลิตา สถาพรกุล	10.00
คุณกุล	10.00
คุณสุกัญญา แก้วทองคำ	10.00
คุณทัศนีย์ - คุณธรรมรัตน์ กุลละวานิชย์	10.00
คุณกิตติมา ท่วมประมุล	10.00
คุณวาทีณี พูนสุข	10.00
Veena Chong	10.00
Vasana Ladew	10.00
Chumlong Alford	10.00
คุณอมรินทร์	10.00
คุณศุภผกา ดันดีสุพัต	10.00
คุณปริศา ธนะฤทธิโรจน์	10.00
คุณเชษฐ ศรีพร	10.00
คุณดาวเรือง มนเกียรติทอง	10.00
คุณวันเนาว์ ชีวะการ	10.00
Ubolrat Chitta	10.00
Nuannich Buakaew	10.00
Sengseng Hudhuad Saeow	10.00
Chalaem Narkmanee	10.00
Vibul Meechai	10.00
คุณอิสริย์ วงศ์เด่นดวง และครอบครัว	10.00
คุณศุภธร เศษนรเศรษฐ์ และครอบครัว	10.00
Septilia Tjahjadi and Family	10.00
ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	10.00
คุณพิมพ์า นนทวิช	10.00
คุณพัชรา พวงราช	10.00
คุณแม่ไสว รมัญอุดม	10.00
คุณเสาวณี ชัยหาญสวัสดิ์ และครอบครัว	10.00
คุณจรรยาพร พงษ์กลับ	10.00
คุณธนศักดิ์ ธัญธนกุล, คุณพันธ์ทิพย์ บูรณประภาพันธ์	10.00
สุธิศา ดิวัฒนานนท์	10.00
คุณอเมริกา กุลวุฒิวิลาส	9.00
คุณชัชวาล ประภาวิทย์	9.00
คุณทานตะวัน - คุณนารี ศรีวิไล	9.00
คุณฉัฐนรี วิริยรัตน์, คุณกฤษพนธ์ เพ็ญศรี	9.00
Supicha Pomsiritivet	7.00

คุณจ่านงค์ บุรณะสมบัติ	5.00
คุณสมหมาย โสืบ	5.00
คุณประไพ ศิษมาตย์	5.00
Pauline Truong	5.00
คุณนงนุช สิมสุวรรณโรจน์	5.00
คุณกนกวรรณ สิมสุวรรณโรจน์	5.00
คุณอาทิตย์ พรพรหมศรี	5.00
คุณอุดมชัย พรพรหมศรี	5.00
คุณศรี พรพรหมศรี	5.00
คุณกมล - คุณใจ หงิม	5.00
คุณบุญยงค์ พวงมาลัย	5.00
Chongmas Jirasanti	5.00
คุณอุไร พรพรหมศรี	5.00
คุณสุวรรณี สดาพรกุล	5.00
คุณบัววัน แก่นมีชัย	5.00
คุณทวีวรรณ และครอบครัว	4.00
Tanakorn Hunhaboon and Family	3.00
Eddie T.	2.00

หลักธรรมของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล

จิตคิด จิตเกิด	จิตไม่คิด จิตไม่เกิด
จิตคิด จิตถูกทำลาย	จิตไม่คิด จิตไม่ถูกทำลาย
จิตปรุงแต่ง จิตถูกทำลาย	จิตไม่ปรุงแต่ง จิตไม่ถูกทำลาย
จิตแสวงหา จิตถูกทำลาย	จิตไม่แสวงหา จิตไม่ถูกทำลาย
จิตปรารถนา จิตถูกทำลาย	จิตไม่มีความกำหนด จิตไม่ถูกทำลาย
ทั้งหมด รู้หมด	ทั้งหมด ได้หมด
ไม่ทิ้งเลย ไม่รู้เลย	ไม่ทิ้งเลย ไม่ได้เลย
ทรงจิตเข้ามรรคจิต	แล้วจิตพิจารณาจิต
รู้ธรรมในจิต	แล้วถนอมมรรคจิต
จงทำให้ชำนาญชำนาญ	
จิตอบรมจิต รู้ธรรมภายในจิต	แล้วอบรมธรรมในธรรมภายในจิต
ผู้รู้ไม่คิด ผู้คิดยังไม่รู้	รู้แล้วไม่ต้องคิดก็เกิดปัญญา
เอาธรรมมาอบรมธรรม	รู้ธรรมในธรรม
เอาธรรมชาติมาปฏิบัติธรรมชาติ	ให้รู้ธรรมชาติในธรรมชาติ
เอาธาตุมาปฏิบัติธาตุ	ให้รู้ธาตุในธาตุ
เอาธรรมอบรมในธรรม เอาจิตอบรมจิต	ให้รู้ธรรมภายในจิต
รู้แล้วลះวาง ปล่อยทิ้ง และไม่อาลัย	
และไม่ยึดมั่นธรรมต่างๆ	
ธรรมที่เกิดขึ้นภายในจิต ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว	
บาปบุญเปรียบเหมือนมารยา เกิดขึ้นแล้วดับ ปล่อยทิ้งทั้งสอง	
มีแต่ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน	
สิ้นแห่งความรู้ หุบปากเงียบ อิ่มในธรรม	
ธรรมเต็มธรรม ไม่มีธรรมนั่นคือธรรม	